VII/XIII. Yüzyılda Siyer Yazıcılığı

Yakup Akyürek

VII / XIII. Yüzyılda Siyer Yazıcılığı

Yakup Akyürek

Kitap Adı	:	VII / XIII. Yüzyılda Siyer Yazıcılığı
Yazar	:	Yakup Akyürek
ISBN	:	978-975-6497-58-6
SAMER Yayınları	:	27
Editör	:	Doç. Dr. Gülgün Uyar
Dizgi	:	SAMER
Kapak	:	SAMER
Genel Yayın Yönetmeni	:	Doç. Dr. Feyza Betül Köse

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KSÜ Avşar Kampüsü

Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş-2020

Bu kitap, "VII. (XIII.) Yüzyılda Siyer Yazıcılığı" adlı yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş yayım halidir

İÇİNDEKİLER

— İKİNCİ BÖLÜM —

VII. ASRIN İKİNCİ YARISINDA SİYER YAZICILIĞI

ÖNSÖZ

Bu çalışma bir "giriş", iki bölüm, bir "sonuç" ve "bibliyografya"dan oluşmaktadır. "Giriş" bölümünde siyer yazıcılığıyla alakalı modern çalışmalardan istifade edilerek siyer ilminin gelişimine dair bilgiler verilmiş; kaynak ve araştırmalar hakkında malumat aktarılmıştır. Çalışmanın Birinci Bölümü'nde İbnü'l-Esîr ve Kelâî'nin hem hayatları hem de siyer ilmine katkıları ele alınmıştır. Söz konu çalışmanın İkinci Bölüm'ünde ise Sıbt İbnü'l-Cevzî ve İmam Nevevî'nin hem hayatları hem de siyer anlayışları tespit edilmeye çalışmıştır. Bu çalışmanın "Sonuç" bölümünde ise, VII. (XIII.) asırda eser telif etmiş müelliflerin siyer ilmine katkıları tespitler halinde sunulmuş ve ayrıca VII. (XIII.) asrın siyer ilmine katkıları ifade edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca "Sonuç" bölümünde siyer yazıcılığıyla alakalı öneriler sunulmuş, aynı zamanda siyer alanında çalışılabilecek konulara dair bilgiler verilmiştir.

Bu çalışmanın başından sonuna kadar, zaman mefhumu olmaksızın gerek insanî gerek ilmî her anlamda yol gösteren, bana yardımcı olan kıymetli hocam Doç. Dr. Gülgün Uyar hocama teşekkürü en güzel vazifem bilirim. Hem çalışmasından istifade ettiğim hem de yazdığım eserle alakalı kıymetli katkılarda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Güllü Yıldız hocama teşekkürlerimi sunarım. Araştırmacılara rahat bir ortam sunan İSAM'ın tüm çalışanlarına bu vesileyle teşekkür ediyorum. Ayrıca bu eserin yayımlanmasına imkân tanıyan ve yayımını üstlenen SAMER Yayınlarına da bu vesile ile teşekkür etmek istiyorum.

Son olarak elbette sevgili eşim Zeliha Kübra Akyürek Hanımefendi'ye şükranlarımı sunmak istiyorum. Evliliğimizin ilk ayları olmasına karşın, kitabımı tamamlayabilmem için her türlü desteği göstererek beni zihnen ve manen rahatlatan, tahammül sınırını aşmış olsam bile muhabbet ve desteğini esirgemeyen kıymetli eşime minnettarım.

Yakup Akyürek

İstanbul-2020

— GİRİŞ —

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Hz. Muhammed'in (sas) Müslümanlar nezdindeki konumu, Müslümanların rehber ve en güzel örnek olarak onun hayatını kendilerine bir gidişat rehberi seçmeleri, beraberinde Hz. Peygamber'in hayatıyla alakalı çok ciddi bir literatür oluşmasını sağlamıştır. Hz. Peygamber'in insanlık tarihine çıkışıyla birlikte, gerek sahâbe gerekse günümüze kadar pek çok müellif, Hz. Peygamber'in hayatıyla alakalı bilgileri biraraya toplamış ve eser telif etmişlerdir. Hal böyle olunca, Hz. Muhammed'in hayatıyla alakalı yazılan eserlerin keyfiyeti, gerek tarihçi gerekse de siyer müelliflerinin Hz. Peygamber algısını ve siyer yazıcılığını tespit etmek noktasında, son yıllar özelinde araştırmacıların üzerinde durduğu en önemli mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle tarihî süreç içerisinde telif edilen çalışmalarda siyer yazıcılığının nasıl bir dönüşüm geçirdiği sorusu, günümüz itibariyle pek çok bakımdan üzerinde durulan önemli bir konudur. Dolayısıyla sınırını VII. (XIII.) asır olarak tespit ettiğimiz bu çalışmada, siyer ilminin gelişimine katkı sağlamak amacıyla hem mevcut problemlere hem de belirlenen başka hususlara dair değerlendirmeler yapılmaya gayret edilmiştir.

Bu çalışmanın başlığında kullanılmış olan "siyer yazıcılığı" ifadesi, bir nevi siyer ilminin gelişimiyle doğru orantılıdır. Siyer ilmi çerçevesinde ilk

olarak yapılan çalışmalardan başlayarak günümüze değin ortaya konan her telif faaliyeti, siyer yazıcılığı içerisinde niteleneceği gibi; tarihî süreç içerisinde siyer ilminin gelişimine katkı sağlayan bu eserler, siyer ilminin gelişimini takip edebileceğimiz birer kaynak olarak da telakki edilebilir. Özellikle son yıllarda yapılan çalışmalar göz önüne getirildiğinde; bu anlamda, siyer ilmi için yeni bir alanın açıldığı ifade edilebilir. Günümüzde yapılan çalışmaların üzerinde durduğu ortak nokta: siyer yazıcılığının belli başlı usuller bağlamında yeniden ele alınması şeklindedir. Nitekim Hadis, Tefsir, Kelam ve Fıkh ilimlerinin metodoloji anlamında bir usulleri mevcuttur. Oysaki bu durum siyer ilmi için henüz söz konusu değildir. Bu sebeple siyer ilmi için bir usul oluşturmanın lüzumu, ciddi anlamda tartışmaya açılmıştır. Bu alanda gerek doktora çalışmasıyla gerekse de yayımladığı diğer kitaplarıyla Şaban Öz'e[1] değinilmesi gerekir. Burada usulle alakalı tartışmalara girmeden evvel, günümüz akademik çalışmaları esas alınarak ifade edilen hususlar üzerinde durulacaktır.

İslâm Tarihi alanında yapılan çalışmalara bakıldığında, her ne kadar ilk siyer eserlerinin ortaya çıkması adına uğraş gösterilse de; yapılan çalışmaların birbirinden bağımsız ve kopuk oluşu; ne yazık ki bir sonuca ulaşmamıza engel teşkil etmektedir. Bu nedenle erken dönemde yazılan siyer eserleri ile geç dönem siyer telifleri arasında hâlâ bir bütünlük sağlanmış değildir. Bu konuda Şaban Öz şunları ifade etmektedir: "*İlk dönem siyer kaynaklarından birçoğunun nakilleri, muahhar eserlerin münderecatına dâhil olmakla beraber, bir araya getirilmemiş dağınık rivayetler şeklindedir. Dağınık durumdaki bu malzemenin bir araya toplanmak suretiyle, kayıp siyer külliyatının yeniden inşası, İslâm tarihçiliğine önemli katkılar sağlayacaktır. Son yıllarda, bu amaca matuf olarak, bir takım denemeler yapılmış olmasına karşın, bu çalışmalar beklenen faydayı teminden oldukça uzaktır. Zira bu türden çalışmalarda dikkati çeken en büyük yöntem hatası, siyer yazıcılığının bir birinden bağımsız dönemler halinde değerlendirilmiş olması,*

---

[1] Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İSAR, İstanbul 2008; *Siyer'e Giriş*, Ankara Okulu, Ankara 2015; *Siyer Tasarımı*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2018.

Urve'nin rivayetlerinin tespiti yapılmaksızın Mûsâ b. Ukbe'nin eserinin yeniden inşasına çalışılmasıdır."[2] Öz'ün ifadeleri siyer yazıcılığı sahasında çalışma yapan araştırmacıların durumunu tavsif etmiş olsa da, bu alanda çalışma yapan araştırmacılara rehber olacak, onları yönlendirecek, konu seçiminde yardımcı olacak, gerek fiilî anlamda bir girişim gerek nazarî anlamda bir zihniyet bugün itibariyle mevcut değildir. Dolayısıyla bu alanda çalışma yapacak araştırmacıların ilgi ve merakları, onları yönlendirecek etken olarak görülmektedir.

Özellikle son yıllarda siyer yazımıyla alakalı birçok çalışma yapılmış ve siyer ilminin gelişimine katkı sağlanması amacıyla siyer alanında eksik görülen hususlar hakkında tespit ve değerlendirmeler ortaya konulmuştur.[3] İlgili konularda yapılan açıklamalar, genel itibariyle, Hz. Peygamber algısı ve siyere yaklaşım usulleri etrafında şekillenmektedir. Günümüzde Hz. Peygamber algısının keyfiyeti üzerine yapılan çalışmaların temelinde ise, Hz. Peygamber algısının beşer mi, yoksa beşer üstü/mucize merkezli mi ele alınacağı problemi yatmaktadır. Hz. Peygamber algısının ele alınış biçimi ise, yöntem/usul sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda siyer ilminin bir usulünün olmadığını ifade eden araştırmacılar, usul belirlemek adına çeşitli teklifler öne sürmüşlerdir.

---

[2] Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 13. Ayrıca bu eserimizin nihayete ermesine yakın tarihlerde Kasım Şulul, *Siyer Usûlü* adlı bir çalışma yayımlamıştır. Söz konusu bu eser tetkik edilmiş ve istifade edilmiştir. Kasım Şulul'un kitabı siyer yazıcılığında bir usul tesisi anlamında Türkiye'de bir ilk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Kasım Şulul, *Siyer Usûlü*, Ensar Yayınları, İstanbul 2019.

[3] Türkiye'de son yıllarda siyer ilmiyle alakalı çeşitli sempozyumlar yapılmıştır. Yapılan bu sempozyumlarda siyer yazıcılığının problemleri ele alınmış ve siyer yazımıyla alakalı çeşitli teklifler yapılmıştır. "Siyer İlminin Gelişimi" adını verdiğimiz I. Bölümün ikinci başlığında bahsi geçen sempozyumlarda sunulan tebliğlerden ve ferdî çalışmalardan istifade ederek, problemler ve tekliflere dair bilgi verilecektir. *Siret Sempozyumu I: Türkiye'de Siret Yazıcılığı: İSAM konferans salonu 16-17 Ekim 2010*, editör: Tahsin Koçyiğit, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2012; *Siret Sempozyumu II: Türk İslâm Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı 30 Nisan-01 Mayıs 2011*, editör: Tahsin Koçyiğit, Bilecik Üniversitesi 2012; *Türkiye'de Tüm Yönleriyle Siyer Çalışmaları Sempozyumu: Tebliğler Kitabı* I-II, editör: Hatice Sarı Tan, Meridyen Destek Derneği, İstanbul 2016.

Bu alandaki tartışmaların neticesinde ortya çıkan genel kanıya göre, siyer ilmi için bir metodun oluşturulması gerekmektedir. Bu anlamda dile getirilen en önemli hususlardan biri de, Hz. Peygamber'in hayatının vahiy eksenli yani Kur'ân-ı Kerîm'den istifade edilerek sunulmasıdır.[4] Aynı şekilde Adem Apak, Hz. Peygamber'in hayatına, Kur'ân merkezli bir yaklaşımla bakılması gerektiğini ifade etmektedir.[5]

Yukarıda kısaca ifade edildiği üzere günümüzde siyer ilmini konu alan çalışmalar, iki temel problematik etrafında şekillenmektedir. Siyer ilmine dair bir usul belirleme uğraşı içerisine giren araştırmacılar, aynı zamanda siyer yazıcılığında mevcut Hz. Peygamber algılarının neler olduğunu da ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar. VII. (XIII.) asır siyer yazıcılığını ele aldığımız bu çalışmada vardığımız sonuçlar, siyer ilmi için bir usul belirleme fikrine yardımcı olabileceği gibi; VII. (XIII.) asır özelinde Hz. Peygamber algısının keyfiyetini de ortaya çıkarmaya yardımcı olacaktır.

2. Araştırmanın Metodu

VII. (XIII.) asırda kaleme alınan siyer eserlerinin tespit edilmesi ve bu eserlerin siyer ilmine katkısının ortaya konması hedeflenen bu çalışmanın asıl kaynaklarını VII. (XIII.) asırda telif edilmiş siyer-meğâzî eserleri ile umumî tarih kitaplarının siyerle alakalı bölümleri oluşturmaktadır. VII. (XIII.) asır siyer eserleri ve müelliflerini tespit etmek amacıyla Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*[6] adlı eserinden, Bağdatlı İsmâil Paşa'nın *Hediyyetü'l-*

---

[4] İbrahim Sarıçam, "Hz. Muhammed'in Hayatının Güncel Sunumu Üzerine Bazı Düşünceler", *İSTEM: İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi*, 2016, cilt: IV, sayı: 7, s. 9-11; Ünal Kılıç, "Hz. Peygamber'i Anlama ve Anlatmada Kaynak ve Araştırmaların Yeri ve Önemi", *İSTEM: İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi*, 2009, cilt: VII, sayı: 13, s. 30-32.

[5] Adem Apak, "Siyere Kaynaklığı Açısından Kur'ân'ın Değeri ve Önemi", *İSTEM: İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi*, 2010, cilt: VIII, sayı: 16, s. 9-18.

[6] Hacı Halîfe Mustafa b. Muhammed Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, tsh. Mehmet Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, I-II, Tahran: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1967, Ankara: Maarif Vekâleti, 1941'in tıpkıbasımı.

ârifîn[7] adlı telifinden, Carl Borckelmann'ın *GAL* adlı çalışmasından,[8] Fuat Sezgin'in *GAS* isimli çalışmasından,[9] Selahaddin Müneccid'in *Mu'cem*[10] adlı eserinden istifade edilmiştir. Araştırma eserleri olarak, Casim Avcı'nın yazmış olduğu "Muhammed" maddesi,[11] yine Mustafa Fayda'nın yazdığı "Siyer ve Meğâzî"[12] maddesi ve son olarak Ammâr Abbûdî'nin *Tetavvüru kitâbeti's-sîreti'n-nebeviyye* adlı eserinden istifade edilmiştir.[13]

Tespit edildiği kadarıyla Hicri VII. asırda siyerle alakalı eserler aşağıda zikredilecektir. Burada ifade edilmesi gerekirse, bazı eserler ile ilgili bilgi bulunamamıştır. Ayrıca yazma halinde olan eserlerle alakalı bilgiler Selahaddin Müneccid'in *Mu'cem* adlı eserinde zikredildiği için bu çalışmada değinilmemiştir.

1. Cemmâîlî (v. 600/1203): *Sîretü'n-nebî ve ashâbihi'l-aşere*.[14]

Filistin doğumlu olan Cemmâîlî, daha çok hadis ilmiyle iştigal etmiştir.[15] Hz. Peygamber'in hayatıyla alakalı küçük bir risale şeklinde siyer yazan müellif eserinde, Hz. Peygamber'in daha çok kişisel özelliklerini ele almaktadır. Şemâil tarzında yazılmış eser, Hz. Peygamber'in çocuklarını, hac ve umrelerini, gazvelerini, aile efradını, mucizelerini konu edinmektedir. Müellif eserinin son kısmında ise Aşere-i mübeşşereden olan sahâbîleri incelemektedir.

---

[7] Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn, esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, tsh. İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal İnal-Avni Aktuç, I-II, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1955.

[8] Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur: Supplementband*, I-III, Leiden 1937-1943.

[9] Fuat Sezgin, *Geshichte des Arabischen Schrifttums*, I-XIII, Leiden 1967-2007.

[10] Selahaddin el-Müneccid, *Mu'cemü mâ üllife an Resûlillâh*, Dârü'l-Kitâbi'l-Cedîd, Beyrut 1982.

[11] Casim Avcı, "Muhammed (Literatür/İslâm Dünyası/Arapça/Türkçe/Farsça/Batı Dilleri)", *DİA*, XXX, 466-472.

[12] Mustafa Fayda, "Siyer ve Meğâzî", *DİA*, XXXVII, 319-324.

[13] Ammâr Muhammed Hüseyin Nassâr el-Abbûdî, *Tetavvüru kitâbeti's-sîreti'n-nebeviyye*, Dârü'ş-Şuûni's-Sekâfiyyeti'l-Âmme, Bağdat 2005.

[14] Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâîlî (v. 600/1203), *Sîretü'n-nebî ve sîretu ashâbî'l-aşere*, thk. Hidyân Edîb Dannâvî, Dârül'l-cinan, Beyrut 1990.

[15] M. Yaşar Kandemir, "Cemmâîlî", *DİA*, VII, 338-340.

2. Ebû Zer Mus'ab b. Muhammed b. Mes'ûd b. Abdillâh el-Huşenî el-Endelüsî el-Ciyânî (v. 604/1208): *el-İmlâü'l-muhtasar fî şerhi garîbi's-Siyer*.[16]

Ebû Zer el-Huşenî şeklinde meşhur olan âlim, *el-İmlâü'l-muhtasar* adlı kitabını İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye* eserinde geçen garib ifadeleri açıklamak amacıyla yazmıştır. *el-İmlâü'l-muhtasar* adlı eseri tahkik eden Abdülkerîm Halîfe, Ebû Zer el-Huşenî'nin yöntem olarak dilsel bir üslup benimsediğini ve garib lafızları açıklarken kitabı bir sözlük hüviyetine getirdiğini dile getirmektedir.[17] Burada ifade etmek gerekir ki, müellif kronolojik olarak garib ifadeleri açıklamaktadır. Örnek olarak; Hz. Peygamber'in nesebiyle alakalı garib ifadeleri açıkladığı bölümde, "*Maad b. Adnân, bu isimlerden bazıları Arap olmayan isimlerdir. Bazı isimler ise türetme yoluyla Arapçaya uygun hâle getirilmiştir. Bazı isimler ise uyumsuzdur. Ki neseb âlimleri Adnân'dan öncesi için ihtilaf etmişlerdir*."[18], demektedir. el-Huşenî, eserinde özellikle beyitlerde geçen garib ifadeleri de şerh etmektedir.

3. Mecdüddîn İbnü'l-Esîr (v. 606/1210) : *es-Siretü'n-nebeviyye*.[19]

Hadis, tefsir âlimi, edebiyatçı ve biyografi yazarı olan Mecdüddîn'in *es-Sîretü'n-nebeviyye* adlı eseri 1971 yılında Dımaşk'ta basılmıştır.[20]

4. İbrâhim b. Muhammed İbnü'l-Murahhal eş-Şâfiî (611/1214): *ez-Zehîra fî muhtasari's-Sîre*.[21]

İbn Hişâm'ın es-*Sîretü'n-nebeviyye* adlı eserine pek çok muhtasar yazılmıştır. İbn Murahhal'ın yazmış olduğu *ez-Zehîra* adlı eser, İbn Hişâm'ın eserinin muhtasarıdır. Ne varki müellif muhtasar olarak yazdığı bu kitaba eklemeler de yapmıştır.[22]

---

[16] Ebû Zer el-Huşenî, *el-İmlâü'l-muhtasar fî şerhi garîbi's-Siyer*, thk. Abdülkerîm Halîfe, Dârü'l-Beşîr, Amman 1991.

[17] Ebû Zer el-Huşenî, s. 38.

[18] Ebû Zer el-Huşeni, s. 73.

[19] Ali Osman Koçkuzu, "İbnü'l-Esîr, Mecdüddin", *DİA*, XXI, 28-29.

[20] Koçkuzu, "İbnü'l-Esîr, Mecdüddin", *DİA*, XXI, 29.

[21] Müneccid, s. 111; ayrıca bkz. Kâtib Çelebi, I, 825.

[22] Kâtib Çelebi, I, 825.

5. Ebû Tâlib Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdissemî el-Kureşî el-Hâşimî el-Vâsıtî (v. 621/1224) : *Lübâbü'l-menkûl fî şerefi'r-resûl.*[23]

İbn Abdissemî diye meşhur olan hadis ve siyer âlimi, Vâsıt'ta dünyaya gelmiş ve ilim hayatına burada başlamıştır. İbn Abdissemî'in eserlerinden sadece *Lübâbü'l-menkûl fî şerefi'r-resûl* günümüze ulaşmış ve o da henüz basılmış değildir. Söz konusu eser, Hz. Peygamber'in nesebi, yaratılışı, peygamberliğinin alametleri konularını ele alarak başlamaktadır. Müellif daha sonra ise, Hz. Peygamber'in kişisel özelliklerine değinmektedir. İbn Abdissemî eserinde son olarak Hz. Peygamber'in hicreti, gazve ve seriyyeleri, mucizeleri gibi konuları ele almaktadır. Bahsi geçen eser yazma halindedir.[24]

6. İzzeddîn İbnü'l-Esîr (v. 630/1233) : *el-Kâmil fi't-târîh.*

Bu çalışmada esas alınan eserlerden olduğundan eser hakkında detaylı bilgi bahsi geçtiğinde verilecektir.

7. İbn Tay Yahya b. Humeyde el-Halebî (v. 630/1232): *es-Sîretü'n-nebî.*[25]

8. Ebü'r-Rebî' el-Kelâî (v. 634/1237): *el-İktifâ fî meğâzî resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ.*

Bu çalışmada ele alınan dört müelliften birisidir.

9. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (v. 638/1240): *İhtisâru's-sîreti'n-nebeviyye.*[26]

10. İbrâhim b. Abdullah İbn Ebi'd-Dem (v. 642/1244): *es-Sîretü'n-nebeviyye.*[27]

11. Alemüddîn Ali es-Sehâvî (v. 643/1245): *Ürcûze fî sîreti'n-nebî sallallâhu aleyhi ve sellem.*[28]

12. Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed el-Makdisî es-Sa'dî (v. 643/1245) : *es-Siretü'n-nebeviyye.*[29]

---

[23] Tayyar Altıkulaç, "İbn Abdüssemî", *DİA*, XIX, 288-289.
[24] Tayyar Altıkulaç, 288-289.
[25] Müneccid, s. 115.
[26] Müneccid, s. 102.
[27] Müneccid, s. 116.
[28] Tayyar Altıkulaç, "Alemüddin Sehâvî", *DİA*, XXXVI, 312. Ayrıca bkz. Müneccid, s. 102.
[29] Mehmet Efendioğlu, "Ziyaeddin Makdisi", *DİA*, XXXXIV, 491-495.

Dımaşklı hadis âlimi Ziyâüddîn el-Makdisî özellikle hadis alanında olmak üzere pek çok eser telif etmiştir. Bu araştırmada bahsi geçen *es-Siretü'n-nebeviyye* adlı eserinin ise, bazı bölümlerinin günümüze geldiği ifade edilmektedir.[30]

13. Sıbt İbnü'l-Cevzî (v. 654/1256) : *Mir'âtü'z-zamân fî tevârîhi'l-a'yân*.

Bu çalışmada ele alınan dört müelliftendir.

14. Feth b. Mûsâ el-Hadravî el-Mağribî el-Endelüsî (v. 663/1265): *el-Vusûl ile's-sûl fî nazmi sîreti'l-resûl*.[31]

Müellifin yazmış olduğu eser henüz yayımlanmamış ve yazma hâlinde bulunmaktadır.[32]

15. Muhammed b. Yûsuf b. el-Gırnâtî (v. 663/1264): *Kitâbu'l-Hasâisi'n-nebeviyye*.[33]

16. Ebû Zekeriyyâ en-Nevevî (v. 676/1277): *es-Sîretü'n-nebeviyye*.

Bu çalışmada ele alınan son müelliftir.

17. Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî (v. 685/1286): *Târîhu'z-zamân*.[34]

İbnü'l-İbrî'nin telif ettiği çalışma her ne kadar Hz. Peygamber'in hayatıyla alakalı yazılmış olmasa da VII. (XIII.) yüzyılda yazılmış olması ve Hz. Peyagmber'in hayatını genel tarih içerisinde anlatmış olması kayda değer-

---

[30] Efendioğlu, "Ziyaeddin Makdisi", *DİA*, XXXXIV, 494.

[31] Feth b. Mûsâ'nın eserinin adıyla alakalı farklı yazım ve okuyuş biçimleri söz konusudur. Bu eser adında geçen "Sûl" kelimesinin hem Carl Brockelmann hem de Fuat Sezgin tarafından "Su'ûl" şeklinde farklı bir okunuşu da mevcuttur. Hâlbuki Fuat Sezgin'in eserinin Arapça tercümesinde kelime "السول" şeklinde yazılmıştır. Kelimenin Arapça olarak yazılışının "السول" şeklinde olmasından hareketle, soru kelimesinin çoğulu olduğu düşüncesinden yola çıkarak "Sûl" şeklindeki okunuşu tercih edilmiştir. Bkz. Brockelmann, *GAL Supplementband*, I, 206; Fuat Sezgin, *GAS*, I, 299; ayrıca bkz. Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-arabiyye*, trc. Seyyid Yâkub Bekir, Abdülhelim en-Neccâr, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire 1993, II, 15.

[32] Detaylı bilgi için bkz. Müneccid, s. 132.

[33] Şulul, *Siyer Usûlü*, s. 216.

[34] Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Târîhu'z-zamân*, thk. Ebû İshâk Ermele, Dârü'l-Meşrik, Beyrut 1986.

dir. Müellif söz konusu eserinde Hz. Peygamber ile alakalı çok kısa bilgiler vererek genel hatlarıyla açıklamalarda bulunmuştur.[35]

18. İbnü'n-Nefîs Ali b. Ebî Hazm (v. 687/1288): *er-Risâletü'l-kâmiliyye fi's-sîreti'n-nebeviyye*.[36]

İbnü'n-Nefîs, özellikle tıp alanında telif ettiği çalışmalarıyla tanınmış olsa da; felsefi yöntemle kaleme aldığı *er-Risâletü'l-kâmiliyye fi's-sîreti'n-nebeviyye* adlı kitabı, Hz. Peygamber'in hayatını farklı bir yönden değerlendirerek oluşturulmuştur. Söz konusu eserin felsefî bir roman olduğu; ayrıca Hz. Peygamber'in hayatına farklı bir yaklaşım getirmesi açısından önemli olduğunu belirtebiliriz. Müellifin eseriyle alakalı öne sürülen görüşlerde, Hay b. Yakzân karakterinden yola çıkarak böyle bir çalışma yapıldığı ifade edilmektedir.[37] İbnü'n-Nefîs, romanın kahramanını Kâmil olarak isimlendirmekte ve roman kahramanının zihin dünyasından yola çıkarak doğruları bulmayı hedeflemektedir. Her şeyden habersiz olan Kâmil'in aslında herhangi bir bilgi söz konusu olmaksızın zihin pratiği ve mantık yoluyla fikirler öne sürdüğü görülmektedir. İbnü'n-Nefîs, bir bakıma Hz. Peygamber'in nübüvvetinin zihnen delillendirmesini yapmaktadır. Müellifin eserinde takip ettiği yöntem felsefî anlamda ifade edilecek olursa; olan ile olması gereken durumların kesiştiği ve doğru orantılı olduğu sonucuna varırız. Söz konusu eserde, "Son Peygamber'in nesebi" bahsinde akıl yürütmeler yoluyla bazı sonuçlara varılmaktadır. Son peygamberin en faziletli peygamber olması, insanlar nezdinde saygın bir konumda bulunması ve neseb yönünden de en şerefli kişi olarak kabul görmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Müellif, belirttiği nitelikleri haiz olan peygamberin Hz. İbrâhim olduğunu ve gelecek son peygamberin de onun soyundan gelmesi gerektiğini belirtmek-

---

[35] Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Abu'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, I-II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1945, I, 172-175.

[36] Ebü'l-Hasan İbnü'n-Nefîs, *er-Risâletü'l-kâmiliyye fi's-sîreti'n-nebeviyye*, thk. Abdülmün'im Ömer, 2. Baskı, Vizâretü'l-Evkâf, Kahire 1987.

[37] Esin Kahya, "İbnü'n-Nefîs", *DİA*, XXI, 174-175.

tedir.[38] Müellifin eserinde takip ettiği yöntemle ile alakalı olarak şu ifadelere yer verilmektedir: "*Ancak Kâmil, sahip olduğu fıtrî aklın kâinat ve el değmemiş tabiatla münasebeti sonucu varlığın metafizik ilkelerini keşfetmekle kalmaz, İslâm Peygamberi'yle şeriatinin zuhurunu ve İbnü'n-Nefîs'in yaşadığı döneme kadarki İslâm tarihini de yine tamamen aklî olarak keşfeder. İslâm dininin şer'î yapısını, peygamberinin sîretini ve onun irtihalinden sonraki tarihî gelişmeleri ıssız bir adada yaşayan, sosyokültürel etkiden tamamen uzak kalmış bir insanın aklın gereği olarak önceden bilmesi teoloji ilkeleriyle çelişkili görünmekteyse de İbnü'n-Nefîs'in amacı, İslâm akîdelerinin akla en uygun tarzda vazedildiğini göstermek ve İslâm tarihinin mâkul bir seyir takip ettiğini ortaya koymaktır.*"[39]

19. Muhibbüddin et-Taberî (v. 694/1295) : *Hulâsatü siyeri seyyidi'l-beşer*.[40]

Tam adı Ebü'l-Abbâs Muhibbüddin Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed b. et-Taberî el-Mekkî olan âlim, Mekke'nin kadılığını yapmış; ayrıca hem muhaddis hem de şafiî fakihi olarak tanınmaktadır.[41] *Hulâsatü siyeri seyyidi'l-beşer* adlı Hz. Peygamber'in hayatı ile alakalı bir eser telif eden Muhibbüddin et-Taberî, siyeri özet mahiyetinde aktarmaktadır. Hz. Peygamber'in hayatıyla alakalı tüm konulara değinmek gibi bir gayesi olmadığı görülen müellifin daha çok belli başlı bazı konular üzerinde durduğu ifade edilebilir. Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesi hayatıyla alakalı, nesebini, doğumunu, şakk-ı sadr meselesini, ticaret hayatını, evliliğini ve hicret etmesini kısaca anlattığı görülmektedir. Müellifin, Hz. Peygamber'in hayatı ile alakalı verdiği bilgilerde sadece Mekke dönemiyle iktifa ettiğinin de belirtilmesi gerekmektedir. Muhibbüddin et-Taberî, Hz. Peygamber'in risâletten önceki hayatına dair verdiği bu bilgilerden sonra şemâil konularını anlatarak eserini nihayete erdirmiştir. Müelliffin eserinde takip ettiği yöntemi belirtmek

---

[38] Ebü'l-Hasan İbnü'n-nefîs, *Nübüvvet Felsefesi*, trc. Cevher Şulul, İnsan Yayınları, İstanbul 2010, s. 129-130.

[39] Esin Kahya, "İbnü'n-Nefîs", *DİA*, XXI, 175.

[40] Ebü'l-Abbâs Muhibüddin et-Taberî, *Hulâsatü siyeri seyyidi'l-beşer*, thk. Tallâl b. Cemîl er-Rifâî, Mektebetü Nizâr, Riyad 1997.

[41] İbrahim Hatipoğlu, "Muhibbüddin et-Taberî", *DİA*, XXXI, 39.

için eserinin üçte ikilik kısmını şemâil konularına ayırdığını vurgulamak gerekir. Yazar, rivayetleri aktarırken herhangi bir kaynak belirtmeksizin doğrudan konuyu ele almaktadır. Çok nadir de olsa bazı rivayetlerde görüş farklılıkları belirtmek adına eserde kaynak belirtildiğini tespit etmek mümkündür.[42]

20. Ali b. Muhammed el-Kâzerûnî (v. 699/1299): *ez-Zirveti'l-ulyâ fî sîreti'l-Mustafâ*.[43]

Tam adı Alî b. Muhammed b. Mahmud b. Ahmed b. İbrâhim al-Kâzerûnî olan müellifin eseri matbu değildir.[44]

VII. (XIII.) yüzyılda, tespit edildiği kadarıyla, Hz. Peygamber'in hayatıyla alakalı telif edilmiş kitaplar, yukarıda zikri geçen eserlerden oluşmaktadır. Sayılan bu eserler, ya bizzat Hz. Peygamber'in siyeri ve meğâzîsine tahsis edilmiş kitaplar ya da içinde Hz. Peygamber'in hayatına yer veren genel tarih kitaplarından oluşmaktadır. Nitekim bu eserler dışında Hz. Muhammed'in (sas) çeşitli yönlerini esas alarak yazılmış daha pek çok eser mevcuttur. Ancak söz konusu bu eserler bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayrıca VII. (XIII.) asırda telif edilmiş eserlerin tümü üzerine çalışma yapmak bu eserin sınırlarını aşacak olduğu için, temsilî değeri yüksek olanlar esas alınarak bir çalışma ortaya koyma yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Hz. Peygamber'in hayatıyla alakalı yazılan eserlerden, belirli özellikleri öne çıkanlar seçilmek suretiyle bu çalışma yapılmıştır.

Belirli yönleriyle temsili yüksek eserler tespit edilirken takip edilen usul ise; tefsir, hadis, fıkıh ve tarih şeklinde farklı ilmî disiplinlere ait yönleri ağır basan eserlerin seçilmesi olmuştur. Bu anlamda; tarih dışındaki ilimlerde Hz. Peygamber'in hayatına yaklaşım yöntemlerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Hal böyle olunca, tarih yönü ağırlıklı olan İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil*

---

[42] Örnek olması adına Hz. Peygamber'in doğumuyla alakalı farklı rivayetler söz konusu olduğunda müellifin kaynak kullanımı için bkz. Muhibbüddin et-Taberî, s. 23-24.
[43] Müneccid, s. 111.
[44] Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 639.

adlı eseri, hadis ve tefsir yönü ağırlıkta olan Kelâî'nin *el-İktifâ* ve Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-zamân* adlı eserleri ve son olarak fıkhî yönü öne çıkan İmam Nevevî'nin *es-Sîre* adlı kitabı incelenmek suretiyle, VII. (XIII.) asır siyer yazıcılığı üzerine tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Burada isimleri zikredilen bu dört eser bu çalışmanın asıl kaynaklarını oluşturmaktadır.

Son olarak ifade edilmesi gerekirse, bu araştırmada esas olarak; tespit edilen dört ana siyerin incelenmesi ve söz konusu eserlerden hareketle siyer yazıcılığına dair belirli konuların ele alınması ve tartışılması hedeflenmişti. Söz konusu eserlerin müelliflerinin hayatlarının genel hatlarıyla bilindiği fikrinden yola çıkarak, bu bilgilerin bütün yönleriyle araştırmaya dâhil edilmesi öngörülmemişti. Oysa çalışma esnasında anlaşıldı ki; yaşantıları, yaşadıkları bölge, yetiştikleri ilmî çevre müelliflerin siyer müktesebatına ve eser teliflerine etki etmektedir. Bu tespitin doğal bir sonucu olarak, müelliflerin hayatları hakkında da kısa bilgiler vermenin, onların siyer yazımlarını açıklayıcı mahiyette olacağı kanaati hâsıl olmuştur. Bu sebeple müelliflerin hayatı incelenirken, öncelikle siyer anlayışlarına etki eden hususların göz önüne alınarak değerlendirmeye tâbi tutulduğu ifade edilebilir.

3. Kaynak ve Araştırmalar

Bu araştırmada esas alınan dört müellifin gelenek içerisinde mukayeseli bir şekilde incelenmesiyle birlikte, kaynak niteliği taşıyan erken dönem siyer eserlerinden de istifade edilmiştir. Bu anlamda İbn İshâk'ın (v. 151/768) *Sîre*'sinden[45], İbn Hişâm'ın (v. 218/833) *es-Sîretü'n-nebeviyye*'sinden[46], Vâkıdî'nin (v. 207/823) *Meğâzî*'sinden[47], İbn Sa'd'ın (v. 230/845) *et-*

[45] İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzî*, thk. Süheyl Zekkâr, Beyrut 1978.
[46] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Muhammed Ali Kutub-Muhammed Delibalta, I-IV, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1992.
[47] Vâkıdî, *el-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, I-III, Âlemü'l-Kütüb, Londra 1966.

Tabakâtü'l-kübrâ'sından[48], Belâzürî'nin (v. 279/892) *Ensâbü'l-eşrâf*'ından[49] ve son olarak Taberî'nin (v. 310/923) *Târîh*'inden[50] mukayeseli bir şekilde istifade edilmiştir.

Bu çalışmada ele alınan müelliflerin hayatları hakkında bilgi verilirken ilgili *DİA* maddelerinden ve Zehebî'nin (v. 748/1348) *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*'sından[51], İbn Hallikân'ın (v. 681/1282) *Vefeyâtü'l-a'yân*'ından[52] yararlanılmıştır.

Siyer konuları, siyer ilmi, siyer müellif ve telif eserleri hakkında kaleme alınmış Türkçe ve Arapça literatürde yer alan çeşitli araştırmalardan da yeri geldikçe istifade edilmiştir. Bu çalışmaların başında Türkiye'de gerçekleştirilen Siret Sempozyumları[53] dâhilinde sunulmuş tebliğler, Şaban Öz'ün *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*[54] ile Ammâr Abbûdî Muhammed Hüseyin Nassâr'ın, *Tetavvüru kitâbeti's-sîreti'n-nebeviyye ınde'l-müerrihîne'l-müslimîn hattâ nihâyeti'l-asri'l-Abbâsî* adlı kitapları gelmektedir.

Diğer taraftan; siyer yazıcılığı alanı ile alakalı muhtelif eserlerden ve siyer ilmi ile bir şekilde irtibatlı çok sayıda tezden bilgi ve usül/yöntem açısından istifade edilmiştir. Özellikle araştırmaların, siyer yazıcılığına yaklaşımları, müellifleri ve eserlerini ele alış yöntemleri faydalanılan konular arasında yer almıştır. Bu anlamda, Ferda Demir'in *Yirminci Yüzyıl Siyer Yazıcılı-*

---

48 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. İhsan Abbâs, I-IX, Dâru Sâdır, Beyrut 1968.

49 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf,* thk. Riyaz Ziriklî-Süheyl Zekkâr, I-XIII, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1996.

50 Taberî, *Târîhu'r-rüsul ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, I-XI, Dârü Süveydan, Beyrut 1967.

51 Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût başkanlığında bir heyet, XXIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1981-1985

52 İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, thk. İhsan Abbâs, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrut 1968-1978.

53 *Türkiye'de Tüm Yönleriyle Siyer Çalışmaları Sempozyumu*; *Siret Sempozyumu I*; *Siret Sempozyumu II*.

54 Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İSAR Yayınları, İstanbul 2008.

ğında Hz. Muhammed Algısı adlı çalışması[55] zikredilmelidir. Ferda Demir bu çalışmasında esas aldığı üç müellifin eserlerinin içeriğiyle alakalı bir tasnife gitmiş ve Hz. Peygamber'in hayatından olayları başlık hâlinde tespit ederek üç müellifi mukayeseli bir şekilde incelemiştir. Canan Kanbur'un, *Muhammed Hamidullah ve Tarihçiliği*[56] adlı tezinde bir müellif özelinde tarihçilik üzerinde durulmuştur. Asım Öz'ün, *İbn Habîb ve Tarihçiliği* adlı çalışmasında[57] ise, daha çok müellifin yaşadığı ortam, ilmî hayatı ve eserinde kullandığı kaynakların değerlendirmeye tâbi tutulduğu görülmektedir. Seyfullah Coruh'un *İbn Hişâm'ın Hayatı ve Tarihçiliği*'nden[58], Hüsnü Özer'in *İbn Kuteybe'nin Tarihçiliği*'nden[59], Nevzat Türkoğlu'nun *İbn Seyyidinnas'ın Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği*'nden[60], Zeynep Kaya'nın *İbn Şihâb ez-Zührî'nin Tarihçiliği*'nden[61], Ahmet İğdi'nin *Bir Siyer Müellifi Olarak et-Taberî*[62] adlı yüksek lisans çalışmalarından da benzer şekillerde istifade edilmiştir. Ayrıca Mahmut Kelpetin'in *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi, Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*[63] adlı doktora tezine de yer yer müracaat edilmiştir. Makale olarak ise; ilgili çalışmalar bilhassa yöntem anlamında kritik edilmiştir. Bu çalışmada yöntem anlamında büyük oranda Feyza Betül Köse'nin "İbn Haldun'un Siyer Anla-

---

[55] Ferda Demir, *Yirminci Yüzyıl Siyer Yazıcılığında Hz. Muhammed Algısı: Muhammed Hüseyin Heykel, Muhammed İzzet Derveze ve İmadüddin Halil Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2013.

[56] Canan Kanbur, *Muhammed Hamidullah ve Tarihçiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2011.

[57] Asım Öz, *İbn Habîb ve Tarihçiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.

[58] Seyfullah Çoruh, *İbn Hişâm'ın Hayatı ve Tarihçiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1995.

[59] Hüsnü Özer, *İbn Kuteybe'nin Tarihçiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.

[60] Nevzat Türkoğlu, *İbn Seyyidinnas'ın Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.

[61] Zeynep Kaya, *İbn Şihâb ez-Zührî'nin Tarihçiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.

[62] Ahmet İğdi, *Bir Siyer Müellifi Olarak et-Taberî-Târîhu'r-Rusül ve'l-Mülûk Özelinde*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012.

[63] Mahmut Kelpetin, *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi, Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, Siyer Yayınları, İstanbul 2012.

tımı –el-İber Özelinde-"[64] adlı makalesinden yararlanılmıştır. Köse'nin çalışması; özellikle bir eseri ele alırken hangi kıstasların esas kabul edilebileceği hususunda ve genel olarak da tasnif açısından yol gösterici olmuştur.

[64] Feyza Betül Köse, "İbn Haldun'un Siyer Anlatımı, el-İber Özelinde", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2017.

— BİRİNCİ BÖLÜM —

VII. ASRIN İLK YARISINDA SİYER YAZICILIĞI

1. İBNÜ'L-ESÎR (v. 630/1233) VE *EL-KÂMİL Fİ'T-TÂRÎH* ADLI ESERİ

A. Hayatı

Tam adı Ebü'l-Hasen İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (v. 630/1233) olan İbnü'l-Esîr, bugün Türkiye sınırları içerisinde bulunan Cizre'de doğmuştur. İbnü'l-Esîr, tarih, edebiyat ve hadis gibi pek çok İslâmî ilimle meşgul olmuştur.[65] Hadis alanında hâfız sayılan İbnü'l-Esîr, aynı zamanda tarih, siyer, ensâb ilimleri için de önemli bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.[66] Bahsi geçen ilimlerde eserler veren İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi't-târîh* adlı genel tarih sahasında yazılmış eseri, hacimli bir tarih kitabı olup, tarihçilik alanında meşhur olmasını sağlamıştır. İbnü'l-Esîr ile alakalı incelememizin de esasını teşkil eden bu eser, siyer yazımından çok, genel tarih kitabı olması ve özellikle de kendi dönemindeki olayları anlatışı itibariyle ehemmiyet taşımaktadır. Bu anlamda, Batılı araştırmacıların dikkatini çeken eser, özellikle de VI. (XII.) ve VII. (XIII.) yüzyıllar için ana

[65] Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Esîr", *DİA*, XXI, 26.
[66] İbn Hallikan, III, 348.

kaynak teşkil etmektedir. Bilindiği üzere haçlı seferlerinin yoğun olarak yaşandığı bu dönem, hem batılı hem doğulu araştırmacıların İbnü'l-Esîr'den bu anlamda istifade etmesini sağlamıştır.[67] İbnü'l-Esîr'in tarih eseriyle haklı bir üne kavuşması, mensup olduğu aile ve babasının işinden kaynaklanmaktadır. İbnü'l-Esîr'in babasının Cizre'de Zengîler döneminde (1127/1233), Vezir Cemâleddin'in (v. 559/1164) nâibliğini yaptığı aktarılmaktadır.[68] İbnü'l-Esîr, hem Zengîler tarafından hem de Eyyûbîler (1171/1462) tarafından ciddi görevlere getirilmek istense de, kendisi bu görevleri kabul etmemiştir. Ebü'l-Hasen, bu görevleri kabul etmese de bu iki devletle bağlarını hep canlı tutmuş, gerek kütüphanelerden istifade etmek bakımından gerek savaş bölgelerini müşahede etmek anlamında daima bu iki devletin desteğini görmüştür.[69]

İbnü'l-Esîr, sadece *el-Kâmil fi't-târîh* adlı eseriyle değil aynı zamanda *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe* adlı sahâbe tabakâtıyla da meşhur olmuştur. Alfabetik isim sırasına göre sahâbe hayatları hakkında bilgi verilen bu eserin baş kısmında ilk olarak Hz. Peygamber'in hayatının kısa bir özetini aktaran müellif, kitabın bereketli olması adına böyle yaptığını ifade etmektedir.[70] İbnü'l-Esîr bu çalışmasında Hz. Peygamber'le alakalı önemli olayları aktarmıştır. Burada yeri gelmişken zikretmek gerekirse; İbnü'l-Esîr'in *Üsdü'l-ğâbe* adlı çalışmasında takip ettiği bu yöntem, ilk önce İbn Sa'd tarafından *Tabakâtü'l-kübrâ*'da uygulandığı gibi İbnü'l-Esîr'in muasırı İmam Nevevî tarafından da benimsenmiş olup *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lügât* adlı eserin başında Hz. Peygamber'in hayatına dair bilgiler verilmek suretiyle söz konusu geleneğin

---

[67] Alex Mallett, *Medieval Muslim Historians And The Franks in The Levant*, Brill yay, Leiden 2014, s. 52.
[68] Özaydın, "İbnü'l-Esîr", *DİA*, XXI, 26.
[69] Özaydın, "İbnü'l-Esîr", *DİA*, XXI, 26. Ayrıca bkz. Alex Mallett, *Medieval Muslim*, s. 53.
[70] İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Muhammed İbrâhim el-Bennâ-Muhammed Ahmed Âşûr, I-IV, Dârü'ş-Şâb, Kahire 1970, I, 19.

tesisi ve sürekliliği korunmuştur.[71] Yeri gelmişken İmam Nevevî'nin eserinden bu çalışmada söz konusu edilecek kısım, müstakil olarak neşredilen *es-Sire*'sidir.

B. İbnü'l-Esîr'in Siyer Yazıcılığı

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh* adlı eserinde, Hz. Âdem'den başlamak suretiyle kendi yaşadığı dönem olan 628/1231 yılına kadar geçen süreçte meydana gelen tarihî olayları ele almaktadır. Müellif, konumuzla alakalı olan siyer bahislerini ise, ikinci ciltte nakletmiştir. Bilindiği üzere Hz. Âdem'den başlatılan insanlık ve dünya tarihi alanında İbn İshâk'ın (v. 151/768) yazmış olduğu eser, İslâm tarihçileri için bir metot olmuş ve bu doğrultuda İbn İshâk'tan sonra gerek İslâm tarihçileri gerekse diğer milletlerden tarihçiler genel tarih kitapları telif etmişlerdir.[72] İbnü'l-Esîr'in de aynı yöntemi benimseyerek, Hz. Peygamber'in hayatını genel tarihin bir parçası olacak şekilde ele aldığı görülmektedir. Dolayısıyla İbnü'l-Esîr, olayların tarihî akışından ayrı Hz. Peygamber'in siyerine dair müstakil bir bölüm oluşturmamıştır. Müellif, eserinin birinci cildinde kronolojik olarak fil vak'asının gerçekleştiği zaman diliminde meydana gelen olayları aktarırken Hz. Peygamber'in doğumu başlığı altında, doğum zamanı, sütanneye verilişi, batnının yarılması, annesi Âmine'nin, dedesi Abdülmuttalib'in vefatları ve amcası Ebû Tâlib'in

---

[71] Detaylı bilgi için bkz. İbrahim Kutluay, "İbnü'l-Esir el-Cezeri'nin Üsdü'l-Gabe Fi Ma'rifeti's-Sahabesinin Tabakat Edebiyatı İçindeki Yeri, Kaynakları ve Metodu, *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre (Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri*), 2012, s. 214-218.

[72] Burada bahsi geçen "diğer milletlerden tarihçiler" sözünden kasıt, Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî'dir (v. 685/1286). Süryanî tarihçi ve teolog olan İbnü'l-İbrî, bugün Türkiye sınırları içerisinde yer alan Malatya'da dünyaya gelmiştir. Müellif Arapçaya *Târîhu'z-zamân* diye tercüme edilen genel bir tarih kitabı telif etmiş, Hz. Âdem'den başlayarak 1286 yılına kadar cereyan eden olayları nakletmiştir. Geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-İbrî", *DİA*, XXI, 92-94. Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Târîh* adlı çalışmasında, Hz. Peygamber'in hayatına genel tarih içerisinde yer vermekte ve hayatını kısaca ele almaktadır. Bkz. Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, I, 172-174.

himayesine verilmesi hakkında bilgiler aktarmıştır.[73] Yine aynı şekilde tarihî süreç içerisinde Araplar'a ve Sâsânîler'e dair olaylar hakkında bilgi verdikten sonra Hz. Peygamber'in nesebinden bahisle siyere giriş yapmıştır. Kronolojik olarak Mekke ve Medine dönemleri hakkında bilgi verdikten sonra Hz. Ebû Bekir dönemine geçmektedir.[74]

1. Konu Tasnifi ve Muhteva

Yukarıda da belirtildiği üzere İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi't-târîh* adlı kitabı umumî bir tarih olup, bu gerçek göz önünde bulundurularak söz konusu eser tahlil edilmiştir. İbnü'l-Esîr'in siyerle alakalı rivayetlerinden yola çıkarak çeşitli tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Burada muhtevaya dair tespitlere geçmeden evvel belirtilmesi gerekir ki, İbnü'l-Esîr'i Taberî'den bağımsız bir şekilde ele almak mümkün değildir. Çünkü gerek rivayetleri aktarım şekli, gerek yöntemi Taberî'yle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Bundan dolayı *el-Kâmil fi't-târîh* usul ve muhteva bakımından değerlendirilirken, Taberî'nin (310/923) eseri *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* ile birlikte tetkik edilmeye gayret gösterilmiştir.

İbnü'l-Esîr kitabının yazılış amacını belirtirken, uzun bir tarih okuması ve mütalaasının ardından böyle bir eser yazmayı düşündüğünü ifade etmiştir. Yazarın ifade ettiklerinden anlaşıldığına göre, tarih ilmiyle alakalı karşılaşmış olduğu sorunlar, tarih kitaplarında yer alan bazen yetersiz bilgiler bazen de gereğinden fazla ortaya konan aktarımlar, İbnü'l-Esîr'in böyle bir çalışma yapmasına sebebiyet vermiştir. Taberî'nin tarih kitabını kendine rehber edindiğini dile getiren müellif, eksik olan kısımları ise diğer tarih kitaplardan tamamladığını beyan etmiştir.[75] İbnü'l-Esîr, gerçekten de Ta-

[73] İzzeddîn İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Halil Me'mûn Şiha, I-IX, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 2002, I, 386.
[74] İbnü'l-Esîr, II, 300.
[75] İbnü'l-Esîr, I, 5-8.

berî'nin ele aldığı konularda çok ciddi bir tasarrufa gitmemiş, sadece rivayetler üzerinden tercihte bulunarak Taberî'den istifade etmiştir. Bilindiği üzere Taberî yaratılıştan kendi yaşadığı dönem olan 302 (915) yılına kadarki olayları ele almaktadır.[76] Büyük ihtimalle, Ebü'l-Hasen İbnü'l-Esîr, Taberî'nin ele almadığı hususları, özelde 302 yılından sonraki olayları aktarırken farklı kaynaklardan istifade etme yoluna gitmiştir.

İbnü'l-Esîr'in ele aldığı rivayetlerde konu çeşitliliğinin olmadığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in siyeriyle alakalı üzerinde durduğu hususlar, İbnü'l-Esîr'in önemli olarak telakki ettiği konulardan oluşmaktadır. Dolayısıyla siyer ile alakalı mevcut olan her rivayeti eserine almak gibi bir gayesi yoktur denebilir. Bununla birlikte İbnü'l-Esîr'in işlediği konuları kısaca sıralamak gerekirse, Hz. Peygamber'in nesebiyle başladığı siyer anlatımına, Hz. Peygamber'in doğumu, gençlik yılları, peygamber olarak seçilişi, Mekke döneminde iken yaşanılan durumlar, akabe bey'atları, Medine'ye hicret, Medine döneminde vukû bulmuş önemli olaylar, gazve ve seriyyeler şeklinde başlıkları saymak mümkündür. İbnü'l-Esîr, Vedâ haccını anlattıktan sonra ise, Hz. Peygamber ile alakalı özelliklerden bahsetmektedir. Bu özellikleri ise, gazve ve seriyyelerin sayısı, Hz. Peygamber'in isimleri, sıfatı, Hz. Peygamber'in kahramanlığı ve cömertliği, zevce ve cariyeleri hakkında bilgi, âzad ettiği köleler, kullandığı binek hayvanlar ve silahları oluşturmaktadır. İbnü'l-Esîr, siyer anlatımını Hz. Peygamber'in vefatı ve defin işlemiyle bitirmektedir.

Hemen hemen her siyer kitabının ele aldığı ilk konu Hz. Peygamber'in nesebidir. Hz. Peygamber'in hayatına dair müstakil bir eser yazmamış olmasına karşın İbnü'l-Esîr, Hz. Peygamber anlatısına neseble başlamaktadır. İbnü'l-Esîr Hz. Peygamber'in nesebini aktarırken, özellikle dedesi Abdülmuttalib konusunda daha önce rastlamadığımız bir bilgi nakletmektedir. İbnü'l-Esîr, "Abdülmuttalib ve Yahudi Komşusu" başlığını verdiği bu bö-

[76] İğdi, s. 25.

lümde kaynak belirtmeksizin konuyu ele almaktadır. Abdülmuttalib'in Yahudi olan komşusuna verdiği önemi, onu koruma noktasında gösterdiği çabayı ve adaleti tesis etme bakımından sarf ettiği gayreti anlatmaktadır.[77] Bu rivayet Taberî'de geçmemekle birlikte; İbnü'l-Esîr, diğer rivayetlerde olduğu gibi bu rivayet hakkında da kaynak belirtmemiştir.[78] Öyle ki erken dönem kaynaklarında bu rivayetin sadece Belâzürî'de (v. 279/892) geçtiği tespit edilmiştir.[79] Erken dönemde yaygın olmayan bu rivayet, daha sonraki yıllarda da siyer âlimlerinin çok fazla dikkatini çekmemiş ve meşhur olmamıştır.

İbnü'l-Esîr'in bu rivayete eserinde yer vermiş olması beraberinde sonraki dönemlerde câri olan bir tartışmayı da ele almayı mümkün kılmıştır. Bu rivayetle birlikte Mekke'de Yahudi varlığına dair tartışmalara bir kapı aralandığı belirtilebilir. Nitekim Mekke'de Yahudilerin varlığına dair İslâm tarihçileri nezdinde bir tartışma mevcuttur. Mekke'de Yahudilerin olmadığını söyleyenler olduğu gibi yok denecek kadar az olduklarını ifade edenler de mevcuttur.[80] Muhammed Hamidullah, "*Mekke'de hemen hemen hiç yoktu denebilir; fakat bu bölgede her yıl toplanan fuarlarda*"[81] Yahudilerin varlığına rastlandığını belirtmektedir. Nuh Arslantaş ise, Yahudilerin Mekke'deki kökenleriyle alakalı verdiği bilgilerde, hem Abdülmuttalib'in Yahudi komşusundan bahsetmekte hem de Mekke'de ticaret yapan Necranlı bir Yahudi'nin, Hz. Peygamber'in doğumunu doğduğu gece Mekkelilere haber verdiğini ifade etmektedir. Arslantaş, Mekke'de Yahudi varlığına dair bu birkaç

---

77 Rivayetin tamamı için bkz. İbnü'l-Esîr, II, 13-14.

78 İbnü'l-Esîr'in eseri boyunca böyle bir yol izlediği anlaşılmaktadır. İbnü'l-Esîr'in, kitabın bazı bölümlerinde buna benzer rivayetleri Taberî'den farklı olarak işlediğiyle alakalı bkz. İrfan Aycan, "İslâm Tarihinin Kaynaklarıyla İlgili Problemler ve Çözümüne İlişkin Bazı Düşünceler", *İslâmi İlimlerde Metodoloji: Usul Meselesi 2*, 2005, s. 887-888.

79 Belâzürî, I, 81-82. Ayrıca İbnü'l-Esîr, Belâzürî'de geçen rivayetin tamamını almamıştır. İbnü'l-Esîr'in özet mahiyetinde verdiği bilgiler, Belâzürî'de daha geniş bir şekilde anlatılmaktadır.

80 Benzer tartışmaların olduğunu aktaran çalışma için bkz. İsmail Hakkı Atçeken, "Asr-ı saâdet'te Yahudilerle İlişkilere Genel Bir Bakış", *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara 2003, s. 436.

81 Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayınları, İstanbul 1980, I, 594.

örnek dışında Yahudilerin bu şehirde ikamet ettiklerine dair bilginin mevcut olmadığını belirtmektedir.[82]

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*'te başlıklandırma anlamında hassasiyet göstermiş ve anlattığı her olay hakkında tafsîlî başlık koymaya özen göstermiştir. Taberî başlıklandırma hususunda daha farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Nitekim Taberî'nin yaptığı tasnife bakıldığında kullandığı başlıklar daha geniş kapsamlı olup pek çok konuyu içine alacak mahiyettedir.[83]

Bilindiği üzere İslâm'ın yayılması, Mekke'nin fethi, Sakîf'in Müslüman olması ve Tebük gazvesinden dönülmesi ile birlikte insanlar artık Müslüman olmak için Medine'ye gelir olmuşlardır. İşte bu dönemle alakalı, heyetler hâlinde Medine'ye insanların geldikleri aktarılır. İbnü'l-Esîr, gelen bu heyetlerle alakalı detaylı bilgi vermeyip sadece hangi heyetin ne zaman geldiğini belirtmiştir.[84]

İbnü'l-Esîr bazı durumlarda ise; ele aldığı konularda önemine binâen muhteva açısından detaylı bilgiler vermektedir. Nitekim İbnü'l-Esîr'in, Necrân heyeti hakkında verdiği bilgilerde konuyu detaylı bir şekilde ele aldığı görülmektedir.[85] Necrân heyetiyle alakalı bilgiler veren İbnü'l-Esîr, Hz. Peygamber dönemindeki durumlarından bahsettiği gibi dört halife ve Emevîler dönemindeki durumları hakkında da bilgi vermektedir.[86] İlk bakışta; takip ettiği bu yöntemin konu bütünlüğü sağlayarak okuyucuya bir kolaylık sunduğu düşünülebileceği gibi, genel tarih kitabı olan bu eserde hadiselerin, kronolojik seyri içerisinde yeri geldiğinde anlatılmasının uygun olduğu da söylenebilir.

---

[82] Nuh Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, KURAMER Yayınları, İstanbul 2016, s. 86.

[83] Örnek olması adına; Taberî, peygamberliğin Hz. Muhammed'e (sas) verilmesiyle hicret arasındaki olayları tek başlık altında incelerken; İbnü'l-Esîr gerçekleşen her olay için bir başlık seçmiştir.

[84] Hicrî dokuzuncu senede gelen heyetleri anlattığı kısım için bkz. İbnü'l-Esîr, II, 264.

[85] İbnü'l-Esîr, II, 265.

[86] İbnü'l-Esîr, II, 267.

2. Usulü

2. 1. Kronolojik Tasnifi ve Tarih Zikri

Hz. Peygamber'in siyerinin anlaşılmasında temel yapı taşlarından bir tanesi hayatının kronolojik şekilde ele alınmasıdır. Nitekim İbn İshâk, eserini tasnifinde bu hassasiyeti göstererek olayları sırasıyla aktarmış ve bu yöntem de İslâm Tarihçileri için bir yol olmuştur. Hz. Peygamber'in hayatının kronolojik tarzda ele alınması problemi, günümüz çalışmalarının da temel unsurlarından birini oluşturmaktadır. Özellikle son yıllarda siyer ilmi için bir usul belirleme uğraşı içerisine giren araştırmacılar, önemli bir problem olarak kronoloji meselesini görmekteler.[87]

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*'te hicretten önce anlattığı olaylarda herhangi bir sene kaydı zikretmezken, Hz. Peygamber'in hicretiyle birlikte cereyan eden hadiseler için, "*Hicretin birinci yılı olayları, ikinci yılı olayları*" şeklinde bir tarihlendirme yapmıştır. Aynı tarihlendirme yönteminin Taberî tarafından kullanıldığı ve İbnü'l-Esîr'in bu yöntemi takip ettiği ifade edilebilir. İbnü'l-Esîr, olayların anlatımı sırasında genellikle önemli tarihleri belirtmiştir. Hz. Peygamber'in Mekke'de ne kadar kaldığıyla alakalı bilgileri zikreden İbnü'l-Esîr, ilim adamlarının farklı görüşlere sahip olduklarını söylemiştir. İbnü'l-Esîr'in şu ifadeleri, önemli tarihler hakkında benimsediği hassasiyeti gösterir: "*Peygamberin Mekke'de on yıl kaldığını söyleyenler davetin açıkça ortaya konulduktan sonraki süreyi kastetmiş olabilirler. Çünkü Peygamberimiz daha önceki birkaç seneyi daveti açığa vurmadan geçirmiş bulunuyordu. Bu görüşü güçlendiren delillerden bir tanesi Ensâr'dan Sırma b. Ebi Enes'in: 'Kureyş arasında on küsur yıl kaldı. Karşılaştığı her bir arkadaşına öğüt veriyordu.' anlamındaki beyti Peygam-*

---

[87] Hz. Peygamber'in hayatının kronolojik biçimde ele alınması gerektiğini ifade eden ve bu anlamda çeşitli çalışmalar yapan araştırmacılar için bkz. Hüseyin Algül, "Hz. Muhammed Devri Kronolojisi", *UÜİFD*, 1992, cilt: IV, sayı: 4, s. 99-108; Osman Keskinoğlu, "Hazret-i Peygamber'in Mübarek Hayatının ve Asr-ı saâdet'in Kronolojisi", *Diyanet İlmi Dergi*, 1970, s. 156-160; Kasım Şulul, "Siyer Yazıcılığında Kronoloji Meselesi", *Siret Sempozyumu I: Türkiye'de Siret Yazıcılığı*, 2012, s. 663-703.

ber'in (s.a.s.) on üç yıl süreyle Mekke'de kaldığına delildir. Çünkü şair buradan on yıla bir fazlalık eklemiş bulunuyor. Eğer on beş yıl demiş olsaydı, yine vezin doğru olurdu. On üç yıl diyecek olsaydı, vezin bozulacağından on küsur yıl demeyi tercih etmiştir. Peygamber Efendimizin on yıldan fazla kaldığını bildiren rivayetlerde yalnız on üç ve on beş yıl şeklinde ayrı ayrı rivayet vardır."[88] İbnü'l-Esîr ayrıca gazve ve seriyyelerin başlangıç ve bitiş tarihlerini açıklamaya özen göstermiştir.[89]

İbnü'l-Esîr, kronoloji anlamında Taberî'yi takip etmiştir. İki müellifin de eserlerinde ele aldıkları kronoloji hemen hemen siyer âlimlerinin hepsi tarafından kabul gören görüştür. Ne var ki; hem Taberî'nin hem İbnü'l-Esîr'in, Mi'râc hadisesini farklı bir zaman diliminde konumlandırmayı esas aldıkları görülmektedir. Hz. Peygamber'in Mi'râc mucizesi genel kabule göre Müslümanların Birinci ve İkinci Habeşistan hicretlerinden sonra, boykot hadisesini müteakip Hz. Hadîce ve Ebû Tâlib'in vefatlarının ardından, hicretten bir yıl önce meydana gelmiştir.[90] Taberî ve İbnü'l-Esîr de bu bilgiye sahip olmalarına rağmen, Mi'râc hadisesini kronoloji içerisinde Hz. Peygamber'e Cebrâil vasıtasıyla ilk vahyin gelmesinden ve bu safhada Cebrâil'in abdest almayı ve namaz kılmayı öğretmesinden sonra ele almışlardır.[91] Bu konu hakkında herhangi bir yorum yapmayan İbnü'l-Esîr, bununla birlikte Mi'râc hadisesini aktarmaya başlarken Taberî'den farklı olarak, Mi'râc'ın ne zaman vukû bulduğuyla alakalı farklı görüşler olduğunu dile getirmiştir. Kimi âlimlerin hicretten üç yıl önce olduğunu, kimi âlimlerinse bir yıl önce gerçekleştiğini belirttiklerini aktarmaktadır. Ayrıca Mi'râc'ın başlangıç safhasında Hz. Peygamber'in nerede uyuyor olduğuna dair farklı aktarımlara da

---

88 İbnü'l-Esîr, II, 95.

89 Örnek olması adına; İbnü'l-Esîr, Karkaratülküdr gazvesinin başlangıç tarihi hakkında iki görüş olduğunu belirtir. Gazvenin bitmesinden sonra ordunun Şevval ayının ortalarında Medine'ye geri döndüklerini ifade etmiştir. Bkz. İbnü'l-Esîr, II, 125.

90 İbn Hişâm İsrâ ve Mi'râc olayını hüzün yılı olaylarını anlattığı senede anlatmıştır. Bkz. İbn Hişâm, II, 40; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-Kebîr*, çev. Musa Kazım Yılmaz, I-XI, Siyer Yayınları, İstanbul 2015, I, 200; Salih Sabri Yavuz, "Mi'râc", *DİA*, XXX, 133.

91 Taberî, *Târîh*, II, 307-309; İbnü'l-Esîr, II, 43.

yer vermiştir.[92] İbnü'l-Esîr'in Mi'râc hadisesini ilk vahiyden hemen sonra aktarması şaşırtıcıdır. Zira hicretten üç yıl önce de olsa bir yıl önce de olsa her hâlükârda olayın vahiyden hemen sonra gerçekleşmesi imkân dâhilinde değildir. Hz. Peygamber'in ilk vahiyden sonra Mekke hayatının on üç yıl olduğu göz önüne getirilirse, İbnü'l-Esîr'in Mi'râc olayını daha erken incelemiş olmasını anlamlandırmak gerçekten güçtür. Burada bir değerlendirme yapmak gerekirse; Taberî ile hemen hemen benzer ifadelere yer veren İbnü'l-Esîr, "Resûlullâh'ın Mi'râcı" bahsine başlamadan evvel, "Allah'ın tevhidi ikrâr ve putlardan berî olmaktan sonra; Hz. Peygamber'e farz kıldığı İslâm'ın kurallarından/şartlarından ilki salâttır" demektedir ve belirttiğine göre salât Resûlullâh'a farz kılındıktan sonra Cebrâil gelerek abdest almayı ve namaz kılmayı kendisine bizzat öğretmiş ve ona imam olarak birlikte namaz kılmışlardır.[93] Bu durumda, ilk vahiy sonrası namazın farz kılınmasından bahsedildiği noktada, İbnü'l-Esîr bir ilinti kurarak namazın beş vakit olarak bütün Müslümanlara farz kılındığı Mi'râc mucizesini bu safhada anlatmayı münasip ve lüzumlu görmüş olmalıdır. Dolayısıyla İsrâ ve Mi'râc hadisesini farklı bir tarihî bağlamda anlatmayı, siyerin konu akışındaki insicamı bozmak şeklinde değerlendirmediğini söylemek mümkündür.

Taberî ve İbnü'l-Esîr'in kronoloji içerisinde vahiyden hemen sonra ele aldıkları İsrâ ve Mi'râc olayı, İslâm âlimlerinin üzerinde durduğu ihtilaflı bir husustur. Bu konu etrafında dönen gerek tartışmaların çokluğu gerek mevcut rivayetlerin farklılığı, beraberinde ciddi bir literatür oluşturmuştur. Bu konu hakkında eleştirel bir bakışla makale yazan Mehmet Azimli'nin Mi'râcın vukûu ile alakalı konuyu ele alış tarzı, mevcut rivayetleri aktarımı ve ihtilafların serdedilmesi adına Mi'râc bahsiyle alakalı geleneği bir bütün hâlinde aktarmış olmasını, kayda değer bulduğumuzu belirtmek isteriz. İsrâ ve Mi'râc olayının ne zaman gerçekleştiği ile alakalı Azimli şu ifadelere yer

---

92 İbnü'l-Esîr, II, 43.
93 Taberî, *Târîh*, II, 307; İbnü'l-Esîr, II, 43.

vermiştir: "*Olayın vukûunun zamanı oldukça ihtilaflıdır. Rivayetlerin genelinde olayın Mekke döneminde olduğu belirtilse de, bazıları vahyin ilk günlerinde olduğunu, bazıları 5. yılda veya 10. yıldaki Ebû Tâlib'in ölümünden sonra olduğunu belirtirken, bazıları da birkaç kere vukû bulduğundan bahsederler. Belâzürî, hicretten bir yıl önce gerçekleştiğini aktarır. Bu konudaki rivayetlerdeki bilgiler o kadar farklıdır ki, Buhârî Mi'râc olayının peygamberlikten önce olduğunu bile belirtmektedir.*"[94] Burada Azimli'nin ifade ettiği, Mi'râcın ne zaman vukû bulduğuyla alakalı görüş sahipleri hakkında, vahyin ilk günleri ile kastedilen "Taberî", beşinci veya onuncu yılda olduğunu söyleyenlerle kastedilen ise İbn Kesîr'dir. Bu olayla bağlantılı son olarak, İbnü'l-Esîr'in Taberî'den etkilenerek Mi'râc meselesini böylece kronoloji içerisinde ele aldığını ifade edebiliriz. İbnü'l-Esîr'in Taberî'den farklı ve ilave olarak, Mi'râc dönüşünde Hz. Peygamber'in Mekkeli müşriklerle olan konuşmalarına yer vermesi ve Hz. Ebû Bekir'in bu haber kendisine aktarılınca tereddütsüz tasdik ettiği bilgisini aktarması,[95] İbnü'l-Esîr'in Mi'râcın zaman olarak aslında daha ileri bir tarihte meydana geldiğine dair kanaat sahibi olduğu noktasında değerlendirilebilecek bir ipucu kabul edilebilir.

İbnü'l-Esîr'in, kronolojik anlamda olayları kaydederken öncelik-sonralık açısından farklı aktarımda bulunabilmiştir. Müellif, Mu'te gazvesini anlatırken kronoloji anlamında bu gazveyi daha önce zikretmesi gerektiğini ifade etmektedir. Böyle bir yol izlemesinin gerekçesi olarak ise, büyük gazvelerin birbiriyle bağlantılı olduğunu ve bu sebeple ard arda işlemenin daha uygun olacağı kanaatinden yola çıkarak konuyu daha geride işlediğini belirtmiş-

---

94 Mehmet Azimli, "İsra ve Miraç Olayı Üzerine Bazı Mülahazalar", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2009/1, cilt: VII, sayı: 16, s. 43-58.

95 İbnü'l-Esîr, II, 46-47.

tir.[96] Normal şartlar altında bu gazveden Şücâ' b. Vehb'in Siy seriyyesinden sonra bahsetmesi gerekirken, el-Habat gazvesinden sonra anlatmıştır.[97]

2. 2. Rivayetleri Değerlendirme Yöntemi

İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi't-târîh*'te siyerle alakalı kısımda, kahir ekseriyetle Taberî'de yer alan rivayetlere sadık kalsa da, nadiren de olsa Taberî'den farklı olarak konuları incelediği olmuştur. Malumdur ki her siyer kitabında Rahip Bahîra olayı anlatılmaktadır. Hem Taberî hem de İbnü'l-Esîr bu olayı işlemişlerdir. Fakat olayın ele alınışı iki müellif arasında farklılık göstermektedir. İbnü'l-Esîr Hz. Peygamber'i gölgeleyen şeyin "ağacın dalları" olduğunu ifade ederken; Taberî Hz. Peygamber'i "bulutun" gölgelediğini aktarmıştır. Ayrıca Taberî rivayeti geniş bir şekilde ele alırken, Rahip Bahîra'nın Hz. Peygamber'in peygamberlik mührüne bakması gibi daha tafsilatlı hususlara dair bilgi vermiştir. İbnü'l-Esîr'in ise rivayeti yalın hâliyle aktardığı ve teferruata girmediği tespit edilmiştir.[98] Ne var ki İbnü'l-Esîr'in pek çok rivayet hakkında bu metodu kullandığını belirtmemiz gerekir. Nitekim Taberî, bir konu hakkında mevcut olan ve kendisinin ulaşabildiği bütün rivayetleri aktarırken; İbnü'l-Esîr ise bu rivayetler hakkında tasarrufta bulunmuş ve bazı rivayetleri bir kısmı ile ele almıştır.[99]

İbnü'l-Esîr, bazen de Taberî'de bahsi geçmeyen konulara değinmektedir. Bu da İbnü'l-Esîr'in az da olsa farklı kaynaklardan istifade ettiğini göstermektedir. İleriki bölümlerde İbnü'l-Esîr'in yararlandığı kaynaklar ele alınacağından dolayı burada daha fazla ayrıntı verilmeyecektir. " ذكر تعذيب من المستضعفين من المسلمين/ Müslümanlardan zayıf olanlara karşı yapılan eziyetler"

---

[96] İbnü'l-Esîr, II, 212.

[97] Bu tasnif için bkz. Mustafa Fayda, "Muhammed (Hz. Peygamber Devri Kronolojisi)", *DİA*, XXX, 480.

[98] İbnü'l-Esîr, II, 31-32. Taberî, *Târîh*, II, 278-279.

[99] İbnü'l-Esîr ve Taberî'nin rivayetleri değerlendirme metotları için ayrıca bkz. İğdi, s. 123.

ile "ذكر المستهزئين ومن كان أشد الأذى للنبي/ Hz. Peygamber ile alay edenler ve Hz. Peygamber'e en çok eziyet edenler" şeklinde müstakil başlıklar açan İbnü'l-Esîr, Taberî'de söz konusu bahisler olmamasına karşın, bu konulara da temas etmiştir.[100] Benzer başlıklarla bu konular hem İbn Hişâm hem de Belâzürî tarafından işlenmektedir.[101]

Daha önce de ifade edildiği üzere Taberî, bir konu hakkında pek çok rivayeti bir arada serdederken; İbnü'l-Esîr'in böyle bir yöntem benimsemediğini, konuları tafsilatlı bir şekilde anlatma gayesinin olmadığını bir kez daha belirtmek isteriz. Bazen de Taberî'de mevcut olmayan rivayetleri İbnü'l-Esîr ele almıştır. Tüm bunların ışığında ifade etmek gerekir ki, İbnü'l-Esîr'in aktardığı rivayetler yerine göre yetersiz kalmaktadır. Kanaatimizce İbnü'l-Esîr'in böyle bir yöntem benimsemesi, eserinin hem genel tarih kitabı olmasından hem de mevcut rivayetlerin zaten Taberî'nin eserinde var olduğunu ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda İbnü'l-Esîr'in "muâhât ve Medine vesikası" gibi, Medine'de İslâm devletinin temellerinin atılması anlamında sosyal tarih açısından önemli iki gelişmeyi kaydetmemiş olması dikkat çekicidir. İbnü'l-Esîr'in anlatımında, muâhât ile alakalı herhangi bir bilgiye rastlanmazken; Benî Kaynuka' gazvesi olayları anlatıldığında, İbnü'l-Esîr şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Hz. Peygamber, Bedir gazvesinden geri döndüğünde, Yahudiler onu kıskandıklarını ve çekemediklerini açığa vurdular. Ona karşı hoş davranmamaya başladılar ve antlaşmayı bozdular.*"[102] Öyle anlaşılıyor ki İbnü'l-Esîr'in son cümlede ifade ettiği "antlaşmayı bozdular" ibaresinden, her ne kadar daha önce Medine vesikasına müstakil bir konu olarak yer vermese de, bu vesikaya telmihte bulunduğu anlaşılmaktadır. Nihâî tahlilde İbnü'l-Esîr'in anlatımında Medine vesikasına dair başka bir ifade geçmemektedir.

---

100 Bahsi geçen konuların anlatıldığı yer için bkz. İbnü'l-Esîr, II, 57-66.
101 İbn Hişâm, I, s. 235; Belâzürî, I, 177.
102 İbnü'l-Esîr, II, 123.

İbnü'l-Esîr'in, rivayetlerde bahsi geçen şahıslar hakkında ayrıca bilgi vermeye gayret ettiği görülmektedir. Bu yöntemin de İbnü'l-Esîr'e has olduğunu ifade etmemiz gerekir. Nitekim İbnü'l-Esîr Taberî'nin değinmediği Kâ'b b. Züheyr'in Müslüman olmasına dair başlık açmış ve açıklamalarda bulunmuştur.[103] Yine benzer bir örnekte; Hz. Peygamber'in nesebi bahsinde özellikle "الفواطم والعواتك " başlığını açan müellif, Hz. Peygamber'in soyundan olup da ismi Fâtıma ve Âtike olan hanım şahsiyetleri tek tek anlatmaktadır.[104] Kanaatimizce, İbnü'l-Esîr'in böyle bir yönteme başvurması sahip olduğu ilmî birikimle irtibatlı bir husustur. Zira aynı zamanda şahıs hal tercümelerine ait *Üsdü'l-ğâbe* adlı eseriyle de İslâm Tarihinde meşhur olmuştur.

İbnü'l-Esîr'in, kitabında var olan ihtilaflı rivayetler hakkında bir tercih yapıp yapmadığını söylemek güçtür. Zira incelediği rivayetler hakkında çok nadir beyanda bulunmaktadır. Rivayeti naklettikten sonra "وهو الصحيح"[105] diyerek rivayet hakkında tercihini ve görüşünü dile getirmekle birlikte; bazen de rivayet hakkında yorumlarda bulunmaktadır. Örnek olarak, "*İlim adamlarından bazıları, ilk sancağın Ebû Ubeyde'nin sancağı olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşte olan ilim adamları, aradaki sürenin kısalığı hasebiyle olayları birbirine karıştırmışlardır.*"[106], diyerek rivayetin doğru anlaşılması adına kısa açıklamada bulunmaktadır. Hz. Peygamber'e vahiy geldikten sonra Mekke'de kaldığı süreyle alakalı var olan ihtilafları şu şekilde ifade etmiştir: "*Siyer âlimleri Hz. Peygamber'e vahiy geldikten sonra Mekke'de ne kadar kaldığıyla alakalı farklı görüşlere sahiptir.*"[107] Bu konunun devamında ise Katâde'den gelen rivayet hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: "وقد روي عن قتادة قول غريب جدا[108]"[109] Bu tesbiti ile İbnü'l-Esîr, Katâde'nin rivayetinin olağan dışı olduğuna vurgu

---

[103] İbnü'l-Esîr, II, 249.
[104] İbnü'l-Esîr, II, 29-30.
[105] İbnü'l-Esîr, II, 97.
[106] İbnü'l-Esîr, II, 98.
[107] İbnü'l-Esîr, II, 95.
[108] "Katâde'den gerçekten şaşırtıcı bir söz rivayet edilmiştir."
[109] İbnü'l-Esîr, II, 95.

yapmaktadır. Özellikle olayların meydana geldiği tarihlerle ilgili farklı bilgiler olduğunda bazen ihtilafın mevcut olduğunu belirtmiş ve değişik rivayetleri aktarmıştır.[110] Oysaki İbnü'l-Esîr, rivayetlere çok fazla müdahale etmemiştir. Kimi zaman gerekli gördüğü yerlerde, ihtilafın olduğu önemli hususlarda görüş beyan ettiği bu örneklerden de anlaşılmaktadır. İbnü'l-Esîr rivayetlerin seçiminde her ne kadar görüşünü tam olarak belli etmese de, Taberî'de var olan rivayetlerden seçme yapmış olması, bu yolla bir tercihte bulunduğunun göstergesidir.

İbnü'l-Esîr, bazı garîb kelimeleri açıklama yoluna gitmiştir. Yukarıda işaret edildiği gibi Kâ'b b. Züheyr'in Müslüman olduğunu anlatırken; bu olayda Kâ'b b. Züheyr'in kardeşi Büceyr'in daha önce Müslüman olması ve Müslüman olduğu sırada gelişen bir olaydan bahseder. Büceyr'in Müslüman olması üzerine Kâ'b şu beyitleri okuyarak: " ألا أبلغا عني بجيرا رسالة– سقاك أبو بكر بكأس روية – فأنهلك المأمور منها وعلكا". Kâ'b bu beyitlerle "*Büceyr'e benden haber ulaştırın, Ebû Bekir sana kanman için bir bardak su içirdi, Me'mur olan da sana ondan sundu.*" kardeşine sitemde bulunmuştur. Burada aynı zamanda Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir'e hakaret içeren ifadeler kullandığı için Kâ'b'ın öldürülmesi emredilmiştir. Büceyr de kardeşine Müslüman olması gerektiğini yoksa öldürüleceğini haber verir. Bunun üzerine Medine'ye gelip Müslüman olan Kâ'b'a Hz. Peygamber o zaman hangi beyitleri okuduğunu sorar. Kâ'b da, beyitteki "Me'mur" kelimesinin yerine bu sefer "Me'mun" kelimesini getirerek beyitte değişiklik yapar ve bu tutumu Hz. Peygamber'in hoşuna gider. İşte İbnü'l-Esîr bu rivayeti aktardıktan sonra beyitte geçen iki kelimeyi şerh etmek adına şu şekilde açıklamalarda bulunmaktadır: "*Bazı ilim adamları demişlerdir ki, Hz. Peygamber'in Me'mur kelimesinden hoşnut ol-*

---

[110] Örnek olmasına adına burada şunlar söylenebilir: Hicretin altıncı yılında Hz. Peygamber'in hükümdarlara mektup gönderme bahsini incelerken, "*Bu yıl içerisinde Hz. Peygamber hükümdarlara mektuplar gönderdi.*" ifadesini kullanmaktadır. Fakat devam eden kısımda "*Hz. Peygamber'in bu elçileri hicretin sekizinci yılında gönderdiği de rivayet edilmektedir.*" diyerek farklı rivayetin varlığından haberdar etmekle birlikte kanaatimizce ilk rivayeti tercih ettiğini de göstermiş olmaktadır. Bkz. İbnü'l-Esîr, II, 191-192.

maması, Araplar'ın, nefsinden bir şeyle konuşanlara me'mur demeleri sebebiyledir. Yani bu sözle söylemek istedikleri şey, o nefsinden söyledikleri cinler tarafından emredilen şeydir. Hz. Peygamber elbette Allah tarafından Me'mur edilmiştir. Ne var ki bu sözü sadece Arapların bu âdetinden dolayı hoş karşılamamıştır. Kâ'b, Me'mun dediğinde ise Hz. Peygamber razı oldu. Nitekim o vahyin eminidir."[111]

İbnü'l-Esîr, bazen de konuları anlattığı senenin sonunda o yıl vefat eden şahıslar hakkında kısaca bilgi vermektedir. İbnü'l-Esîr'in bu şekilde bilgi verdikleri genellikle tarihî açıdan önemli şahsiyetlerden oluşur. Örneğin hicrî altıncı senede vefat eden Ümmü Rûmân hakkında şu ifadelere yer vermiştir: "*Bu senede Ümmü Rûmân vefat etti. Ve o Hz. Peygamber'in eşi Hz. Âişe'nin annesidir.*"[112] Yine benzer bilgiler hicrî dokuzuncu senenin son kısmında verilir: Hz. Peygamber'in kızı Ümmü Gülsüm, Hz. Peygamber'in halası Safiyye bint Abdilmuttalib, Necâşî, Abdullah b. Übey b. Selûl ve Ebû Âmir er-Râhib, bu sene vefat edenler olarak isimleri zikredilenlerdir.[113]

İbnü'l-Esîr'in Hudeybiye antlaşmasını anlatırken ele aldığı rivayet İslâm tarih geleneğinde tartışılan bir husustur. Bilindiği üzere Müslümanlar ve Mekkeli müşrikler arasında bir antlaşma metni imzalanmış; fakat metnin maddelerinin hazırlanışı esnasında tartışmalar olmuştur. Bahsi geçen rivayette Resûlullah ibaresini kabul etmeyen Süheyl b. Amr, bu ibarenin silinmesini istemiştir. İbnü'l-Esîr bu olayla alakalı rivayeti şu şekilde nakletmektedir: "*Bu olayın üzerine Hz. Peygamber kalemi eline aldı. Ki Hz. Peygamber güzel yazamıyordu. 'Resûlullah' ibaresinin yerine 'Muhammed b. Abdullah' yazdı.*"[114] Bu rivayette bahsi geçtiği üzere Hz. Peygamber'in yazı yazması İslâm tarihinde erken dönemlerden itibaren Hz. Peygamber'in ümmîliği başlığı altında tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle İbn Hişâm ve Taberî'den farklı olarak İbnü'l-Esîr'in bu rivayeti tercih etmesi onun böyle bir tartışmada yorumda bulun-

---

[111] İbnü'l-Esîr, II, 249-251.
[112] İbnü'l-Esîr, II, 196.
[113] İbnü'l-Esîr, II, 265.
[114] İbnü'l-Esîr, II, 184.

ması anlamına geldiği gibi, bu rivayeti tercihinin ihtiyarî bir tutum olduğu da unutulmamalıdır.[115] Öyle ki, VII. (XIII.) asır müelliflerinden olan İmam Nevevî'nin, Hz. Peygamber'le alakalı bilgi verirken ümmî olduğunu söylediği ve kanaatini bu şekilde izhar ettiği görülmektedir.

İbnü'l-Esîr, Hicretten sonra Medine dönemi olaylarını aktarırken gazve ve seriyyelere çokça yer vermiştir. Her gazve ve seriyyenin ne zaman olduğunu belirtmiş, şayet Hz. Peygamber sefere çıkıyorsa ardında kimi halef olarak bırakmışsa mutlaka ismini zikretmiştir. Hâlbuki gazve ve seriyyeleri anlatırken, gazve ve seriyye arasındaki ayrıma dikkat etmediği anlaşılmaktadır; Recî' gazvesi, Habat gazvesi gibi.[116] Altıncı senede Hz. Peygamber'in gönderdiği askerî birlikleri ise seriyye olarak adlandırmıştır.[117] İleride Hz. Peygamber'in gazve ve seriyyelerinin sayısını açıkladığında ise mefhum olarak aralarındaki farkı gözettiği görülmektedir. Hz. Peygamber'in bizzat katıldığı savaşların on dokuz olduğunu ifade eden İbnü'l-Esîr, Vâkidî'den bu konu hakkında rivayette bulunurken "*Iraklılar bu rivayeti Zeyd b. Erkam'dan bu şekliyle rivayet ederler*" sözüne karşılık olarak "وهو خطأ" diyerek bu sözün hatalı olduğunu belirtmiştir. Sebebini ise, "*Zira Zeyd, Mûte'ye Abdullah b. Revâha ile onun yükleri arasında olarak katılmıştır. Hz. Peygamber ile birlikte ancak üç veya dört gazveye katılabilmiştir.*"[118], şeklinde açıklamıştır.

---

115 Hz. Peygamber'in ümmîliği konusu yukarıda da ifade edildiği üzere tarihî süreç içerisinde canlılığını muhafaza etmiş ve âlimlerce tartışılmıştır. Hatta öyle ki; bu tartışma özelinde bir literatür dahi oluşmuştur. Bu çalışmamızda detaylara girmeyip bu konu hakkında mevcut olan çalışmalara atıf yapmakla yetinmek istiyoruz. Hz. Peygamber'in ümmîliği meselesi için bkz. Abdulvahap Özsoy, "Hz. Peygamber'in Ümmiliği Hakkında Bir Tartışma", *AÜİFD*, sayı XXXI, Erzurum 2009, s. 150-170; Ahmet Önkal, "Hz. Peygamber'in Ümmiliği", *SÜİFD*, 1986, sayı: II, s. 249-262; Emine Demil, "Ümmî Kavramı ve Hz. Muhammed'in Ümmîliği", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 7, s. 91-123.

116 İbnü'l-Esîr, II, 150, 210, 211.

117 İbnü'l-Esîr, II, 186-190.

118 İbnü'l-Esîr, II, 276-277.

3. Kaynak Kullanımı

İslâm tarihinin erken dönemlerinden itibaren isnad sistemini kullanan hadis ve siyer âlimleri, haber nakleden bütün râvileri sened dediğimiz kısımda zikretmişlerdir. Ne var ki erken dönemde gösterilen bu hassasiyet zamanın ilerlemesiyle birlikte artan râvi sayısı, sözlü kültürün yerin yazılı kültüre geçilerek telif geleneğinin oturması neticesinde değişikliğe uğramıştır. Şaban Öz'e göre senedin hükmü, hicrî üçüncü asrın sonlarına doğru ortadan kalkmıştır.[119] Bu bağlamda tarihî süreç iyi bir şekilde tetkik edildiğinde isnad sistemindeki değişim daha anlaşılır olacaktır. Nitekim VII. (XIII.) asır müelliflerini incelediğimiz bu çalışmada da isnad kullanımının mevcut olmadığı görülürken; eserlere atıflar senedin yerini tutmaktadır.

İbnü'l-Esîr'in kaynak gösterimi de aynı şekildedir ve isnad sistemini kullanmamıştır. Özellikle bu yöntem, İslâm tarihi boyunca tarihçiler tarafından tercih edilmiştir. Tarihçilerin, isnad sistemini kullanmamalarının sebepleri, anlattıkları olayın akışını bozmamak ve rivayetin herhangi bir yerinde sened zikrederek olayın akışını kesmemektir. Böylece rivayetlerin hem senedlerini hem de metinlerini birleştirme yolunu benimsemişlerdir.[120] Tarihçilerin bu metodu kullanmaları telfîk olarak adlandırılmıştır. Siyer ve tarih yazım usulünde önceki dönemlerde telfik yöntem anlamında tartışmaya tabi tutulmuş ve netice itibariyle geç bir dönemi ifade eden VII. asırda telfik sisteminin devam ettiği görülmektedir. İbnü'l-Esîr'de bu durum belirgin bir şekilde görülmekle birlikte; ele alacağımız diğer müelliflerin ise daha hassas davrandıkları söylenilebilir.

İbnü'l-Esîr'in, siyerle alakalı muhtevayı aldığı birinci kaynak hiç şüphe yok ki Taberî'dir. Hal böyle olunca bu çalışmada, İbnü'l-Esîr ile alakalı bölümde Taberî ve İbnü'l-Esîr'i müşterek bir okuma çerçevesinde incelememiz

---

119 Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri,* s. 69.

120 Fuat İstemi, *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, s. 117.

gerekti. Dolayısıyla İbnü'l-Esîr'in kaynak kullanımını değerlendirmeye Taberî'den muhteva itibariyle farklılaştığı hususların tespitiyle başlanıp daha sonra bu inceleme, İbnü'l-Esîr'in naklettiği söz konusu rivayetin kaynağını tespit etmekle sonuçlanmıştır. Böylece her konu başlı başına tetkik edilerek ele alınan konuların hangi kaynaklara dayandığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

İbnü'l-Esîr'in Hz. Peygamber'in nesebi hakkında verdiği bilgilerin kâhir ekseriyeti Taberî'ye dayanmaktadır. Ne var ki İbnü'l-Esîr'in muhtevaya dair yukarıda incelemesi yapıldığında ifade edildiği üzere, "Abdülmuttalib'in Yahudi komşusu" adlı konuyu aktarırken Belâzürî'den istifade ettiği görülmektedir.

Hz. Peygamber'in nesebi hakkında bilgi veren İbnü'l-Esîr, neseble alakalı verdiği bilgilerin son kısmında Fâtıma ve Âtike'ler başlığını açmış ve Hz. Peygamber'in soyunda bulunan bu isimlerdeki kişiler hakkında bilgiler vermiştir. İbnü'l-Esîr'in ele aldığı bu bilgiler, Taberî tarafından işlenmemekle birlikte, bu konu hem İbn Sa'd'da hem de Belâzürî'de işlenen konular arasındadır.[121]

Yukarıda bahsi geçtiği üzere İbnü'l-Esîr, Müslümanlara karşı yapılan eziyetleri aktardığı bölümde İbn Hişâm ve Belâzürî'nin anlatımını esas alarak kaynak mahiyetinde adı geçen müelliflerin kitaplarını kullanmıştır.

İbnü'l-Esîr'in rivayetleri aktarırken büyük oranda kaynak belirtmediğini ifade etmekle birlikte; buna karşın nadiren de olsa kaynak belirttiği olmuştur. Şimdi verilecek örnekte ise, İbnü'l-Esîr, hem kaynaklarını zikretmiş hem de hangi rivayetin doğru olduğuna dair görüş beyan etmiştir. İbnü'l-Esîr, Zûkared gazvesi hakkında, "Taberî İbn İshâk'tan naklen bu gazveyi Lihyânoğulları gazvesinden sonra zikretmiştir" demektedir. Fakat nadiren

---

[121] İbnü'l-Esîr'de konunun işlendiği sayfa için bkz. İbnü'l-Esîr, II, 29-30; İbn Sa'd, I, 51; Belâzûrî, *Ensab*, I, 532.

de olsa İbnü'l-Esîr'in burada rivayetler hakkında yorumda bulunduğunu görmekteyiz. Taberî hakkında görüşünü aktaran İbnü'l-Esîr, bu konu hakkında Seleme b. el-Ekvâ'dan gelen rivayetin daha doğru olduğunu " والرواية الصحيحة عن سلمة" ibareleriyle belirtmiştir. Doğru olan zamanlama da, bu gazvenin Hz. Peygamber'in Hudeybiye'den dönüp Medine'ye varmasından sonradır. Rivayetleri bu şekliyle aktaran Taberî bir görüş beyan etmemektedir. İbnü'l-Esîr bu olay hakkında kronolojik açıdan görüşünü beyan etmek adına rivayetin sahihliğine işaret etmek istemiştir.[122] Bu olay hakkında şunu da belirtmek gerekir. İbnü'l-Esîr, Zûkared gazvesinin her ne kadar Lihyânoğulları gazvesinden sonra olduğunu kabul etmese de, Taberî'nin kronolojik tasnifini bozmak istememiş ve olayı Taberî'nin anlattığı şekliyle Lihyânoğulları gazvesinden sonra aktarmıştır. Bu yöntemin de Taberî'yi kaynak olarak nasıl kullandığına delil oluşturduğunu söyleyebiliriz.

İbnü'l-Esîr, bazen de rivayeti kimden aldığını belirtmiştir. Mesela İbn İshâk'tan aldığı bir rivayeti "İbn İshâk dedi ki" şeklinde vermektedir.[123] Bazen de farklı görüşler olduğunu belirtirken, kaynak göstermeksizin rivayeti aktarır. Örnek olarak, Hz. Peygamber'in hükümdarlara davet mektupları göndermesini, hicrî altıncı yılda cereyan eden hadiseler arasında zikretmektedir. Konuyu bu şekilde anlattıktan sonra "*Hz. Peygamber'in mektup gönderiminin hicrî sekizinci senede olduğu da söylenildi*", şeklinde farklı görüşleri "قيل" sîgasıyla aktarmaktadır.[124] Buna benzer olarak pek çok rivayette aynı metodu kullandığı söylenilebilir. Özellikle önemli tarihler hakkında ihtilaf söz konusu olduğunda farklı rivayetleri hep bu sîgayla vermektedir. Mi'râc hadisesi hakkında rivayetleri aktarırken: "*İnsanlar Mi'râcın zamanı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Denildi ki Hicretten üç yıl önce oldu. Bir sene önce olduğu da söylenildi.*"[125] Yine benzer şekilde müellif kaynak belirtmeksizin " ذكر بعض

---

122 İbnü'l-Esîr, II, 170.
123 İbnü'l-Esîr, II, 183.
124 İbnü'l-Esîr, II, 191.
125 İbnü'l-Esîr, II, 43.

العلماء" ibaresini kullanarak o konu hakkında âlimlerin söylediği görüşleri aktarmaktadır.[126]

Bazen de kaynakların sıhhatini ifade edecek tarzda söylemlerde bulunmuştur. Mi'râc hadisesini aktaran İbnü'l-Esîr, bu konu hakkında vârid olan hadisin sahih bir senedle geldiğini şöyle ifade etmektedir: " وقد روى حديث المعارج جماعة من الصحابة بأسانيد صحيحة".[127] Bazen de Taberî'den aldığı bir rivayetin sened kısmını zikretmeksizin rivayetin ilk râvisini zikrederek olayı aktarmaktadır.[128] Şu rivayette ise Vâkıdî'den alıntı yaptığını açıklamaktadır: "*Bu senede Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb vefat etti. Bunu Vâkıdî söyledi*."[129]

Sonuç olarak İbnü'l-Esîr'in birinci kaynağı Taberî'dir. Müellif, çok ciddi ihtilaflar söz konusu olmadığı müddetçe, ne rivayet anlamında ne de kronoloji anlamında Taberî'nin tasnifinin dışına çıkmamıştır. İbnü'l-Esîr'in bilgi birikimi düşünüldüğünde var olan ihtilaflardan, tartışmalardan haberdar olduğu söylenilebilir. Oysa müellif, Taberî'ye muhalefet ettiği hususlarda dahi, Taberî'nin yöntemini kullanmaya devam etmiştir. İbnü'l-Esîr, Taberî dışında İmam Zührî'den, İbn İshâk'tan, İbn Sa'd'dan, Belâzürî'den ve Vâkıdî'den kaynak olarak istifade etmiştir. Kanaatimizce Taberî'de mevcut olan rivayet malzemesinin çokluğu İbnü'l-Esîr'e yeterli gelmiş, istisnalar dışında başka kaynak kullanma ihtiyacı duymamıştır. Bu görüşün doğal bir sonucu olarak, İbnü'l-Esîr'in özellikle, Taberî'nin ele almadığı 302 (915) yılından sonraki olaylar hakkında sağlam bir kaynak olarak kabul edildiği bilinmektedir.

---

126 İbnü'l-Esîr, II, 30.

127 İbnü'l-Esîr, II, 43.

128 Taberî Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın vefatıyla alakalı rivayetleri aktarırken "Bana Hâris b. Muhammed dedi, ona ve arkadaşlarına Muhammed b. Sa'd, onlara Muhammed b. Ömer onlara da Zührî'den naklen Ma'mer ve başkası şunu söylemişlerdir." şeklinde sened vermektedir. İbnü'l-Esîr ise Zührî der ki, diyerek rivayeti vermeye başlar. Bkz. Taberî, II, 165; İbnü'l-Esîr, II, 9.

129 İbnü'l-Esîr, II, 208.

3. 1. Ayet Kullanımı

Siyerle alakalı eser yazan her müellifin temel kaynakları diğer İslâmî ilimlerde olduğu gibi Kur'ân ve Hadis'tir. Hem sıhhati açısından hem de verdiği bilgiler göz önünde tutulduğunda Kur'ân'ın siyer ilmine kaynaklık değeri Müslümanlar tarafından tartışılmaz kabul edilir. Müellifler İslâm dininin iyi bir şekilde anlatılması için bu kaynakları zorunlu olarak kullanmışlardır. Kur'ân'ın işaret ettiği konulara bakıldığında, Hz. Peygamber'in nübüvveti, sıfatları, hayatı, ailesi, ashâbı, müşrikler, münafıklar, ehl-i kitab, Câhiliye, İslâm öncesi Araplar, savaşlar, komşu devletler gibi pek çok konuda haber vermektedir.[130] Siyer yazımı söz konusu olduğunda ise, sebeb-i nüzuller gündeme gelmektedir; zira Hz. Peygamber'in hayatıyla alakalı pek çok ayet nâzil olmuştur. Siyer müellifleri bu ayetleri Hz. Peygamber'in yaşantısını daha anlaşılır kılmak, onun ashâbını tanıtmak, ayetlerin sebeb-i nüzullerini siyer rivayetleri ekseninde tespit etmek şeklinde kullanmışlardır. Tüm bu bilgiler ışığında müelliflerin siyer anlatımında hadiseler hakkında nâzil olan ayetlere işaret etmeleri ve ayetleri seçim şekilleri, yazım yöntemleri adına önemli bir hâle gelmektedir.

İbnü'l-Esîr de bu anlamda ayetlerden yararlanmıştır. İbnü'l-Esîr'in Kur'ân'ı kaynak olarak kullanması ve ayetlerden istifade etmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan yöntemine dair şunlar söylenebilir. Müellifin ayetleri kaynak olarak kullandığı ilk yer, Hz. Peygamber'e vahyin ilk olarak gelişi safhasında karşımıza çıkmaktadır. Yazar, Hz. Peygamber'e ilk inen ayetlerin Alak suresine ait olduğunu ifade etmiş, devam eden kısımda ise Alak'tan sonra, Müddessir ve Duhâ surelerinden nâzil olan ayetleri aktarmıştır.[131] Bazen de Hz. Peygamber'in yaptığı bir işi ayetlerden delil getirerek açıkla-

[130] Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 25-26; Mustafa Fayda, "Siyer ve Meğâzî", *DİA*, XXXVII, 324.

[131] İbnü'l-Esîr, II, 40-41.

maktadır. Hz. Peygamber'in İslâm'a açıktan davete başlamasını Şuarâ suresinin 214. ayetinin nâzil olmasına dayandırmaktadır.[132]

Başka bir yerde ise İbnü'l-Esîr; Garânik hadisesi hakkında bilgi verirken Cebrâil'in Hz. Peygamber'e gelip okuduğu ayeti haber vermesiyle Hz. Peygamber'in duyduğu üzüntünün üzerine Resûlullah'a teselli mahiyetinde Hac suresinin 52. ayetini inzâl buyurmasını anlattıktan sonra, "*Hz. Peygamber'in üzüntü ve korkusu geçti*." ifadelerini kullanmaktadır.[133]

Müellif, bazen de hangi surenin ne zaman indiğini belirtmiştir. Hudeybiye olayını anlattığı esnada, "*Burada Fetih suresi nâzil oldu.*" ifadelerine yer vermektedir.[134] Ayetlerde savaşlarla alakalı verilen bilgileri yeri geldikçe kaynak olarak kullanmıştır. Huneyn günü Müslümanların çoklukla övünmelerini aktaran İbnü'l-Esîr, daha sonra bu olay hakkında nâzil olan Tevbe suresinin 25. ayetini aktarmıştır.[135] İbnü'l-Esîr'in ayet kullanımı çok olmamakla birlikte sebeb-i nüzullere, hangi ayetin kimin hakkında indiğine, hangi surenin ne zaman indiği gibi durumlara açıklık getirmek amacıyla ayetlerden istifade ettiği söylenilebilir. İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi't-târîh* adlı eserinde siyer kısmında hangi konu ile ilgili hangi ayetleri şâhid gösterdiği aşağıda bir tablo hâlinde gösterilmiştir:

---

[132] İbnü'l-Esîr, II, 51.
[133] İbnü'l-Esîr, II, 67-68.
[134] İbnü'l-Esîr, II, 186.
[135] İbnü'l-Esîr, II, 237.

1	Alak 96/1	İlk inen ayet hakkında (II, 41)
2	Müddessir 74/1	İlk inen ayet hakkında (II, 42)
3	Zuhruf 43/45	Vahdaniyet hakkında (II, 44)
4	Şu'arâ 26/214	Hz. Peygamber'in yakın akrabasını İslâm dinine çağırması hakkında (II, 51)
5	Kasas 28/56	Hidayete erdirmenin Allah'ın bilgisi dâhilinde olduğu hakkında (II, 57)
6	Nahl 16/106	Ammâr'ın işkence görürken baskı üzerine diliyle Lât ve Uzzâ'yı hayırla anması hakkında (II, 58)
7	Câsiye 45/23	Müşriklerin eziyetleri bahsinde, Nefsini ilah edinen kişi hakkında (II, 62)
8	En'âm 6/108	Müşriklerin eziyetleri bahsinde, onların tanrılarına sövmekten men ederek Allah'a kötü söz söylemelerini engellemek hakkında (II, 62)
9	Yâsîn 36/78	Yeniden diriltme hakkında (II, 63)
10	Kevser 108/3	Hz. Peygamber'e soyu kesik anlamında kötü söz söylemeleri hakkında (II, 63)
11	Fâtır 35/42	Ehl-i kitabın peygamber gelmeden önce kendi aralarında şayet peygamber gelirse ona inanacakları hakkında (II, 64)
12	Necm 53/1-20	Garanik hadisesi hakkında (II, 67)
13	Hac 22/52	Garanik hadisesi hakkında. Daha önce gönderilen peygamberlerin de yine şeytan tarafından uğraşılmasından bahsedilmektedir. (II, 67)
14	Gâfir 40/28	Habeşistan hicreti hakkında (II, 69)

15	Meryem 19/1	Habeş Kralı Necaşi'ye Meryem suresinin okunmasıyla alakalı (II, 70)
16	Yâsîn 36/1-9	Hz. Peygamber'in hicret etmeden evvel evden çıktığında müşriklere toprak atarak evden çıkması olayı üzerine. (II, 91)
17	Tevbe 9/40	Hicret ile alakalı. Ayette Peygamberine yardım edecek olanın Allah olduğu vurgulanmaktadır. (II, 93)
18	Bakara 2/217	Haram aylar hakkında (II, 102)
19	Enfâl 8/9	Bedir gazvesiyle alakalı, Allah'ın meleklerle Müslümanları desteklediği hakkında (II, 113)
20	Kamer 54/45, 46	Bedir gazvesiyle alakalı, Allah'ın müşriklerin dağılacağına dair müjdesi hakkında (II, 113)
21	Enfâl 8/67, 68	Bedir gazvesinde esir alınan kişilerin durumu hakkında (II, 122)
22	Âl-i İmrân 3/ 165	Uhud savaşıyla alakalı, Müslümanların başına gelen musibetin sebebinin yine kendileri olduğu vurgulanmaktadır. (II, 122)
23	Âl-i 3/İmrân 152	Müslümanların imtihana tabi tutularak bozguna uğradıkları hakkında (II, 138)
24	Nahl 16/126	Cezanın aynı şekilde verilmesi hakkında (II, 145)
25	Ahzâb 33/37	Hz. Peygamber'in Hz. Zeynep'le evlenmesi hakkında (II, 159)
26	Nûr 24/62-64	Hendek gazvesinde mazret bildirerek savaşa katılmayanlar hakkında (II, 160)
27	Hucurât 49/15	Allah ve resülüne iman hakkında (II, 161)

28	Ahzâb 33/12	Münavıkların durumu hakkında (II, 161)
29	Münâfikûn 63/7, 8	Benî Mustalik gazvesiyle alakalı, Allah'ın inayetinin Müslümanlarla olduğu hakkında (II, 174)
30	Münâfikûn 63/1	İfk hadisesiyle alakalı münafıkların takındığı durum hakkında (II, 174)
31	Yûsuf 12/18	Hz. Aişe'nin ifk hadisesinde yaşadığı durum üzerine Hz. Yusuf'un duasını etmesi hakkında. (II, 178)
32	Nûr 24/22	İfk hadisesinde Hz. Ebû Bekir kölesine artık yardım etmeyeceğine dair yemin etmiştir. Ayet bu olay hakkındadır. (II, 179)
33	Meryem 19/71	Herkesin cehenneme gireceği hakkında (II, 212)
34	Mümtehıne 60/1-4	Mekke fethi hakkında, kimsenin düşmanı dost edinmemesi gerektiği belirtilmektedir. (II, 219)
35	Yûsuf 12/92	Mekke'nin fethindeki durum Hz. Yusuf'un kardeşleriyle yaşadığı durumla mukayese edilmektedir. (II, 220)
36	İsrâ 17/81	Mekke'nin fethinde putlar kırılırken okunan ayettir. Batılın yerini hakkın aldığı hakkında (II, 228)
37	İsrâ 17/93	Müşriklerin Hz. Peygamber' karşı durumu hakkında söyledikleri hususlar (II, 230)
38	Tevbe 9/25	Huneyn gazvesinde Müslümanların çoklukla övünmeleri hakkında(II, 237)
39	Tevbe 9/49	Tebük gazvesinde gazveye katılamayanların izinleri hakkında (II, 252)

40	Tevbe 9/81, 82	Tebük gazvesiyle alakalı münafıklar hakkında (II, 252)
41	Tevbe 9/107	Münafıkların inşa ettiği dırar mescidi hakkında (II, 256)
42	Tevbe 9/117-119	Münafıklara nasıl davranılması gerektiği hakkında (II, 256)
43	Nasr 110/1-3	Heyetlerin Medine'ye gelmeleri üzerine, bölük bölük kabilelerin Müslüman olacağının müjdesi hakkında (II, 260)
44	Hucurât 49/17	Medine'ye gelen bir heyetin ileri geri konuşmaları üzerine (II, 260)
45	Hucurât 49/4	Hz. Peygamber'e karşı Müslümanların nasıl davranması gerektiği hakkkında (II, 263)
46	Tevbe 9/80	Münafıklar hakkında Hz. Peygamber'in bağışta bulunmaması gerektiği hakkında (II, 266)
47	Tevbe 9/84	Münafıkların cenaze namazının kılınmaması hakkında (II, 266)
48	Tevbe 9/37	Nesi uygulaması hakkında (II, 276)
49	Tevbe 9/36	Nesi uygulaması hakkında (II, 276)

Tablo 1: İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi't-târîh* adlı eserinde geçen ayetler

3. 2. Şiir Kullanımı

İslâmî ilimlerde şiirle istişhadda bulunma usulü erken dönemlerden itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Câhiliye Dönemi'nin en önemli unsurlarından biri sayılan şiir, bir mücadele aracı, misal gösterme yolu, üstünlük kurma, övünme ve ayıplama vesilesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.[136] Siyer ilmine gelindiğinde ise özellikle İbn İshâk'ın eserinde şiire yer vermesi İslâm tarihçileri için bu yöntemi bir gelenek hâline dönüşmüştür. Ne var ki İslâm tarihinde bu gelenek erken dönemde aktif bir biçimde etkisini gösterirken sonraki dönemlerde kaynak olarak müracaat anlamında şiirlere daha az yer verilmiştir.

İbnü'l-Esîr de eserinde şiire yer vermiş olsa da çok ciddi bir kaynak olarak kullanmamıştır. İbnü'l-Esîr'in şiiri hangi durumda kullandığına dair tespitlerimiz şu şekildedir:

Müellif, bazen insanların duygularını ifade ettikleri şiirlerini bilgi olarak sunmaktadır. İbnü'l-Esîr, Hz. Âmine ile evliliğinden önce Hz. Peygamber'in babası Abdullah'a evlilik teklifinde bulunan Has'amlı Fâtıma bint Mürr adlı kadınla Abdullah b. Abdülmuttalib arasında geçen konuşmada iki tarafın birbirlerine karşı serdettikleri şiirleri nakletmiştir.[137] Müslüman olan ilk kişinin kim olduğuyla alakalı, Hassân b. Sâbit'in şiirinden istişhadda bulunarak Hz. Ebû Bekir'in ilk Müslüman olan kişi olduğu rivayetini aktarmaktadır.[138] Bazen de mevcut durumu anlatmak adına, şiir söyleyen kişileri nakletmiş; bir örneği olarak boykot yıllarında Kâbe'ye asılan Sahife'nin durumu hakkında Ebû Tâlib'in söylediği beyitleri aktarmıştır.[139] Devesini kaybetmiş bir kadını ayıplama cihetinde şiir nakleden İbnü'l-Esîr, şiirin son beytinde de "*Onlardan sonra öyleleri kabilenin başına geçti ki, Bedir günü olmasaydı o baş ol-*

---

[136] Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 37.
[137] İbnü'l-Esîr, II, 8-9.
[138] İbnü'l-Esîr, II, 49.
[139] İbnü'l-Esîr, II, 79.

mazdı." Bu sözlerin Ebû Süfyan için söylenildiği açıklamaktadır.[140] Gazvelerde kahramanlık göstergesi olarak Ebû Süfyan'dan şiir nakleden İbnü'l-Esîr, Kâ'b b. Mâlik'in ona verdiği cevabı da aktarmıştır.[141] Hz. Peygamber'in Mekke'de kaç yıl kaldığıyla alakalı Ensâr'dan Sırma b. Ebî Enes'in: "*Peygamber, Kureyş arasında on küsur yıl kaldı ve karşılaştığı her bir dostuna öğüt veriyordu.*" anlamındaki beytini Hz. Peygamber'in Mekke'de kaldığı süreye delil olarak getirdiğini belirtmiştir.[142] İbnü'l-Esîr, verdiğimiz örneklere benzer şekilde şiir rivayetlerine yer vermiştir. Ne var ki müellif, şiir kullanımında da diğer rivayetleri naklinde olduğu gibi Taberî'nin tercihlerini esas almıştır.

4. Hz. Peygamber Algısı

İslâm tarihçilerinin nezdinde mevcut olan Hz. Peygamber algısı her dönem için o dönemin tutum ve yaklaşımlarını aksettirecek şekilde önem arz etmektedir. Bilindiği üzere erken dönemden itibaren mevcut siyer yazımında İbn İshâk'ın ve onun eserinin muhtasar şekli olarak İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye* adlı eserinin şekil, tasnif ve muhteva açısından etkisi söz konusudur. İslâm tarihçileri, tarih anlatımını Hz. Âdem'den başlatarak nebîlerin kıssalarını tarihin bir parçası kabul ederler. Aynı zamanda diğer milletlerden, devletlerden ve ümmetlerden de bahsederler. Hz. Peygamber'in hayatı da hem nebîler tarihinin hem de milletler tarihinin bir parçası olarak telakki edilir.

Siyer anlatımında Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili bilgilerin kronolojik olarak tasnif edildiği bilinen bir husustur. Bir beşer olarak Hz. Peygamber'in hayatı diğer Müslümanlarla birlikte hikâye edilirken Resûlullâh'ın bilhassa nübüvvet yönü siyer yazımında öne çıkarılan bir vasfıdır. Bu konuda İbn İshâk ve dolayısıyla İbn Hişâm, Resûl-i Ekrem'in bi'seti başlığını açtıktan

---

[140] İbnü'l-Esîr, II, 118.
[141] İbnü'l-Esîr, II, 126.
[142] İbnü'l-Esîr, II, 95.

sonra Âl-i İmrân suresinin 81. ayetini zikrederek, Allah Teâlâ'nın bütün önceki nebîlerden Resûl-i Ekrem'e iman etmeleri ve ona yardımcı olmaları hususunda mîsâk aldığını hatırlatırlar.[143] Dolayısıyla Hz. Peygamber'in resûllüğü önceden müjdelenmiştir ve diğer peygamberler tarafından ümmetlerine haber verilmiştir. Hz. Peygamber'in İncil'de vasıflarının açıklanması hususu da bu noktada konu edilmiştir.[144] Diğer taraftan Hz. Muhammed'in beklenen son nebî oluşuna dair ehl-i kitab olan ahbâr ile ruhbânın ve o zamanki kâhinlerin tebşîrâtı siyer yazımı içinde yerini almıştır.

Hz. Peygamber'in gerek doğumundan önce ve sonra meydana gelen olağanüstü kabul edilen hadiseler gerek risâleti sürecinde tanık olunan ve Hz. Muhammed'in resul kimliği ve vasfı ile alakalı olağanüstü haller ve mucize kabul edilen tutum, söz ve davranışlardan müteşekkil hadiseler siyer yazımının tabii bir parçası olarak kabul edilmiş ve nakledilmiştir. Müstakil bir nevi olarak ortaya çıkan delâil türü eserler de bu yaklaşımın ve kabulün bir tezahürü olarak neş'et etmiştir. Erken dönem siyer müellifleri Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar pek çok mucizenin gerçekleştiğini rivayet etmişlerdir. Hal böyleyken sonraki dönemlerde, bu geleneğin devam edip etmediği veya müelliflerin nasıl bir peygamber tasavvuruna sahip oldukları siyer yazıcılığının geçirmiş olduğu değişim adına ehemmiyet arz etmektedir. Zira günümüzde Hz. Peygamber algısını konu edinen tartışmalar, Hz. Peygamber'in mucizesinin sadece Kur'ân-ı Kerîm olduğu ve onun özellikle beşer yönünün öne çıkarılarak anlatılmasıyla örneklik vasfının kuvvet kazanabileceği etrafında yoğunlaşmaktadır.[145]

---

143 İbn Hişâm, I, s. 152.

144 İbn Hişâm, I, s. 151-159, 174-179.

145 Günümüzde yapılan çalışma ve sempozyumlarda siyer yazıcılığıyla alakalı üzerinde durulan en önemli husus olarak siyer müelliflerinin Hz. Peygamber algısı karşımıza çıkmaktadır. Özellikle araştırmacıların üzerinde durduğu temel husus, siyer ilmi için bir usul belirlemenin lüzumu problemi ve bunun etrafında şekillenen Hz. Peygamber algısının keyfiyeti meselesidir. Siyer eserlerinde gerek risâletten önceki hayatında gerekse de peygamberliğinden sonra Hz. Peygamber'e pek çok mucizenin isnad edildiği görülmektedir. Dolayısıyla, modern ça-

Yukarıda zikri geçen tanımlamaya göre İbnü'l-Esîr'in de erken dönem siyer yazım biçimini benimsediği, koruduğu ve birebir naklettiği görülmektedir. Siyer yazımında kendi ifadelerine bizzat ratlamadığımız için, İbnü'l-Esîr'in Hz. Peygamber tasavvuru hakkında net bir şey ifade etmek güç olsa da seçtiği rivayetler yoluyla Hz. Peygamber algısı hakkında tespitler yapmak mümkün görünmektedir. İbnü'l-Esîr, Hz. Peygamber'in doğumuyla birlikte annesi Âmine'nin gördüğü rüya[146], daha sonra sütannesinin yanındayken sütannesinin gördüğü bereket, şakk-ı sadr[147] olaylarını anlatmaktadır.[148] İbnü'l-Esîr, Hz. Peygamber'in doğumunu anlattıktan sonra "Peygamber Sebebiyle Kisra'nın Gördüğü Mucizeler" adlı bir başlık açmış ve bu başlık altında pek çok mucizeye yer vermiştir.[149]

İbnü'l-Esîr'in tarih anlayışında hem farklı rivayetlere verdiği önemi göstermek açısından hem de mucizelere yer veriş yöntemi açısından şu örneği bilhassa zikretmek istiyoruz. "*Daha sonra Kâbe'nin etrafında yedi defa tavaf yapıp içine girdi, Kâbe'de namaz kıldı. Kâbe'nin içinde peygamberlerin resimlerini gördü. Bunların silinmesini emretti. Ve hepsi silindi. Kâbe'nin üzerinde 360 tane put vardı. Elinde bir değnek bulunuyordu. Putlara bu değnek ile işaret edip şu ayeti okuyordu. [De ki: Hak gelerek batılı yok etti. Zaten batıl yok olmaya mahkûmdur.][150] Bu şekilde Hz. Peygamber işaret ettiği her bir put yüz üstü yıkılıp yere düşüyordu.*

lışmalarda Hz. Peygamber'in hayatına yaklaşım yönünde bir usul belirlenmesi gerektiği tartışmaya açılmıştır. Bu tartışmalarla alakalı bkz. *Türkiye'de Tüm Yönleriyle Siyer Çalışmaları Sempozyumu*; *Siret Sempozyumu I*; *Siret Sempozyumu II*. Ayrıca bkz., Külekçi, Cahit, ""Ermeni Kaynaklarında Siyer Anlatıları -Movses Dasxurants'i'nin Tarihi Örneği-", *ASD: Akademik Siyer Dergisi*, 1 (Ocak 2020), 140-154.

146 İbnü'l-Esîr, I, 386-388.

147 İbnü'l-Esîr, I, 388-389.

148 Hz. Peygamber'in risâletten önceki hayatına dair mevcut rivayetlerin tarihî anlamda sunumu için bkz. Gülgün Uyar, *Hz. Muhammed'in Risalet Öncesi Hayatına Dair Bazı Rivayet Farklarının Tespiti*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993; Hz. Peygamber'in Risalet'ten önceki hayatına dair rivayetler hakkında eleştirel bir bakış için ise bkz. Bünyamin Erul, "Hz. Peygamber'in Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmi Dergi*, 2003, Özel Sayı, s. 33-66.

149 İbnü'l-Esîr, I, 404-406.

150 İsrâ 17/81.

Emri ile bu putların yerlerinden kopartıldığını ve kırıldığını söyleyenler de vardır."[151]

İbnü'l-Esîr'in bahsetmediği bazı mucizeler de olmuştur. İnşıkâk-ı Kamer olayının bu mucizelerden biri olduğunu ifade etmek isteriz. İbnü'l-Esîr'in anlatımında ayın yarılması mucizesinin yer almaması, erken dönem kaynakları olarak telakki edilen, İbn İshâk, İbn Hişâm, İbn Sa'd, Belâzürî, Taberî gibi siyer âlimlerinin anlatımında yer almamasından kaynaklanıyor olmalıdır.[152]

2. KELÂÎ (v. 634/1237) VE *EL-İKTİFÂ' FÎ (BİMÂ TEDAMMENEHÛ MİN) MEĞÂZÎ RESÛLİLLÂH VE'S-SELÂSETİ'L-HULEFÂ* ADLI ESERİ

A. Hayatı

Tam adı Ebü'r-Rebî' Süleyman b. Mûsâ b. Sâlim b. Hasan b. Süleyman b. Ahmed b. Abdüsselâm el-Himyerî, el-Kelâî, el-Belensî, el-Endelüsî, el-Mâlikî'dir. Kelâî, İbn Sâlim ve İbn Müdlis lakaplarıyla meşhur olmuştur. Tam adı zikredilirken anlaşılacağı üzere, İbn Sâlim 565 (1170) senesinde En-

---

151 İbnü'l-Esîr, II, 228.

152 İnşikâk-ı kamer olayı, Hz. Peygamber'in Mekke dönemiyle alakalı İslâm tarihinin muahhar kaynaklarında zikredilmiştir. Tarihî süreç içerisinde ayın yarılmasıyla alakalı pek çok görüş ortaya atılmış ve bu konu bağlamında birçok tartışma gerçekleşmiştir. Ayın yarılması olayının erken dönem kaynaklarının hiçbirinde anlatılmamış olması geç dönem siyer araştırmacılarının konuya şüphe ile olarak yaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu konu bağlamında yapılmış birkaç çalışmayı burada zikrederek konuyu noktalamak istiyoruz. Mehmet Azimli, "Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2008, cilt: VIII, sayı: 4, s. 25-40; Hüseyin Akgün, "İnşıkak-ı Kamer Hadisesi (Rivayetlerin Aslu'l-Hadis ve Hadis Coğrafyası Açısından Ele Alınması), *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 2018, sayı: 3, s. 33-54.

dülüs'ün Mürsiye bölgesinde doğmuştur.[153] Yeri geldikçe metin içerisinde ifade edileceği üzere, Kelâî'nin yaşadığı dönem Müslümanlarla Avrupalıların savaş anlamında çok ciddi çarpışmalarının olduğu bir zaman dilimine tekabül etmektedir.[154] Hatta öyle ki Kelâî'nin de bu savaşlarda bulunduğu ve mücahid olarak savaştığı ve nihayetinde Enîşe felaketi diye bilinen savaşta 634 (1237) yılında şehit düştüğü aktarılmaktadır.[155]

Endülüslü hadis âlimi ve edip Ebü'r-Rebî' el-Kelâî asıl ününe hadis ilmindeki başarısıyla kavuşmuştur. Hadis alanında hâfız olan Kelâî, Endülüs'teki hadis hafızlarının sonuncusu olarak kabul edilmektedir. Hadis alanında cerh ve ta'dîl bilgisine sahip olan müellif hakkında İbn Müsdî'nin, "*asalet ve fazilet bakımından onun bir benzerini görmediğini, aklî ve naklî ilimlerle nesir ve nazımda otorite, Kur'ân ilimleriyle edebiyat sahasında eşsiz olduğunu*" söylediği belirtilmektedir.[156]

Kelâî'nin ünlü bir şair ve hatip olduğu hatta sesinin çok gür olduğu söylenmektedir. Sahip olduğu ilmî birikim sayesinde hadis, meğâzî, siyer ve edebiyat alanında pek çok eser telif etmiştir. Kelâî'nin 24 eser telif ettiği ifade edilmektedir.[157] Ayrıca yeri geldikçe müellifin eserinde özellikle şiirlere yer vermesine dair, yaşadığı dönemle alakalı detaylı bilgiler verilecektir. Çünkü müellif edebî anlamda pek çok husustan istifade ederek eserini oluşturmuştur. Kelâî'nin meşhur olmuş eserlerinden bir tanesi de *el-Müselselât mine'l-*

---

[153] Kelâî, *el-İktifâ' fî (bimâ tedammenehû min) meğâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ*, thk. Kemaleddin İzzeddin Ali, I-IV, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1997, I, Muhakkik mukaddimesi 1-2 (He, vav).

[154] Kelâî'nin yaşadığı dönem, Endülüs'te Muvahhidler Dönemi (1147-1238) olarak bilinmektedir. Özellikle Büyük Reconquista dalgasının kendisini gösterdiği bu dönem, Müslümanların büyük hezimetler yaşadığı bir zaman dilimi olarak tarihe geçmiştir. Birçok Müslüman Endülüslü bu tarihlerde şehit düşmüştür. Detaylı bilgi için Bkz. Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları: Siyasi Tarih*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2016, s. 215-236.

[155] Kelâî, I, muhakkik mukaddimesi, 3 (ze).

[156] M. Yaşar Kandemir, "Kelâî", *DİA*, XXV, 193. Kelâî'nin ilmî kişiliği hakkında kaynaklarda övgü içerikli pek çok bilgiye rastladığımızı belirtmek isteriz. Müellifin hayatına dair detaylı bilgi için bkz. Ebü'l-Abbâs Şehabeddin Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, thk. İhsan Abbâs, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrut 1968, IV, 473.

[157] Kelâî, I, muhakkik mukaddimesi, 4 (ha).

ehâdîs ve'l-âsâr adlı çalışmasında, "*otuz beş müselsel hadis, salih kişilerin hallerine dair dokuz rivayet bulunmakta ve yine Kelâî'nin derlediği Endülüslü şairlerin yirmi sekiz şiiri yer almaktadır.*"[158] Diğer eserleri ise, *Ehâdîsu Musâfehati Ebî Bekr İbni'l-Arabî, Ehâdîsu Musâfehati Ebî Ali, el-İ'lâmü bi ahbâri'l-Buhâriyyi'l-İmâm, el-Erbaûne hadîsen an erbaîne şeyhan*.[159] Bu çalışmamızda ise onun siyerle alakalı yazmış olduğu *el-İktifâ' bimâ tedammenehû min megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ* adlı eseri esas alınarak siyer yazıcılığına dair malumat verilmeye çalışılacaktır.

B. Kelâî'nin Siyer Yazıcılığı

Kelâî'nin dört cilt olarak neşredilen eserinin ilk iki cildi siyer anlatısına ayrılmıştır. Bu iki cildin de ilk cildinde müellif, Hz. Peygamber'in Mekke döneminde yaşadığı olayları anlatmaktadır. Kelâî, ilk cildinde Hz. Peygamber'in nesebiyle siyer anlatımına başlamakta ve Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretiyle birlikte eserini bitirmektedir. İkinci cildinde ise müellif, Medine'de gerçekleşen ilk olaylardan sosyal ve kültürel anlamda hiçbir faaliyetten söz etmemektedir. Daha yalın bir şekilde ifade etmek gerekirse, müellifin eserinin ikinci cildi, gazvelere, seriyyelere, Medine'ye gelen heyetlere, Hz. Peygamber'in gönderdiği davet mektuplarına hasredilmiştir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in hac emirliği, Veda Haccı, Resûlullâh'ın vefatı, Hz. Ebû Bekir'e bey'at ve Resûl-i Ekrem'in gasli ve defni ikinci ciltte ele alınan konulardır. Dolayısıyla Kelâî'nin siyer yazıcılığı bu iki cilt göz önünde tutularak anlatılmaya çalışılmıştır.

Kelâî'nin hadis âlimi olduğu ve cerh-ta'dîl ilminde geniş bir müktesebata sahip bulunduğu yukarıda zikredilmişti. Kelâî'nin sahip olduğu bu meziyetler doğal olarak eserine etki etmiş ve onun siyer yazımını şekillendirmiş-

[158] Kandemir, "Kelâî", *DİA*, XXV, 194.
[159] Kelâî, I, muhakkik mukaddimesi s. 4 (ha)

tir. Özellikle rivayetler hakkında yaptığı yorumlar dikkat çekicidir. Bu doğrultuda müellifin eseri incelenirken tespit edilen hususlar aşağıda işlenecektir.[160]

1. Konu Tasnifi ve Muhteva

Kelâî, eserinin yazılış amacını iki temel sebebe dayandırmaktadır. "*Benim bu kitaptaki birinci gayem, Allah'ın sevgisine, cömertliğine, kendisini Rahmân ve Rahîm olarak tavsif ettiği rahmetine mazhar olmaktır. İkinci gayem ise, Peygamberlerinin haberlerine samimiyetle yaklaşan insanların rağbetlerine karşılık gelecek bir eser ortaya koymaktır. Aynı zamanda insanların tehlike anında ister hemen isterse daha sonra başvurabileceği, en yararlı ve güvenli bir eser hazırlamaktır.*"[161]

Kelâî'nin eserine verdiği başlığa zahiren bakıldığında, Hz. Peygamber'in sadece gazvelerini anlatacağı düşünülse bile işlediği konular itibariyle böyle bir anlamın çıkartılmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Zira değindiği konular itibariyle, Hz. Peygamber'in hayatını bir bütün olarak ele aldığı görülmektedir. Kısaca Kelâî'nin ele aldığı konular iki ana başlıkta toparlanabilir:

- Hz. Peygamber'in Siyer'i ve Gazveleri.
- Üç Halife döneminde gerçekleşen İslâm Fetihleri.

Kelâî, eserinin mukaddime kısmında, ele alacağı konuları şöyle zikretmektedir: "*Bu kitabın konuları, Hz. Peygamber'in nesebi, doğumu, Peygamber'in özellikleri ve farklı yönleri, Peygamber olarak gönderilişi, gazve ve nübüvvet bilgisi,*

160 Kelâî'nin yazmış olduğu *el-İktifâ'* adlı eser, alanında özgün bulunması açısından âlimler tarafından çok büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. Bu doğrultuda Kelâî'nin eserine pekçok şerh-hâşiye yazılmıştır. Yazılan şerh-hâşiyelerle alakalı bilgi için bkz. Güllü Yıldız, *Siyer Yazıcılığında Şerh-Hâşiye Geleneği ve Moğultay b. Kılıç'ın (762/1361) ez-Zehrü'l-Bâsim Adlı Eseri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 50.

161 Kelâî, I, 8.

kısacası doğumundan vefatına kadar olan bilgileri içermektedir.”[162] Kelâî'nin eserine böyle bir başlık verip daha sonra bu konuları işleyeceğini söylemesi beraberinde bazı sorular getirmiştir. Nitekim bu konu hakkında Ammâr Abbâdî, *Tetavvüru kitabeti's-sireti'n-nebeviyye* adlı kitabında, tarihçiler ve dilbilimciler nezdinde siyer için lafzî delaletin gelişimi başlığı altında, Siyer ve Meğâzî'nin geçirmiş oldukları anlam farklılığına değinmektedir. Siyer lafzının/kavramının III. (IX.) asrı takip eden asırlarda anlam olarak bağımsızlaştığını dile getiren Abbûdî, bunun tek istisnasının Kelâî'nin eserine verdiği isim olduğunu ifade etmektedir. *“O eserinde pek çok yönü de barındırmaktadır. Eseri, İslâmî davetin Mekke dönemini kapsadığı gibi, Hz. Peygamber'in meğâzîsini de kapsamaktadır.”*[163] Kelâî'nin eserini konumlandırma ve tasnife tâbi tutma noktasında ciddi problem yaşadığını dile getiren Ammâr Abbâdî, bu hususta Kelâî'ye karşı eleştirilerine devam etmektedir. Abbûdî, Kelâî'nin eserini meğâzî alanında kitap yazan âlimler grubunda zikretmektedir.[164] Fakat asıl niyetinin Kelâî'nin bu kitabını, önceki bölümlerde ele aldığı siyer kitapları arasında zikretmek olduğunu belirtmektedir. Bunu da Abbûdî, Kelâî'nin, kitabının mukaddimesinde Hz. Peygamber'in siretini, yaptıklarını ve gazvelerini içeren bir kitap tasnif etmeye kendini adamasından dolayı yapacağını dile getirmektedir. Ne var ki Kelâî'nin mukaddime kısmında kendine şart koştuğu hususları, ön gördüğü şekilde yerine getiremediğini dile getiren Ammâr Abbûdî, Kelâî'nin, eseri boyunca Hz. Peygamber'in özelliklerini anlatmasını beklerken, böyle bir durumun söz konusu olmadığını ifade etmeye çalışmaktadır. Abbûdî sözlerinin devamında şunları belirtmektedir: *“Kelâî yalnızca hicrete kadarki süreçte Hz. Peygamber'in özel durumlarına değindi. Hicretle birlikte ise Hz. Peygamber'in sadece hicreti esnasında cereyan eden hadiselerini anlattı. Hicret ettikten hemen sonra ise Hz. Peygamber'in vefatına kadar gaz-*

---

[162] Kelâî, I, 6.
[163] Abbûdî, s. 25.
[164] Benzer şekilde Salahaddin Müneccid de, Kelâî'nin eserini Hz. Peygamber'in gazvelerini konu alan eserler arasında zikretmektedir. Bkz. Müneccid, s. 133.

veler hakkında bilgi verdi."[165] İşte Kelâî'nin eserinde böyle bir yol izlemesi, özellikle de hicretten sonra gazve konularına değinmesi, Abbûdî'nin bu kitabı meğâzî hakkında bilgi veren müellifler kısmında incelemesine neden olmuştur. Abbûdî, Kelâî'nin her ne kadar kendisini bu anlamda uğraştırdığını sözleriyle ifade etmiş olsa da; bu ifadelerinin hemen akabinde ona şu övgüleri yapmaktan geri durmamıştır: "*Kelâî'nin bu yaklaşımı daha önceki siyer olaylarını anlatan kaynakların müelliflerinden farklı bir yaklaşımdır. Kelâî, bir taklitçi değil; birçok yönden bağımsız ve yenilikçi bir yönteme sahiptir.*"[166]

Kelâî tertip ve konu tasnifi anlamında İbn İshâk'ın yöntemini esas alacağını mukaddime kısmında belirtmektedir.[167] Kronoloji anlamında İbn İshâk'ın metodunu takip ettiği, ele aldığı konular itibariyle görülmektedir. Yukarıda Abbûdî'den açıklamalar aktarılırken değinildiği üzere, Kelâî, eserinin birinci cildini Hz. Peygamber'in Mekke olaylarına ayırmıştır. Kelâî'nin benimsemiş olduğu yöntem her ne kadar İbn İshâk'a ait olsa da, ele aldığı konular özet mahiyetinde bilgilerden oluşmaktadır. Hz. Peygamber'in nesebini aktarmakla siyer anlatımına başlayan Kelâî, altmış küsur sayfada (s. 39-101) Kâbe'nin durumu ve Arap yarımadası hakkında bilgiler vermektedir. Özellikle Hz. İbrâhim ve İsmâil dönemlerini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Kâbe anlatımına Câhiliye Dönemi'ni de ekleyerek Mekke'nin genel bir görünümünü okuyucuya sunmaktadır. Aslına bakıldığında Kelâî'nin bu anlatımı, İslâm'ın doğuşuna giden yolda bir zemin hazırlama safhası olarak görülebilir. Hz. Peygamber hakkında özellikle çocukluk ve gençliğine dair verdiği bilgiler az iken; Hz. İbrâhim döneminden başlayarak Hz. Peygamber zamanına gelene kadar Câhiliye Dönemi hakkında bu kadar tafsilatlı bilgi vermesi şaşırtıcıdır.

Kelâî, eserinin ikinci cildini Medine dönemine hasretmiştir. İkinci cildi baştan sona gazve, seriyye ve siyasî ilişkilere ayırdığını belirtebiliriz. Bunun-

---

[165] Abbûdî, s. 342.
[166] Abbûdî, s. 343.
[167] Kelâî, I, 6.

la birlikte Hendek savaşından sonra dikkati çeken bir husus, Kelâî'nin Amr b. Âs ve Hâlîd b. Velîd'in Müslüman oluşlarını incelemiş olmasıdır.[168] Medine dönemindeki konu tasnifine bakıldığında Kelâî'nin böyle bir hususu ele almaması beklenirken; Müslüman olan bu iki şahsiyetin siyasî dehâları, gazvelerdeki durumları göz önünde bulundurularak incelendiği kanaatini benimsemek mümkündür.

Kelâî'nin seçtiği başlıkların kâhir ekseriyeti İbn İshâk'ın tertibiyle uyuşmaktadır. Nadir de olsa farklı başlık tercih ettiği olmuştur. Mesela hem kaynaklarını belirtme hem de takip edeceği yöntemi sunma anlamında "*Hz. Peygamber'e elçilerin gelmesi bahsi İbn İshâk, Vâkıdî ve daha başkalarından özetlenerek*"[169] şeklinde bir başlık tercih etmiştir. Kelâî, heyetlerin gelmesini konu alan kısımları, tertip açısından detaylı bir şekilde oluşturmuştur. Başlığında da belirttiği üzere pek çok kaynaktan istifade etmiş olması konuyu enine boyuna ele almasını sağlamıştır.

Müellif her ne kadar başlık noktasında İbn İshâk'ı takip etmiş olsa da, İbn İshâk'ta mevcut olan başlık çeşitliliği Kelâî'nin eserinde bulunmamaktadır. Kelâî'nin, eserinde konuları ele alırken kullandığı başlıklara bakıldığında yöntem olarak bazı durumlarda farklı bir metot esas aldığı görülmektedir. Örnek olması adına; "Ömer b. el-Hattâb'ın Müslüman Olmasına Dair Haberin Zikri" başlığı altında Hz. Ömer'in Müslüman olması meselesini aktarırken, Hz. Ömer'in Müslüman olmasıyla alakalı rivayetleri verdikten sonra Müslümanların karşılaştığı diğer sıkıntılar ve bilhassa düşmalıkta öne çıkan müşriklerle alakalı malumat aktarmış olması zikredilebilir. Burada diğer konular hakkında başlık konmamıştır.[170] Kelâî'nin bu yöntemi uygularken kronolojiyi esas aldığını da belirtmek gerekir. Benzer şekilde

---

[168] Kelâî'nin bu bahisleri anlattığı kısım için bkz. Kelâî, II, 150-152.

[169] Kelâî, II, 318.

[170] Kelâî, I, 250-282. Kelâî'nin Hz. Ömer'in Müslüman olması hakkındaki başlıkla ardından gelen İsrâ başlığı arasında İbn İshâk'ın *Sîre*'sinde yer alan başlıkları karşılaştırma için bkz. İbn İshâk, s. 160-461; İbn Hişâm, I, 342, II, 396.

Kâbe'nin durumu hakkında açtığı başlıkta gerek Câhiliye gerekse de Câhiliye Dönemi'nden önceki pek çok konuya temas etmiştir. Dolayısıyla müellifte mevcut olan bazı başlıkların, birçok konuyu kapsayacak şekilde genelleştirildiği ifade edilebilir.

2. Usulü

2. 1. Kronolojik Tasnifi ve Tarih Zikri

Daha önce de ifade edildiği üzere, Hz. Peygamber'in hayatı siyer kapsamında anlatılırken genel kabul gören yöntem, kronolojik tarzda ele alınmasıdır. Kelâî'nin de eserinin tasnifi aslında kronolojik şekilde olmuştur. Nitekim olayların ne zaman hangi tarihte ne şekilde cereyan ettiği meselesi önemli bir husustur. İsrâ ve Mi'râc olayının ne zaman gerçekleştiği de bu bağlamda önemlidir. Zira kaynaklarda farklı tarihlendirmeler esas alınmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere İbnü'l-Esîr de bu olayı anlatırken tartışmalara değinmişti. Kelâî'nin, İsrâ ve Mi'râc bahislerini, Ebû Tâlib ve Hz. Hadîce'nin vefatı ile Hz. Peygamber'in Tâif'e gidişinden önce ele aldığını ve bu tercihi de İbn İshâk'tan etkilenerek yaptığını belirtmemiz gerekir.[171] Ne var ki günümüzdeki çalışmalarda farklı bir kronoloji esas alınarak olaylar anlatılmaktadır. Genel kanı, İsrâ ve Mi'râc hadisesinin hüzün yılı ve Tâif dönüşünden sonra olduğu şeklindedir.[172]

Kelâî kronoloji anlamında olayları aktarırken kullandığı başlıklara bakıldığında herhangi bir tarih kaydı belirtmeksizin olayları anlatmıştır. Başka bir deyişle Kelâî'nin olayları aktarımında hicretten önceki olaylar veya hicretten sonraki olaylar tarzında bir tarih kaydı koymadığı görülmektedir. Olaylar ise dönemleri esas alınarak başlıklar şeklinde anlatılmıştır. Kelâî'nin

---

[171] Kelâî, I, 283, 293, 294, 297. Karşılaştırma için bkz. İbn Hişâm, II, 397, 415, 419.

[172] Bkz. Kasım Şulul, "Hz. Peygamber Devri Kronolojisinin Miladi Karşılığı İle İlgili Bir Araştırma", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 6, Şanlıurfa 2001, 158. ayrıca bkz. Mustafa Fayda, "Muhammed (Hz. Peygamber Dönemi Kronolojisi)", *DİA*, XXX, 479.

bu uygulamasının İbn İshâk'ta mevcut olan başlıklandırmalar esas alınarak yapıldığını ifade etmemiz gerekir.

Kelâî'nin eserinin ikinci cildi meğâzi ile alakalı olup İbn İshâk'ın metodu esas alınarak yazılmıştır. Kelâî, savaşların ne zaman olduğuyla alakalı kronoloji hususunda İbn İshâk'ı takip etmiştir. Tarihlerle alakalı herhangi bir görüş beyan etmeksizin İbn İshâk'ta geçtiği şekliyle bilgiyi kabul etmiştir. Bilindiği üzere vukû bulan gazve ve seriyyelerin tarihleri hususunda farklı görüşler mevcuttur. Kelâî'nin bu tarz tartışmalara girmek istemediği gayet açıktır. Ne var ki bununla birlikte İbn İshâk'ta bulunmayan rivayetler de Kelâî tarafından göz önünde tutulmuştur. Bu anlamda meğâzî kısmında özellikle Mûsâ b. Ukbe ve Vâkıdî'den istifade ettiğini belirtmemiz gerekir.

2. 2. Rivayetleri Değerlendirme Yöntemi

Kelâî'nin rivayetleri değerlendirme yöntemiyle alakalı müellif, Hz. Peygamber'in nesebine dair İmam Müslim'den şu rivayette bulunarak başlamıştır: "*Resûlullâh dedi ki, Yüce Allah Hz. İbrâhim'in oğullarından Hz. İsmâil'i, onun oğullarından Benî Kinâne'yi, Benî Kinane'den Kureyş'i, Kureyş'ten Benî Hâşim'i, Benî Hâşim'den de beni seçmiştir.*"[173]

Neseb noktasında hadisleri serdeden Kelâî, daha sonra ise Hz. Peygamber'in Adnân'a kadarki nesebini bir bütün olarak paylaşmaktadır. Bu rivayet üzerine ise, "*İşte neseb konusunda ittifak olan kısım buraya kadardır. Adnân'dan sonraki neseb bilgisi ise ihtilaflı olan husustur. Adnân'ın Hz. İsmâil'in oğlu olduğu noktasında bir ihtilaf söz konusu değildir. Ancak Adnân ile Hz. İsmâil arasındaki isimler noktasında problem olup, kimisi bu sayıyı azaltırken kimisi çoğaltmaktadır.*"[174], şeklinde bir açıklama getirerek konuya hâkimiyetini ve neseb konu-

[173] Kelâî, I, 11.
[174] Kelâî, I, 12.

sundaki vukûfiyetini gösterdiği gibi mevcut tartışmaları bir bütün olarak okuyucuya sunmaktadır.

Kelâî, Hz. Peygamber'in nesebi hakkında bilgiler verirken İbn İshâk'ın sistematiğini benimsemiştir. Ancak Kelâî, Hz. Peygamber'in nesebi hakkında bilgi verirken pek çok yerde "Zübeyr dedi ki" diye başlayıp, Zübeyr'den rivayetler aktarmaktadır.[175] Kelâî eserinde Zübeyr'in kim olduğunu zikretmediğinden, Zübeyr hakkında yapılan araştırma neticesinde bu ismin Zübeyr b. Bekkâr (v. 276/870) olduğu tespit edilmiştir. Zübeyr b. Bekkâr, hakkında Bahaüddin Varol'un yaptığı çalışmadan anlaşıldığı kadarıyla, siyer ve neseb ilmi açısından hak ettiği yeri bulamamış bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.[176]

Hz. Peygamber'in nesebi hakkında verdiği bilgilerin bir kısmı İbn İshâk kaynaklı iken büyük çoğunluğu da Zübeyr b. Bekkâr'a dayanmaktadır. Burada Zübeyr b. Bekkâr hakkında kısaca bilgi vermenin uygun olacağı düşünülmüştür. Zübeyr'in sahip olduğu ilmî birikimin İslâm tarihçileri tarafından yeterince değerlendirilmediği tespit edilmiştir.[177] Kelâî, Zübeyr'e çokça atıf yaparak ve ensab konusunda verdiği bilgileri göz önünde bulundurarak, dikkate alınmaya değer olduğunu göstermiştir.[178] Kelâî, Hz. Peygamber'in nesebi hakkında verdiği bilgileri İbn İshâk'tan aldığı gibi Zübeyr b.

---

175 Zübeyr b. Bekkâr'dan rivayette bulunduğu bir örnek için bkz. Kelâî, I, 14.

176 Bkz. Bahaüddin Varol, "Zübeyr b. Bekkâr", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XV, Konya 2003.

177 Varol, s. 190.

178 Zübeyr b. Bekkâr, İslâm tarihinde Zübeyrîler diye meşhur olmuş aileye mensuptur. Bu aileden pek çok ilim adamı yetişmiş ve İslâm tarihine ilmi anlamda büyük ölçüde katkıları olmuştur. Zübeyr b. Bekkâr'ın sahip olduğu ilmî birikim büyük ihtimalle mensubu bulunduğu aileden kaynaklanmaktadır; öyle ki Mus'ab ez-Zübeyrî'nin, Bekkâr'ın amcası olduğu ve *Kitabu Nesebi Kureyş* adında bir neseb kitabı yazdığı bilinmektedir. Dolayısıyla Zübeyr b. Bekkâr'ın hem aileden bu ilmî geleneği aldığı hem de amcasının neseb kitabı yazmış olması kayda değer bir husustur. Mus'ab ez-Zübeyrî için bkz. Gülgün Uyar, "Abbâsî Coğrafyasında Bir Neseb Âlimi: Zübeyrî (326/851) ve Kitâbu Nesebi Kureyş'ine Göre Neseb Bilim Usul, Muhteva ve İfade Şekilleri", *İSTEM: İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi*, 2008, cilt: VI, sayı: 12, ss. 128.

Bekkâr'ın İbn İshâk'a muhalefet ettiği hususları da aktarmaktadır. Kelâî'nin neseb ile ilgili bölümde Zübeyr'e çokça atıf yapmış olması ona karşı duyduğu güveni göstermiştir. Zübeyr b. Bekkâr'ın eseri neşredilmesine karşın, eserinin tamamının günümüze ulaşmadığını ne yazık ki ifade etmemiz gerekiyor.[179] Eserin elimizde mevcut olan kısmı incelendiğinde, Hz. Peygamber'in nesebiyle alakalı bölümün olmadığı tespit edilmiştir. Dolasıyla Kelâî'in, *el-İktifâ'* adlı eserinde Zübeyr b. Bekkâr'dan Hz. Peygamber'in nesebi ile alakalı naklettiği bilgiler, neseb konusunda önemli bilgiler olarak okuyucuya sunulmaktadır.

Zübeyr b. Bekkâr'ın verdiği bilgileri mukayese etme anlamında burada şöyle bir örnek verilebilir. Kelâî, Mudar b. Nizâr'ın çocuklarının ismini verirken Aylân ve İlyâs olduklarını ifade eder. Burada bir ihtilaf söz konusu değilken; anneleriyle alakalı olarak ise İbn Hişâm'ın annelerinin adını Cürhüme[180] şeklinde kaydettiğini, Zübeyr b. Bekkâr'ın ise Hanfâ' bint İyâd b. Maad ismini aktardığını söylemektedir.[181] Burada şu hususu da ifade etmek gerekir; İbn Hişâm kısa bilgiler verirken Kelâî'nin aktardığı bilgilere göre Zübeyr b. Bekkâr daha geniş bilgiler vermektedir. Taberî, Zübeyr b. Bekkâr'dan rivayette bulunmakta fakat ismiyle zikretmemektedir. Söylenildi/denildi kalıbıyla görüşleri aktarmaktadır.[182] Eserinin pek çok yerinde Zübeyr b. Bekkâr'a atıf yapan Kelâî, Hz. Peygamber'in çocukları hakkında bilgi verirken, "*Hz. Peygamber'in bütün erkek çocukları Câhiliye Dönemi'nde vefat etmişlerdir. Bu İbn İshâk'ın sözüdür. Zübeyr b. Bekkâr ise bu konuda –ki o neseb konusunda bu işin piridir- …*" diyerek Zübeyr b. Bekkâr'ın önemine vurgu yapmaktadır.[183]

---

[179] Varol, s. 203-204.

[180] İbn Hişam sadece isim vermiştir. Oysaki Zübeyr b. Bekkâr annelerinin neseb bilgisini de aktarmaktadır. Kelâî, I, 19.

[181] Kelâî, I, 19.

[182] Taberî, II, 268.

[183] Kelâî, I, 157.

Kelâî, Hz. Peygamber'in nesebi hakkında mevcut tartışmaları ve her birisi hakkında bilgileri verdikten sonra, Kâbe'nin durumuna dair rivayetlerden yola çıkarak sistemli bir şekilde olayları aktarmaktadır. Bu başlık altında ilk inşa edilen beytin hangisi olduğuna dair[184] ve inşa edilen ilk beyt olan Kâbe hakkında Hz. Âdem'den başlayarak rükn[185], hacerü'l-esved[186] gibi Kâbe'ye has unsurlar hakkında bilgiler vermektedir. Kâbe hakkında detaylı bilgiler veren Kelâî, Hz. Âdem'den sonra Kâbe'nin durumunu da aktarmıştır. Hz. Âdem'in oğullarının durumu, Hz. İbrâhim ve İsmâil dönemindeki olaylar aktarılarak Câhiliye Dönemi'ne kadar olaylar anlatılmaktadır. Mekke'nin idaresi için savaşan kabileleri aktaran Kelâî, özellikle Kusay'ın Mekke idaresi için yaptığı icraatlara da değinmektedir.[187] Araplarda nesî uygulamasının varlığına değinen Kelâî, bu uygulamanın nasıl, ne zaman ve ilk olarak kimin tarafından yapıldığını da paylaşmaktadır.[188] Müellifin bu dönemle alakalı verdiği bilgilerde Hılfu'l-Fudûl da yer almaktadır. Özellikle bu kuruluş üzerinde çok duran müellif, Hılfu'l-Fudûl isminin nasıl verildiğini açıklamıştır.[189] Bu olayı burada zikretmemizin sebebine gelince; Kelâî bu ve benzer olayları zikrettiği kısımlarda İslâmî dönemden atıflarda bulunarak olayları aktarmaktadır. Hılfu'l-Fudûl özelinde söyleyecek olursak müellif, Hz. Peygamber'in bu yapıya verdiği önemi, aynı zamanda yaptığı övgüleri de olayın hemen akabinde anlatmaktadır.[190]

Kelâî, İslâmiyet'in doğuşuna götüren saikleri Hz. Peygamber'e risâlet verilinceye kadar anlatmaya devam etmektedir. Gerçekten de Kelâî'nin kitabının tasnifinde benimsemiş olduğu yöntemi tarif etmek güçtür. Her ne kadar inceleme sınırlarımıza dâhil olmasa da, eserini Hz. Osman'ın hilafet dö-

---

184 Kelâî, I, 39.
185 Kelâî, I, 40.
186 Kelâî, I, 40.
187 Kelâî, I, 60-71.
188 Nesî uygulamasını anlattığı kısım için bkz. Kelâî, I, 68-69.
189 Kelâî, I, 73.
190 Kelâî, I, 74.

nemiyle bitirmiş olması şaşırtıcıdır. Aynı şekilde Hz. Peygamber dönemine gelinceye kadar Hz. Âdem'den başlayarak hem peygamberler hakkında bilgi vermesi, hem de daha sonra Kâbe'nin durumu, Câhiliye Dönemi'yle alakalı çeşitli bahisleri incelemiş olması, yöntem anlamında nev'i şahsına münhasır bir âlim olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Kelâî hakkında rahat bir şekilde ifade edilebilir ki, yöntem anlamında mevcut siyer yazımından farklı bir yol izlemiştir.

Kelâî'nin bazen konuları, Sürâka b. Mâlik olayında olduğu üzere, kapsamlı bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Sürâka b. Mâlik b. Cü'şüm hakkında İbn İshâk'tan rivayet ettiği olay ana hatlarıyla şöyle aktarılmıştır: Hz. Peygamber muhâcir olarak Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde Kureyş, Hz. Peygamber'i bulup teslim edene 100 deve vereceğini söylemişti. Bu haber üzerine Sürâka'nın dilinden olaylar anlatılmaktadır. Sürâka kendisine haber verildiğini ve bunun üzerine develeri alabilmek ümidiyle Peygamber'i bulmaya koyulduğunu aktarmaktadır. Daha sonra Hz. Peygamber ile karşılaşan Sürâka, Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir ile aralarında geçen diyaloğu aktarmaktadır. Bu olay esnasında Sürâka'nın tanık olduğu husus Hz. Peygamber'in hak peygamber olduğunu anlamasıdır. En nihayetinde Hz. Peygamber Sürâka'ya emân mahiyetinde bir yazı vermiştir. Kelâî, rivayetler arasında bağlantı kurarak yıllar sonra Sürâka hakkında cereyan eden havadisi anlatmaya devam etmektedir. İşte bu kısım Kelâî'nin mevcut bir rivayeti aktarırken konu ile irtibatlı ileri tarihli bir seneye dair bilgi vermesi bakımından önemlidir. Mekke'nin fethi zamanında Huneyn ve Tâif gazvelerinin bitmesinden sonra Hz. Peygamber'e Ci'râne'de yetiştiğini ifade eden Sürâka, hicret esnasında Hz. Peygamber'in ona verdiği yazıyı o gün Hz. Peygamber'e hatırlatmıştır. Kelâî, Hz. Peygamber'in bu olayı hatırlaması üzerine "Bugün vefa günü" dediğini, daha sonra ise Sürâka'nın Müslüman olduğunu belirtmektedir. Buraya kadar anlattıklarımız İbn İshâk'tan Kelâî'nin rivayette bulunduğu kısımdır. Yalnız Kelâî, Sürâka hakkında başka rivayetler de nakletmektedir. Sürâka'nın yazdığı şiiri aktaran Kelâî, Hz. Peygamber'in

Allah tarafından nasıl korunduğunu ve kendisinin neler yaşadığını uzunca bir şiirde anlatmaktadır. Kelâî Sürâka hakkında şöyle demektedir: "*Sürâka b. Mâlik olayında Yüce Allah Peygamberlik alametini izhar etmiştir. Hz. Peygamber hayatta iken, Yüce Allah onu gayba muttali kıldığı gibi, onun vefatından sonra da onu doğrulamıştır.*" Bir rivayette Hz. Peygamber Sürâka'ya: "Kisrâ'nın tacını giydiğinde ne yapacaksın?" buyurduğunda İran'ın fethedileceğinin müjdesini vermiş olmaktadır.[191] Kelâî devamla, 16 (637) yılında Medâin'in fethini kasıtla, "Hz. Ömer'e Kisrâ'nın bilezikleri, kemeri ve tacı getirildiği vakit Sürâka'yı çağırmış ve ona bunları giydirmiştir." diyerek bu müjdenin gerçek olduğunu ayrıca zikreder. Kelâî'nin Sürâka hakkında verdiği bilgileri kısaca bu şekilde özetlemek mümkündür.[192]

Kelâî'nin eserinin muhakkiki Muhammed Kemâleddin, esere yazdığı mukaddimede bu olay hakkında müellifin "istitrat" yaptığını ifade etmektedir. Kelâî, Sürâka hakkında hicret esnasındaki bir olayla başlayarak, daha sonra Sürâka'nın Müslüman olmasını ve Hz. Peygamber'in ona mucize olarak verdiği haberi bildirmesiyle birlikte, zaman olarak birbirinden apayrı dönemlerde gerçekleşmiş olayları bir arada işlemesiyle istitrat yapmış olmaktadır.[193]

---

191 Kelâî'nin Sürâka hakkında anlattıkları için bkz. Kelâî, I, 345-348.

192 Bedî' ilmine ait bir terim olan istitrat, "*asıl konudan olmayarak münasebeti gelmişken söylenen söz*" anlamına gelmektedir. İstitrat teriminin ortaya çıkışı ve daha başka örnekleri için bkz. İsmail Durmuş, "İstitrat", *DİA*, XXIII, 401.

193 Kelâî'nin söz konusu ettiği Sürâka'yla alakalı rivayetle her ne kadar bağlantılı olmasa da, günümüz çalışmalarında Hz. Peygamber'in Hicret'inin asıl maksadından uzaklaştırıldığı mefhumundan yola çıkarak çeşitli eleştiriler yapılmaktadır. Bu hususta Apak, "*Siyer'le alakalı pek çok kitapta Hicret'ten bahsedilirken öne çıkan konular Hz. Peygamber'in yatağına Hz. Ali'yi bırakarak evinden ayrılması, Sevr mağarası etrafındaki gelişmeler, yolculuk esnasındaki olağanüstü olaylar ile özellikle Sürâka hadisesidir.*" Hicretle alakalı bu bilgileri verdikten sonra ise Apak, "*Hâlbuki bunlar Hicret'in mahiyeti ve önemi bahsinde esas konular olmadıkları gibi, bu tarihi olayın gerek İslâm Tarihi, gerekse dünya tarihi açısından dönüm noktası olması yönünü geri plana atar mahiyetteki bilgilerdir.*", şeklinde beyanda bulunarak aslında Hicret'in özünün anlaşılmadığını ifade etmektedir. Söz konusu olayda Kelâî'nin Sürâka rivayetine bu denli yer vermesi Hicret'in önüne geçen bir durumdur. Adem Apak, "Siyer Yazıcılığında Hz. Peygamber'in Doğru Tanıtılması Üzerine Tespit ve Teklifler", *Siret Sempozyumu I: Türkiye'de Siret Yazıcılığı*, 2012, s. 281-282.

Siyer müelliflerinin yaşadıkları dönem, bölge ve şartların siyer eserlerine aldıkları rivayetler üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir değişle müelliflerin yaşadıkları coğrafya tarih anlayışlarına etki etmiştir. Endülüslü âlim Kelâî'nin yaşadığı döneme bakıldığında, Müslümanlar ile Avrupalılar arasında savaşın olduğu görülmektedir. Kelâî hakkındaki kaynaklarda bizzat kendisinin de bu savaşlara katıldığı ve mücahit bir kişiliğinin olduğu hatta savaşın ön saflarında çarpıştığı ve "Enîşe felaketi" diye isimlendirilen savaşta şehit düştüğü belirtilmektedir.[194] Nitekim Kelâî'nin yaşadığı bu olaylar hakkında Abbûdî, Kelâî'ye karşı bir eleştiri getirmekte ve Kelâî'nin eserindeki genel ifade tarzından yola çıkarak, onun böyle bir yöntem benimsemesini Endülüs'te yaşamasına ve onun döneminde Müslümanlar ve Avrupalılar arasında devam eden savaşlara bağlamaktadır. Ayrıca bu kitabın amaçlarından bir tanesinin Müslümanların saflarında haması (şevki, tutkuyu) yaymak olduğunu dile getirmektedir. Zira Kelâî, Hz. Peygamber'in ve onun ashâbının canıyla, malıyla ve evlatlarıyla ne yaptıklarını anlatmaktadır.[195] Abbûdî'nin bu tesbitinin, Kelâî'nin eserinde meğâzî konularını derli toplu ve uzun uzadıya ele almasını anlamlandırma yönünde bize ışık tuttuğunu ifade edebiliriz. Zira Kelâî, savaşlarda Müslümanların ruh hâlini, neler yaşadıklarını Allah'ın inayetiyle nasıl muzaffer olduklarını gösteren pek çok olayı aktarmaktadır. Bu anlamda Kelâî'nin mukaddime kısmında söylediği şu sözlere yer vermek istiyoruz: "*Bu kitabı okuyanlar, Allah'ın, Resûlüne düşmanlarına karşı indirdiği yardımı, Allah'ın yardımıyla Müslümanların nasıl ferahladıklarını, Allah'ın imtihana tâbi tuttuğu hususlarda –ki bu imtihanlar sadece peygamberlerin güç yetirebildiği şeylerdir- peygamberini nasıl desteklediğini, peygamberin karşılaştığı sıkıntılara nasıl sabrettiğini göreceklerdir.*"[196] Yine aynı şekilde Hz. Peygamber'e risâlet verilmesi bahsini anlatırken Kelâî'nin, "*Allah daha önce gönderdiği bütün peygamberlerden olduğu gibi Hz. Peygamber'den de misak*

---

[194] Ebû Abdullah ed-Dımaşkî, *Tabakâtü ulemâi'l-hadîs*, thk. Ekrem el-Bûşî-İbrâhim ez-Zeybek, I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1989, IV, 201. Ayrıca bkz. Makkarî, IV, 473.
[195] Abbûdî, s. 345.
[196] Kelâî, I, 8.

almıştır. Ona karşı gelenlere karşılık yardımı ve onu tasdik etmeyi vaat etmiştir."[197], sözleri de bu anlamda zikredilebilir. Burada yeri gelmişken ifade etmek isteriz ki, Kelâî gerçekten de yaşadığı dönemin tesirinde ciddi anlamda kalmıştır. Onun yaşadığı dönemle alakalı şöyle bir rivayet aktarılmaktadır. "*Muvahhidlerin sultanlarından Ebû Yâkûb Yûsuf b. Abdi'l-Mü'min (v. 580) Endülüs'te ilmin yayılmasında çok etkin olmuştur. İspanyollarla savaşa karar verdiğinde, devrindeki muhaddislere cihadla ilgili hadisleri toplamalarını emretmiş ve meydana getirmiş olduğu Kitâbü'l-Cihâd'ını halkına bizzat kendisi imlâ ettirmiştir.*"[198] Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Kelâî'nin yaşadığı dönemde seferberlik ilan edilmiş, halk canla başla savaşırken aynı zamanda sultan da ilmî anlamda âlimlerin seferber olmasını emretmiştir. Kanaatimizce Kelâî'nin gençlik yıllarına tekabül eden bu dönemde, özellikle bu anlayışın etkisinde kalarak meğâzî anlamında eser telif etmiş olabilir.

Kelâî'nin yöntemine dair muhakkik mukaddime kısmında bazı tahlillerde bulunmuştur. Yaptığı tahlillerden birinde, Kelâî'nin haberler arasında veciz bir şekilde özet yaptığını ifade etmiştir. Daha sonra ise bu sözlerini Kelâî'den şu kısmı alarak desteklemektedir: "*Bu konuda kâhinlerden gelen haberler, putların yanında işitilenler pek çoktur…. Biz, İbn İshâk ve onun dışındakilerin zikrettiklerinden uygun bulduklarımızı aldık.*" Yine Kelâî'den alıntıladığı başka bir yerde Kelâî şöyle demektedir: "*Bu konu hakkında var olan rivayet pek uzundu. Biz burada ihtisar yaptık.*"[199]

Kelâî, bazen bahsi geçen konuda bütün rivayetleri vermektense yeri geldiğinde anlatmayı tercih etmekte ve anlatmadığı kısmı sonraki sayfalara havale etmektedir. Buna dair örnek de Hz. Peygamber'in dedeleriyle alakalı olayı anlattığı bahiste geçmektedir. Kelâî, "*Bu konudaki rivayet uzundur. Beyt-i Haram vilayeti konusu anlatılırken zikredeceğiz…*" Abbûdî, Kelâî'nin bu yönteminin ihtisarda bulunma ve gönderme yapma (ihâle) anlamına geldiğini

---

[197] Kelâî, I, 201.
[198] Ali Vasfi Kurt, *Endülüs'de Hadis ve İbn Arabî*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998, s. 322.
[199] Kelâî, I, muhakkik mukaddimesi 8-9 (lam-mim)

belirtmiştir. Müellifin bu yöntemi için Abbûdî der ki: “*Pek çok olayın siyâkında geçen müşterek rivayetleri tekrar etmemek için böyle yapmıştır.*”[200]

Kelâî’nin eseri incelendiğinde çok bariz bir şekilde görülmektedir ki, müellif olayları anlatırken çok aktif durumdadır. Rivayetleri aktarırken aynı zamanda rivayetlerle konuşmakta ve hemen hemen her rivayet hakkında yorumda bulunmaktadır. Kelâî’nin görüşlerini, olaylara müdahale ediş şeklini pek çok rivayette görmekteyiz. Kelâî, Hz. Peygamber’den neseb konusunda rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber’in “Ben kişi ve ev olarak onların iyisim.” hadisini aktardıktan sonra, “*Hz. Peygamber doğru söyledi. Onun mizacı doğruluktur. Onun değeri ve kıymeti her şeyin üzerindedir. O derece itibariyle en şereflileri, neseb itibariyle en faziletlisi, anne ve babaları itibariyle de en saygın olanıdır.*”[201], diyerek yorumda bulunmaktadır.

Kelâî, mevcut olan rivayetleri aktarırken bazen ihtilaf söz konusu olduğunda kritik yapmaktadır. Utbe b. Rebîa ile alakalı iki rivayeti aktardıktan sonra “*Utbe b. Rebîa mal sahibiydi şeklindeki rivayet ile o muhtaç bir insandı şeklindeki rivayet arasında bir çelişki vardır. Bu iki durumu cem etmek mümkün görünmüyor. Bu iki rivayetten birisi nakilde bulunan kişi tarafından yanlış aktarılmıştır.*” demektedir. Bu olayı ise şu şekilde açıklamaktadır: “*Utbe’nin durumu ile alakalı meşhur olan şu ki o fakirdir. Kureyş kabilesinden Utbe ve Ebû Tâlib dışında hiç kimse, mal sahibi olmadan Kureyş’e liderlik yapmamıştır.*”[202]

Kelâî, bazen de rivayetlerdeki çelişkili ifadeler hakkında yorumda bulunmaktadır. Kelâî, Hz. Peygamber’in İsrâ ve Mi‘râc olayını anlatırken Hasan b. Ebi’l-Hasan’dan gelen rivayeti aktarmaktadır. Bu rivayet, “*Sonra bana içinde süt ve hamr olan iki kap getirildi. Süt kabını alıp hamr kabını bıraktım. Bunun üzerine Cibrîl dedi ki, ‘Sen ve ümmetin fıtrat üzere doğru yola ulaştınız ve*

[200] Abbûdî, s. 347.
[201] Kelâî, I, 12.
[202] Kelâî, I, 194.

hamr size haram kılındı."[203], şeklindedir. Bu rivayetin akabinde Kelâî, "*İçkinin burada haram edilmiş olması gerçekten şaşırtıcıdır. Ulemanın üzerinde ittifak ettiği, içkinin hicretten sonra Medine'de haram olduğu şeklindedir."*[204], demektedir. Böylelikle Kelâî, rivayette mevcut olan çelişki hakkında görüş beyan etmekte ve rivayetleri ele almadaki titizliğini ortaya koymuş bulunmaktadır.

Kelâî'nin yöntemine dair pekiştirici olması adına söylememiz gerekir ki; müellif herhangi bir konu hakkında var olan görüşlere itibar etmektedir. Her ne kadar mukaddime kısmında İbn İshâk'ın eserini kendisine esas olarak kabul ettiğini söylemiş olsa da, yer yer İbn İshâk'ın dışında farklı görüşlere başvurmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in babasının vefatıyla alakalı hususu anlattığı kısımda şu şekilde açıklamada bulunmaktadır: "*Hz. Peygamber'in babası Abdullah b. Abdülmuttalib, eşi Hz. Peygamber'e hamile iken vefat etti. Bu görüş İbn İshâk'a aittir. Ne var ki ulemadan pek çok kimse bu görüşe muhalefet etmişlerdir ve demişlerdir ki: 'Hz. Peygamber beşikte iken babası vefat etmiştir.' Bu görüşü Dûlâbî ve başkaları zikretmiştir. İbn Ebî Hayseme ve daha pek çok kişi de bu görüştedir."*[205]

Kelâî'nin, İbn İshâk'ın yöntemini esas aldığı daha önce belirtilmişti. Bazı durumlarda ise ele aldığı konu hakkında İbn İshâk'ta bir rivayet mevcut değilse, "*Bu konu hakkında İbn İshâk bir şey dememiştir. Fakat Vâkıdî bu konu hakkında şöyle aktarmaktadır*.", diyerek konular arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır.[206]

Kelâî bazen de İbn İshâk'ta mevcut olan bir rivayet hakkında kuşkuları söz konusu olduğunda, İbn İshâk'ın görüşünü çürütecek şekilde başka kaynaktan delil getirmiştir. Mücezzir b. Ziyâd'ın Ebü'l-Bahterî'nin öldürülmesiyle alakalı İbn İshâk'ın rivayetini aktaran Kelâî, daha sonra Mûsâ b. Ukbe'nin konu hakkındaki başka rivayetine geçmektedir. Kelâî, Mûsâ b. Uk-

---

[203] Kelâî, I, 284.
[204] Kelâî, I, 284.
[205] Kelâî, I, 131.
[206] Kelâî, I, 199-200.

be'den rivayetle şu açıklamada bulunur: "*Mûsâ b. Ukbe dedi ki: İnsanlar Ebü'l-Yüsr'ün Ebü'l-Bahterî'yi öldürdüğünü söylüyorlar. İnsanların pek çoğu ise bunu reddedip, Mücezzir'in onu öldürdüğünü söylüyorlar.*" Ardından Kelâî, Mûsâ b. Ukbe'nin bu konu hakkında iki görüşü aktardığını belirtmekte ve Mûsâ b. Ukbe'nin, Ebü'l-Bahterî'yi Ebû Dâvûd el-Mâzenî'nin öldürmüş olduğunu kesin bir dille açıklamaktadır: "*Hiç şüphe yok ki onu Ebü'l-Dâvud el-Mâzenî öldürdü. Ebû Dâvud, Ebü'l-Bahterî'nin kılıcını ganimet olarak almış ve kılıç satılana kadar onun oğlunun yanında kalmıştı. Mücezzir, Ebü'l-Bahterî'nin teslim olmasını istedi ve Hz. Peygamber'in onu öldürmelerini yasakladığını kendisine haber verdi. Ebü'l-Bahterî ise teslim olmadı. Mücezzir bunun üstüne ona saldırdı. Ama el-Ensârî –yani Ebû Dâvud el-Mâzenî- onu göğsünden yaraladı ve öldürdü.*"[207]

Kelâî, her ne kadar bazı konular hakkında geniş bilgi vermiş olsa da, bazen de konuları özetleyerek nakletmektedir. Bu bölümlerde de sistemli bir şekilde, özet mahiyetinde bilgiler verdiği görülmektedir. Özelikle Risalet'in başlamasıyla birlikte ashâbın İslâm'a giriş şekillerinin ve Müslümanların yaşadığı sıkıntıların, gayet anlaşılır ve kısa bir şekilde anlatıldığı görülmektedir.[208]

Kelâî'nin eserinin ikinci cildi tamamıyla Medine döneminin siyasî olaylarına ayrılmıştır. Kelâî'nin meğâzîye dair rivayetlere ciddi bir ehemmiyet verdiği, konuları ele alış tarzından anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere, Bedir gazvesinden önce meydana gelen meğâzî ve seriyyelerle alakalı İslâm Tarihi kaynaklarında, "leyse fîhim mine'l-ensâri ehadün" ibaresine rastlanmaktadır. Söz konusu bu ifade Kelâî tarafından da ele aldığı gazve ve seriyyelerin başlangıcında söylenmiş görülmektedir.[209] Ancak Kelâî, bu ibareyi nakletmiş olsa da, bu konuda herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Hâlbuki Bu konu hakkında Vâkıdî şu açıklamayı yapmaktadır: "*Hz. Peygamber Bedir gazvesine kadar Ensâr'dan hiç kimseyi savaşmak için göndermedi. Bunun nedeni de Hz. Pey-*

---

207 Kelâî, II, 27.
208 Kelâî, I, 212-214.
209 Kelâî'nin bu ibareyi kullandığı yer için bkz. Kelâî, II, 5.

gamber'in Ensâr ile yaptığı anlaşmadır. Ensâr, Hz. Peygamber'i şehirleri dâhilinde korumak üzere anlaşmışlardı."[210]

Kelâî, gerek gazvelerde gerek başka hadiselerde rivayet edilen isim listeleri üzerinde çok durmamıştır. Örnek olarak belirtmek gerekirse; İbn İshâk savaşa katılan bütün Müslümanların isimlerini kabilelerini zikrederken, Kelâî böyle bir anlatım yoluna gitmemiştir.

Diğer taraftan Kelâî'nin yöntem bakımından öne çıkan bir yönünün konuları tafsilata girmeden özetleyerek anlatması olduğundan bahsedilmişti. Bilindiği üzere İbn İshâk bir olay hakkında bulabildiği gerek ayet gerek şiir olsun bütün rivayetleri nakletmektedir. İbn İshâk'ın Hendek gazvesiyle alakalı olayları anlatımı yaklaşık olarak 80 sayfa tutarken; Kelâî'de ise Hendek gazvesi 28 sayfada anlatılmıştır.[211] Kelâî'nin bu gazveyi anlatırken ayetleri, şiirleri çokça hazfettiği tespit edilmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, İbn İshâk gazvelerde şehit düşen Müslümanların isimlerini teker teker zikrederken Kelâî, böyle bir yöntem benimsememiştir.

Kelâî, bir konuyu anlatırken çeşitli metotlar kullanmaktadır. Konunun uzunluk ve kısalığını göz önünde bulundurduğunu düşündüğümüz Kelâî, duruma göre okuyucuyu uyarma mahiyetinde bilgiler vermektedir. Hendek gazvesiyle alakalı cereyan eden mûcizeleri anlatırken, farklı bir rivayete geçtiğini belirtmek amacıyla rivayetin ilk ravisini zikretmektedir.[212]

Kelâî'nin rivayetleri değerlendirmesi ve eleştirmesi noktasında şu örnek de önemlidir. Kelâî, nakilde bulunduğu Mûsâ b. Ukbe'nin Hayber'in fethinde Habeşistan'dan dönen muhâcirleri sayarken, Ca'fer b. Ebî Tâlib'i zikretmediğini belirtir ve Ca'fer'in bu muhâcirler arasında zikredilmesi gereken

---

210 Vâkıdî, *el-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, I-II, Oxford Universty, Londra 1966, I, 11.
211 Kelâî, II, 118-146.
212 Kelâî, II, 20.

ilk ve en faziletli kişi olduğunu söyler. Kelâî bu rivayetteki eksikliği fark ettiği gibi İbn İshâk'tan alıntı yaparak kendi görüşüne delil getirmektedir.[213]

Müellifin, rivayetler arasında ihtilaf söz konusu olduğunda ihtilaf edilen hususun önemine vurgu yaptığı görülmektedir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber Müslümanların hac vazifesini ifa etmeleri için Hz. Ebû Bekir'i Hac emiri olarak tayin etmiştir. Kelâî de bu olayı aktardıktan hemen sonra Hz. Peygamber'in gazvelerini sırasıyla zikretmektedir. Kelâî, gazveler hakkında yapılan tertibin İbn İshâk'a ait olduğunu; ne var ki İbn Ukbe'nin bu kısımda İbn İshâk'a muhalefet ettiğini belirtmektedir.[214]

Bu çalışmamızda incelenen siyer müelliflerinin gazve ve seriyye kavramları hakkında fikir serdetmeleri sebebiyle, gazve ve seriyye ayrımına dair bizim de açıklama yapmamız zorunlu hâle getirmiştir. Gazve, "*Hz. Peygamber'in bizzat sevk ve idare ettiği savaşlar hakkında kullanılan*"[215] bir terim olarak tarif edilmektedir. İslâm Tarihinde alanında pek çok tarihçi gazve ve seriyye ayrımını göz önünde bulundurarak hareket etmiştir. Bu anlamda seriyye; "*Hz. Peygamber'in bizzat katılmayıp görevlendirdiği kumandanlarla sevk ve idare ettiği sefer*"[216] olarak tanımlanmaktadır. Bu ayrımın yapılmasındaki temel argüman, Hz. Peygamber'in merkezde olduğu bir siyasî görüşün olmasıdır. Nitekim gazve ve seriyye hakkında "*Hadis ve Siyer âlimlerinin kabul ettiklerine göre asker sayısı az veya çok olsun, savaş için veyahut başka bir maksatla hareket edilsin, çarpışma vukû bulsun veya bulmasın Hz. Peygamber'in bütün seferlerine gazve*"[217] denilmektedir. Kelâî de bu iki kavram arasındaki farktan yola çıkarak, Hz. Peygamber'in katıldığı ve katılmadığı savaşların bir listesini toplu olarak vermektedir.[218] Burada şunu da ifade etmek gerekir ki; Hz. Peygamber'in gazvelerinin sayısı ile alakalı farklı görüşler mevcuttur. Hz.

---

213 Kelâî, II, 199.
214 Kelâî, II, 296.
215 Algül, "Gazve", *DİA*, XIII, 488.
216 Serdar Özdemir, "Seriyye", *DİA*, XXXVI, 565.
217 Algül, "Gazve", *DİA*, XIII, 488.
218 Kelâî, el-*İktifâ'*, II, 296- 297.

Peygamber'in gazvelerinin sayısı Vâkıdî ve İbn Sa'd'a göre yirmi yedidir.[219] Kelâî'de büyük ihtimalle Vâkıdî'nin görüşünden yola çıkarak gazvelerin sayısını yirmi yedi olarak ele almıştır. Kelâî, gazveleri bu şekilde belirttikten ve isimlerini saydıktan sonra "Serâyâ" başlığını açarak seriyyeler hakkında bilgi vermektedir. Burada dikkati çeken husus ise "serâyâ" başlığını açmasına karşın yine de seriyyeleri gazve olarak isimlendirmesidir. Muhtemeldir ki Kelâî, gazve ve seriyye ayrımını kabul etmekle birlikte bu isimlendirmeyi İbn İshâk'tan etkilenerek yapmıştır. Nitekim İbn İshâk da seriyyeleri gazve olarak isimlendirmiştir.

Kelâî'nin belirgin bir şekilde edebî bir üslupla konuları işlediği görülmektedir. Müellifin edebî kişiliği hem üslubuna hem de kullandığı dile yansımıştır. Yazarın bu yönteminin bir sonucu olarak dilinin süslü ve anlaşılması zor olduğunu ifade edebiliriz. Kelâî'nin edebî bir dille yorumda bulunmasına dair örnekler çok fazladır. Şu örnekte görüldüğü üzere: "*Resûlullah'ın bu gazve ve seriyyeleriyle, Yüce Allah dini aziz kılmış, kâfirleri de küçük düşürmüş ve yenmiştir. Ensârdan ve muhâcirden seçtiklerine ise desteğiyle yardımcı olmuştur. Allah'ın bu günlerini hatırlamak, zikretmek ve Allah'a kolaylaştırdığı için çokça şükretmek gerekir.*"[220] Müellif duygusal bir yaklaşımla edebî yönünü yansıtmaktadır. Müellifin sahip olduğu ilmî birikim bu üsluba götüren saik olsa da, bu konu hakkında Abbûdî, şu ifadelere yer vermiştir: "*Kitabının farklı bölümlerinde eşsiz güzellikte yazım üslubu vardır. Hz. Peygamber'in nesebi ile alakalı olaylardan bahsederken şöyle bir üslup kullanmıştır: 'Abdullah b. Abdülmuttalib'in oğlu Muhammed Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemdir. O peygamberlerin sonuncusu ve evvelkilerin ve sonrakilerin efendisidir. O bütün yaratılmışların seçilmişidir. Onun nesebi şeref itibariyle en üstün olanıdır. Bunun delili de Yüce Allah'ın onu seçmesidir. Soy olarak Kureyşten olup evi merkezidir.'*[221] Abbûdî yine üslup konusunda Kelâî'nin kitabının muhakkikinin şu ifadelerine yer ver-

[219] Gazvelerin sayısı ve bu gazvelerin isimleri için bkz. Algül, "Gazve", *DİA*, XIII, 488.
[220] Kelâî, II, 314.
[221] Kelâî, I, 31.

mektedir: "*Onun döneminin alameti, seci', cinâs, tıbâk ve daha pek çok açıdan güzellikleri yüklenmiştir. Bundan dolayı o zaman üslup tatmin ediciydi. Ne var ki Kelâî, üslup açısından seçtiği sözcüklerin hassasiyeti ve uyumu bakımından öne çıkmaktadır. Bu da onun kitabının üstünlüğüne işarettir. Kitapta hoş olmayan bir ibare bulunmadığı gibi üslup olarak da her şey yerli yerindedir.*"[222] Abbûdî'nin bu yorumlarından sonra dönemin hâkim kültürünün ve edebî düzeyinin, müelliflerin anlayışları ve üslupları üzerindeki etkisini görmüş oluyoruz. Gerçekten de Kelâî bütün eseri boyunca edebî kişiliğindeki bu eşsizliği yansıtmaya çalışmıştır. Özellikle şiir kullanımına değindiğimiz zaman, müellifin üslubu daha anlaşılır olacaktır.

Kelâî'nin bu üslubu sadece metin içerisine has bir durum değildir. Müellifin kullandığı başlıklarda da benzer edebî üsluba rastlanmaktadır. Hz. Peygamber'in nesebini ele aldığı bölümün başlığında şu ibarelere yer vermiştir: "*Resûlullâh'ın, sallallâhu aleyhi ve âlihî ve sellem teslîmâ, nesebine, Allah'ın onu ruh ve karakter olarak nasıl temiz kıldığına, onu kendisinden önce ve kendisine gönderdiği vahiyde nasıl şerefli kıldığına, Allah'ın, dedelerine onun son peygamber olarak seçileceğine dair sunduğu alametlere, âlemlere rahmet olarak gönderilişine, Resûlullah'ın dünyaya gelmeden uzun seneler boyunca nasıl bilinir kılındığına dair bahistir.*"[223]

Kelâî'nin edebî üslubuna tekrar dönecek olursak Abbûdî, Kelâî'nin üslubundaki edebî derinliği tespit ettikten sonra siyer yazımı açısından bu yaklaşımını eleştiriye tâbi tutmaktadır. Abbûdî'nin eleştirileri şöyledir: "*Bu çalışmanın yazılmasında duygusal tarafının aşırılığı, ilmî kısmının önüne geçmiştir. Müellifin olayları anlatışında, gerek metin gerekse rivayetlere herhangi bir eleştiri getirmediğini görmekteyiz. Ayrıca; Hz. Peygamber'in gazveleriyle alakalı bazı rivayetleri sadece bir araya getirmiş bir eser görüyoruz.*"[224] Abbûdî, daha sonra Kelâî'nin duygusal anlamda ifadeler kullandığı birkaç örnek zikretmektedir.

---

[222] Abbûdî, s. 343.
[223] Kelâî, I, 11.
[224] Abbûdî, s. 344.

Abbûdî'nin bu eleştirilerinde Kelâî'ye haksızlık ettiği ve esere yaklaşımın yüzeysel olduğu kanaatindeyiz. Öyle ki; Abbûdî'nin Kelâî'ye yaptığı eleştirilere bakıldığında, Kelâî'nin eserinin muhakkikinin söylediği birkaç husustan yola çıkarak bu eleştirileri dillendirdiği görülmektedir. Kelâî'nin edebî bir üslupla konuları ele aldığı açıktır; ancak ne var ki Kelâî bu üslubun yanı sıra siyer yazıcılığına pek çok yenilik katmıştır. Gerek rivayetleri yorumlama ve gerek eleştiri getirme ve gerek yanlış hususları düzeltme noktasında Kelâî'nin VII. (XIII.) asırda siyer yazımında dikkate alınması gerekli bir müellif olduğunu belirtmemiz gerekir. Dolayısıyla Abbûdî'nin bu görüşlerine katılmak imkân dâhilinde değildir.

3. Kaynak Kullanımı

Siyer yazım geleneğinde geç dönem olarak adlandırabileceğimiz VII. (XIII.) asır, kaynak kullanımı itibariyle çeşitlenmeye başlamıştır. Müellifler bu dönemde pek çok kaynaktan istifade etmeye çalışmış ve mevcut siyer malzemesinin daha iyi anlaşılmasını sağlamışlardır. Müellifler, kaynaklar arasında mukayese yapmaya çalışmış, bazen rivayetler arasında tercih yaparken bazen de muhalefet ettikleri rivayetleri aktarmaya çalışmışlardır. Kaynaklarda mevcut rivayetler hakkında bir ihtilaf söz konusu olduğunda ise bu konuda ihtilaf olduğunu belirtme sadedinde pek çok rivayeti bir arada nakletmiş ve değerlendirmişlerdir.

Kelâî de kaynak açısından bu çeşitlilikten istifade etmiştir. Kullandığı kaynaklara bakıldığında tüm İslâmî ilimleri içine alacak şekilde geniş bir yelpaze oluşturdukları görülecektir. Kelâî, eserinin mukaddime kısmında istifade ettiği kaynakları kısaca belirtmiştir. İlk olarak mukaddime kısmında müellifin zikrettiği kaynaklar aktarılacak, daha sonra da zikri geçmeyip tespit edildiği kadarıyla, müellifin kullandığı kaynaklar belirtilmeye çalışılacaktır.

Kelâî, eserinin mukaddime bölümünde takip edeceği yöntemi şu şekilde açıklamaktadır. Buna göre amacı; 'Hz. Peygamber'in nesebini, mevlidini, sıfatlarını, risâletini, hasâisinden birçoğunu, nübüvvetinin alametlerini, meğâzîsini ve doğumundan Tayyib ruhunu Allah'ın kendine aldığı zaman dilimi arasındaki günlerini içine alan bir sîretini yazmaktır.' Bu konuda öncelikle mübarek ve asil olan haram beldenin öncesine dair bilgileri de aktaracağını söyler. Bu anlatımı yaparken de bu alanda öncü âlimlerin görüşlerini özetlemiştir. Bu anlamda yararlanacağı eserler ise, Muhammed b. İshâk'ın (v. 151/768) kitabının İbn Hişâm (v. 218/833) rivayeti ve Mûsâ b. Ukbe'nin (v. 141/758) *Meğâzî* kitabıdır. Vâkıdî'nin (v. 207/823) *Meğâzî* adlı eseri kaynakları arasında bulunmaktadır. Aynı şekilde Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Meb'as*'inden de faydalanmıştır. Kureyş'in nesebi hakkında, Zübeyr b. Bekkâr el-Kâdî'nin (v. 256/870) eserinden istifade ettiğini söylemektedir. Ebû Bekir İbn Ebî Hayseme'nin (v. 279/892) eseri *et-Târîhu'l-kebîr* de yararlandığını bildirdiği kaynaklar arasında bulunmaktadır.[225] Kelâî'nin burada bahsini ettiği müellifler ve eserleri, Kelâî'nin kitabının genel olarak tasnifi ve muhtevası noktasında başvurduğu kaynaklardır. Başka bir değişle Kelâî'nin eserinin ana hatları bu eserler sayesinde şekillenmiştir.

Kelâî, hangi kaynaklardan istifade edeceğini belirttikten sonra bu kaynaklardan hangi açıdan faydalanacağını da söylemektedir. "*Güvenirliğin büyüklüğüne binaen ilk hükümleri İbn İshâk'ın kitabına göre vereceğim. Yalnız onun eserinden dil anlatımları, ensab bilgisi ve şiir bakımından bazı kısımları soyutlamak/çıkarmak zorunda kaldım. Ama genel olarak İbn İshâk'ın tertibini esas aldım.*" Ayrıca şu açıklamayı yapmaktadır: "*Bizim maksudumuz olduğu üzere sadece haberlerin ve Resûlullâh'ın meğâzîsinin hulasasını kullanmak için bu haberlerle birlikte geçen herkesin öğrenmesi gerekli olmayan neseb bilgilerini ve ayrıca hadislerin akışına engel teşkil eden dil açıklamalarını söz konusu eserden hazfetmeyi*

[225] Kelâî, I, 6-7.

uygun gördüm."[226] Müellif bu ifadeleri, İbn İshâk'ın eserinden istifade ederkenki yöntemi için sarf etmektedir.

Yukarıda Zübeyr b. Bekkâr ile alakalı kısaca bilgiler vermeye çalışmıştık. Kelâî, mukaddime kısmında Zübeyr b. Bekkâr'a atıf yapmış ve onun ilimdeki üstünlüğüne temas etmiştir. Kelâî, Zübeyr b. Bekkâr hakkında hocası İbn Hubeyş'in (v. 584/1188) aktardığı bir ifadeyi paylaşmaktadır: " هو كتاب عجب لا كتاب نسب (O neseb kitabının ötesinde bir kitaptır.)". Bu ibarede, Zübeyr b. Bekkâr'ın eserinin sadece bir neseb kitabı olmadığı, neseb kitabının çok üstünde faydalı bilgilerin bulunduğu bir kitap olduğu belirtilmektedir. Kelâî, eserinde Zübeyr b. Bekkâr'ın rivayetlerinden pek çok yerde istifade etmiştir. Özellikle Zübeyr b. Bekkâr'ın eserinin tamamının günümüze ulaşmamış olması ve Kelâî'nin bu eserden sayıca çok rivayette bulunması kayda değer bir husustur. Yukarıda da ifade edildiği üzere Kelâî'nin Zübeyr b. Bekkâr'dan aktardığı rivayetlere bakıldığında, İbn İshâk'a muhalefet ettiği hususlar tespit edildiği gibi; aynı zamanda mevcut olan literatürden farklı olan bir rivayet varsa bunun da kaynağı Zübeyr b. Bekkâr olmaktadır. Dolayısıyla Zübeyr b. Bekkâr özelinde hem mevcut rivayetlerin sıhhatine dair bilgi sahibi olunurken hem de rivayet kültürümüze yeni bilgiler eklenmiş olmaktadır. Bu vesileyle Zübeyr b. Bekkâr'ın eserinin günümüze ulaşmayan bölümleriyle alakalı, hem Kelâî'nin aktardığı rivayetlerden yola çıkarak hem de başka eserlerden araştırmalar yaparak, Zübeyr b. Bekkâr'ın eserinin eksik olan kısmı gün yüzüne çıkartılabilir.

VII. (XIII.) asırla alakalı belirgin bir şekilde ifade edilebilir ki, bu dönemde hadis mecmualarındaki hadis rivayetleri siyer eserlerinde kullanılmıştır. Kelâî, pek çok konuda kütüb-i sitte müelliflerinden istifade etmiş ve hadis imamlarından rivayette bulunmuştur. Bu anlamda Kelâî'nin İmam Buhârî (v. 256),[227] İmam Müslim (v. 261),[228] Ebû Dâvud es-Sicistânî (v. 275),

---

[226] Kelâî, I, 6-7.
[227] Kelâî, I, 287, 299, 300, 340, 345.

İmam Tirmizî (v. 279),[229] ed-Dûlâbî (v. 310), İbnü's-Seken (v. 353), Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî (v. 212), Mâlik b. Enes (v. 179), Nesâî (v. 303), İbn Kâni' (v. 351), Ebû Nuaym (v. 430)[230] gibi pek çok hadis âliminden istifade ettiği söylenilebilir. Kelâî'nin bu denli hadis kitaplarından yararlanmış olması ancak sahip olduğu ilmî birikimle açıklanabilir. Yukarıda ifade edildiği üzere, kendisi için Endülüs'ün son hadis hafızı olduğu söylenir. Ayrıca hadisleri kitabına derç etmiş olması işlediği konuların çeşitliliği açısından da önemlidir.

Kelâî, hadis kitaplarının yanında tefsir kitaplarından da istifade etmiştir. Özellikle hem kendisi ayetler hakkında tefsir yapmış hem de mevcut tefsir yorumlarından yararlanmıştır. Ayetleri tefsir mahiyetinde İbn Abdilber'den (v. 463) yaptığı alıntıda, Hucurât suresinin altıncı ayetinde geçen "*Şayet bir fasık size bir haber getirirse*" ibaresini "Bu ayet, Velid b. Ukbe hakkında inmiştir." şeklinde ayeti tefsir ettiğini aktarmaktadır. Bilindiği üzere Velid b. Ukbe Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber, onu Benî Müstalik kabilesine göndermiş ve vergi almasını istemişti. Velid oraya gittiğinde oradaki insanların silah kuşandıklarını görünce korkmuş ve Hz. Peygamber'e gelip durumu anlatmıştı. Daha sonra Benî Müstalik kabilesinden gelen heyet durumun böyle olmadığını haber verince, Velid b. Ukbe'nin söylediklerinin aslının olmadığı anlaşılmıştı. İşte bu olayla ilgili olarak Kelâî, İbn Abdilber'den tefsir anlamında istifade etmiştir.[231] Kelâî'nin Endülüs'te yaşıyor olmasına binaen kendi coğrafyasındaki pek çok âlimden yararlandığını yeri gelince aktarmaya çalıştık. Kelâî, Endülüslü âlim Bakî b. Mahled'in (v. 276) *Tefsîru'l-Kebîr*'inden yararlanmıştır. Şeytanın dört hususta çığlık attığı/bağırdığı rivayetini Kelâî, Bakî b. Mahled'den rivayet etmiştir.[232]

---

228 Kelâî, I, 287, 294, 295, 299, 300, 340, 345; II, 156.

229 Kelâî, I, 300.

230 Kelâî, I, 340.

231 Bu olay hakkında bkz. Kelâî, II, 164-165.

232 Bkz. Kelâî, II, 132.

Kelâî, tarihçi ve neseb âlimi olarak da pek çok müelliften istifade etmiştir. Yukarıda yararlandığı kaynakların bir kısmını zikretmiştik. Burada ise Kelâî'nin bahsetmediği ama eserinde atıf yaptığını tespit ettiğimiz müellifleri zikretmek istiyoruz. Neseb âlimi ve tarihçi olarak bilinen Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'den (v. 204) istifade etmiştir. Hatta İbn Kelbî'den aldığı rivayette kullandığı şu ibare bizim için önemlidir. " روينا عن ابي المنذر هشام بن محمد الكلبي بإسناد متصل إليه", "*Bize İbnü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'den muttasıl bir senetle rivayet edildi.*"[233] Burada Kelâî'nin eserinde takip ettiği genel yönteminin dışında bir örnekle karşı karşıyayız. Çünkü Kelâî, rivayet ettiği olayın ya ilk râvisini zikretmekte veyahut aldığı kaynağı belirtmek amacıyla eserin müellifine atıf yapmaktadır. Bu örnekte ise, bu rivayeti bizzat "semâ" yoluyla aldığına dair ifadeler mevcuttur. Kelâî'nin hadis hafızı olması dolayısıyla Hadis ilminde mevcut olan usul ve kaideleri gözeterek hareket ettiğini ifade edebiliriz. Aynı zamanda Kelâî'nin şifahî kaynaklarının olduğuna da delil olarak zikredilebilir. Kelâî'nin benzer şekilde İbn Ebü'l-Hısâl'dan aktardığı şiirlerde yine şifahî olarak nakilde bulunduğu anlaşılmaktadır. Hatta Kelâî, bahsi geçen Mi'râcü'l-Menâkıb adlı şiiri, hocası olan Hatîb Ebü'l-Kâsım İbn Hubeyş'e[234] okuduğunu belirtmektedir.[235] Kelâî'nin bu ifadelerinden çıkarılacak sonuç Kelâî'nin, hocalarından icâzet alarak rivayette bulunduğudur. Kelâî'de rivayetin isnadını aktarmak belirgin bir usul olmadığı için bu husus Sıbt İbnü'l-Cevzî'de daha geniş bir şekilde ele alınacaktır. Kelâî, Taberî'den (v. 310) de istifade etmiştir. Pek çok yerde Taberî'ye doğrudan atıf yaparak ondan rivayette bulunmaktadır.[236]

Kelâî, kâhir ekseriyetle, rivayette bulunduğu kaynağı belirtmektedir. Kaynak itibariyle en çok İbn İshâk'ı kullanmasına karşın, İbn İshâk'tan her

---

233 Kelâî, I, 176.

234 İbn Hubeyş, Kur'ân, hadis, tarih, dil ve edebiyat gibi pek çok alanda ilim sahibidir. İbn Hubeyş de Kelâî gibi Endülüs'te yaşamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Sâmî es-Sakkâr, "İbn Hubeyş", *DİA*, XX, 77.

235 Bkz. Kelâî, I, 32.

236 Kelâî, I, 41; II, 38.

rivayette bulunduğu yerde "İbn İshâk dedi ki" şeklinde nakilde bulunmaktadır. Bazı yerlerde ise "İnsanların iddia ettiğine göre"[237] şeklinde kaynak belirtmeksizin rivayeti aktarmıştır. Benzer şekilde "Bazı ilim sahipleri zikretmişlerdir / وذكر بعض اهل العلم"[238] ifadesi, rivayeti isnad ettiği topluluk hakkında bilgi vermiş olur. Bazı durumlarda ise "وقد روي من وجوه"[239] ibareleri ile kaynak belirtmeksizin bir rivayetin farklı tariklerle isnadının bulunduğunu açıklamaktadır.

Bazen de rivayette bulunduğu müellifin hakkında "Bu konuda Hafız Ebû Ömer İbn Abdilber zikretmiştir" şeklinde kim olduğunu açıklayıcı mahiyette bilgiler vermektedir.[240]

Kelâî'den hareketle söylemek gerekirse; kaynak kullanımına dair bir çeşitlenmenin söz konusu olduğu aşikârdır. Özellikle hadis kitaplarından istifade edildiği görülmektedir. Bir kez daha ifade etmekte yarar var ki, nakledilen bilgiler umumiyetle hadis rivayetlerinden oluşmaktadır. Kaynaklar arası mukayese belirgin bir şekilde görülmektedir. Kelâî'nin üslubu hakkında bilgi verilirken değinildiği üzere, ihtilaflı hususlar söz konusu olduğunda, mevcut ihtilafların zikredilmesi müellif özelinde söylemek gerekirse riayet edilen önemli hususlardandır. Müellifin pek çok kaynaktan yararlanmış olması, aynı zamanda anlattığı konunun daha iyi anlaşılmasını sağladığı gibi o konu hakkında mevcut rivayetlerin hepsinin aktarılması da okuyucuya kolaylık sağlamaktadır. Bu bağlamda kaynakların artmış olması beraberinde çeşitliliği getirmiştir denebilir.

---

237 Kelâî, I, 130.
238 Kelâî, I, 77.
239 Kelâî, II, 171.
240 Kelâî, II, 172.

3. 1. Ayet Kullanımı

Kelâî, *el-İktifâ'*da ayetlere çok fazla yer vermiştir. Hz. Peygamber'in risâletten önceki dönemine dair ayet zikretmeyen müellif, peygamberlikten sonraki dönemde meydana gelen olaylar ve gelişmeler hakkında sık sık ayet zikretmiştir. Kelâî Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderileceği sırada, ruhbân ve ahbârdan olan kimselerin son peygamberin alametlerinden bahsettiklerine dair bir başlık açmış ve bu bölümde cinlerle alakalı şu ifadelere yer vermiştir. "*Hz. Peygamber'in vahiy alacağı zaman yaklaştığında, şeytanların işitmesi engellendi. Şeytanların bilgi çaldıkları yer ile aralarına engel konuldu ve onlar oraya yaklaşmak istediklerinde üstlerine yıldız atılıyordu. Ve cinler de bu durum üzerine anladılar ki, Yüce Allah'ın kullarıyla alakalı bir durumu söz konusu olacaktır.*"[241] Kelâî, Allah'ın Hz. Muhammed'i peygamber olarak gönderdikten sonra ona şeytanların bu engellenmeleriyle alakalı şu ayetleri inzâl ettiğini söylemektedir. Hac suresinin ilk on ayetini aktaran müellif, söz konusu ayetlerin bu olayla alakalı olduğunu ifade etmiştir. Bu ayetlerde cinlerin ve şeytanların durumları anlatılırken bizzat cinlerin dilinden yaşadıkları olaylar anlatılmaktadır. Kelâî, olayı aktardıktan sonra ise, daha sonraki bir süreçte cinlerin Kur'ân ayetlerini işittiklerinde bu ayetlerin daha önceden işittikleri haberlere benzediğinden yola çıkarak iman ettiklerini yine Ahkaf suresi 29. ve 30. ayetleri delil getirerek aktarmaktadır.[242]

Kelâî, Hz. Peygamber'e Kur'ân'ın ne zaman indiğiyle alakalı olarak hem ayetlerden yararlanmış hem de ele aldığı ayetleri tefsir etmiştir. Kelâî, İbn İshâk'tan olayı aktararak Hz. Peygamber'e Kur'ân'ın ramazan ayında indiğini ifade etmiştir. Müellif, İbn İshâk'ın bu konuda aktardığı ayetleri aynı şekilde aktarmıştır. Bu ayetler şöyledir, Yüce Allah şöyle buyurdu: "*İnsanlara yol gösterip hidayete erdiren Kur'ân Ramazan ayında indi.*" (Bakara 185.) "*Biz onu kadir gecesinde indirdik.*" (Kadr 1.) Duhan suresi 1-4. ayetler ile Enfâl sure-

---

241 Kelâî, I, 167.
242 Kelâî, I, 168.

si 41. ayetleri de müellif zikretmektedir. Kelâî, Enfâl suresinde geçen " يوم التقى الجمعان"dan kastın, *"Hz. Peygamber'in Bedir'de müşriklerle karşılaşmasıdır. Bu olay Ramazan ayının 17'sinin Cuma sabahında oldu."*, anlamına geldiğini belirtmiştir. Kelâî sözlerinin devamında ise; *"İbn İshâk bu ayetlerden istişhadda bulunarak Kur'ân'ın ramazan ayında indiğini aktarmaktadır. Bu şekilde istişhadda bulunmak konusunda farklı görüşler vardır. Fakat yüce Allah'ın "Kur'ân Ramazan ayında indi." sözünün anlamı, Kur'ân'ın bir bütün olarak indiği demektir. Yine aynı şekilde inen diğer ayetlerde de "Biz onu kadir gecesinde indirdik.", "Biz onu mübarek bir gecede indirdik." Sözlerinin anlamı da bu şekilde anlaşılmalıdır."* Kelâî, İbn İshâk'tan yaptığı bu alıntılardan sonra olayın bu şekilde gerçekleşmediğini açıklamaya çalışmaktadır. *"Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e indirilmesi bu şekilde gerçekleşmedi. Bilakis parça parça olmaksızın ayet ve sure olarak ramazan ayında indirildi. İnsanların soru sormasıyla veya olan olaylara göre indirildi."*[243] Kelâî daha sonra sözlerini desteklemeye devam etmektedir. *"Bunlara delil olması adına şu örnekler verilebilir: Bakara 185. Ayet için insanlar şöyle demiştir: "Durumu hakkında Kur'ân indirildi. Hükmü tükenmeyen ayetlerinde orucu bir farziyet olarak emretti. Yine şu örnekte denildiği gibi; "Kur'ân namaz hakkında indi." Yani namazın farziyeti hakkında bir bölüm indi. "Hz. Aişe hakkında Kur'ân indi." Sözü de yine Kur'ân'dan bir kısmın Hz. Aişe'nin ifk hadisesindeki beraatı hakkında indi demektir."* Kelâî, bu bahis hakkındaki görüşlerini de İbn Abbâs'a dayandırmaktadır. *"Benim bu bahiste zikrini ettiğim olaylarla alakalı görüşüm İbn Abbâs'ın fikirlerine dayanmaktadır. Ondan yapılan rivayette İbn Abbâs şöyle demiştir. Kur'ân bir bütün olarak ramazan ayında Beytü'l-İzzete yani dünya semasına indirildi. Daha sonra ise Peygamber'e vefat edinceye kadar peyderpey nâzil olmuştur."*[244] Kelâî, bu tarz kullanımların hem kitaplarda hem hadislerde çok fazla olduğunu belirtmiştir.[245] Kelâî, bu meseleyle alakalı İbn

---

243 Nitekim Kelâî'nin eseri incelendiği zaman, bu söylenilen durumların müşahhas örnekleriyle karşılaşılmıştır. Sebeb-i nüzulleri, hakkında ayet nâzil olan kişileri ve durumları göz önünde bulundurarak ayetleri ele aldığı görülmüştür.

244 Kelâî, I, 207.

245 Kelâî, I, 206.

İshâk'tan rivayetleri aktardıktan ve bu rivayetler hakkında açıklamalar yaptıktan sonra konuyu daha da açmak adına açıklamalara devam etmektedir. Burada önemli olan nokta şu ki Kelâî, İbn İshâk'ın bu ayetlerden istişhadda bulunurken yanıldığını ve doğru anlaşılması gereken hususun ne olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Kelâî muhtemeldir ki okuyucunun meseleyi bildiğinden hareket ederek özet mahiyetinde ele almış ve bu da meselenin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Dolayısıyla Kelâî'nin anlatmak istediğini, aktardığı rivayetlerden anlamak gerçekten güçtür. Konunun etrafında döndüğü daire şu şekildedir. Kelâî, Hz. Peygamber'e Kur'ân ne zaman inmiştir sorusundan hareketle İbn İshâk'tan rivayetleri aktarmıştır. İbn İshâk, tüm ayetleri ve rivayetleri aktardıktan sonra, Enfâl suresi kırk birinci ayette geçen " يوم التقى الجمعان" ibareleri hakkında yaptığı açıklamada, "*Resulullah ile Mekkeli müşrikler Bedir'de, Ramazanın on yedinci günü olan Cuma günü sabahında karşılaştılar*." yorumunda bulunmuştur. Mevcut rivayetin akabinde ise "*Sonra vahyin hepsi Resulullah'a indi.*"[246] şeklinde bir beyanda bulunmuştur. İşte Kelâî'nin İbn İshâk'a muhalefet ettiği husus burasıdır. Kelâî, daha önce aktardığı ayetleri bir kez daha paylaşmış ve kısa açıklamalar yapmıştır. Kelâî, yaptığı açıklamalarda 'Kur'ân Bedir gününde toptan Hz. Peygamber'e inmiştir sözünün' doğru olamayacağını delillerle açıklamıştır. Ona göre hem mevcut gelenek, hem kaynaklardaki anlatım hem de uygulama bu şekilde olmamıştır. Kelâî, İbn İshâk'a duyduğu hürmeti gösterircesine "*Şayet İbn İshâk bu dediğimiz şekilde düşünmüyorsa, muhtemeldir ki ya onun ibareleri eksik gelmiştir veya ondan nakilde bulunan kişi tarafından düşürülmüş olabilir. Şayet ibareler tam nakledilmiş olsaydı İbn İshâk'ın ne söylemek istediği daha anlaşılır olacaktı.*"[247], ifadelerine yer vermektedir. Dolayısıyla Kelâî'nin Kur'ân ne zaman inmiştir meselesiyle alakalı vardığı son nokta İbn Abbâs'tan aktardığı rivayete dayanmaktadır. O

[246] İbn Hişâm, I, 180.
[247] Kelâî, I, 206.

da Kur'ân ilk olarak toplu bir şekilde dünya semasına oradan da tedricen, olan olaylara, sorulan sorulara binaen peyderpey nâzil olduğudur.[248]

Bilindiği üzere Hz. Peygamber'e ilk vahiy geldikten sonra vahiy kesilmesi anlamında bir fetret dönemi olmuştur. Bu fetret dönemiyle alakalı Kelâî, hem ayetleri ele almış hem de tefsir anlamında açıklamalar yapmıştır. "*Sonra vahiy sekteye uğradı ve bu durum Hz. Peygamber'i çok üzdü. Bunun üzerine Cebrail Duha suresiyle geldi. Yüce Allah bu surede peygamberine yemin ediyor ve ona cömertliğini gösteriyor.*" Duha suresiyle alakalı bu yorumu yapan Kelâî, daha sonra Duha suresinden inen her ayet hakkında tefsir yapmaktadır. Örnek olması adına, Duhâ suresi üçüncü ayette geçen "Rabbin ne sana veda etti ne de seni terk etti" ayeti hakkında Kelâî, "*Rabbin seni mahrum etmedi, seni terk etmedi. Ve seni sevdiğinden beri de sana kızmadı sinirlenmedi*." şeklinde açıklamalarında bulunarak ayeti tefsir etmektedir.[249]

Kelâî'nin buna benzer ayet kullanımı eseri boyunca görülmektedir. Ne var ki çok belirgin bir şekilde ayet kullanımı ile alakalı ifade edilebilir ki, aktardığı rivayetleri, sebebi nüzul bağlamında rivayet etmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'in Taif'e gidişini anlatan müellif Taif'ten dönüşte kendisine iman eden cin taifesi hakkında inen ayetleri aktarmıştır.[250]

---

[248] Kelâî'nin temas ettiği hususlara bakıldığında, Kur'ân'ın inzâl şekli ve süreci ile alakalı bu farklı yorumların mevcut tefsir geleneğinde tartışılan bir husus olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Kelâî bu ayetleri ele alırken sadece benimsediği görüşü aktarmıştır. Oysaki Kur'ân'ın inzâli ile alakalı farklı görüşler mevcuttur. "1. Kur'ân, vahyi önce Levh-i Mahfûz'dan bir bütün olarak Beytü'l-İzzet'e yani dünya semasına, oradan da çeşitli zaman aralıklarıyla yirmi üç yılda Hz. Peygamber'e nâzil olmuştur. 2. Kur'ân bütün olarak değil, ama yüce Allah'ın periyodik olarak bir sene içerisinde takdir etmiş olduğu miktarlar şeklinde, yirmi üç Kadir gecesinde dünya semasına indirilmiş; oradan da tedrici bir tarzda Hz. Peygamber'e inzâl edilmiştir. 3. Kur'ân, Kadir gecesinde başlayarak yirmi üç seneye yakın bir süre içerisinde meydana gelen hadiselere göre değişik zamanlarda doğrudan Hz. Muhammed'e inmiştir." Bkz. Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, İFAV, İstanbul 2008, s. 71. Burada sadece tartışmanın mevcudiyetine, bu konu hakkında var olan rivayetlere atıf yapmakla yetinilmiştir. Konunun detaylı bir okuması için bkz. Demirci, s. 69-76.

[249] Duhâ suresiyle alakalı yaptığı açıklamalar için bkz. Kelâî, I, 208-209.

[250] Bu ayetler için bkz. Kelâî, I, 300.

Kelâî, bazen de kimin hakkında ayet nâzil olduysa vermeye çalışmaktadır. Ayetleri tefsir mahiyetinde İbn Abdilber'den istifade etmiştir. Örneğin Hucurat süresi altıncı ayette geçen "Şayet bir fasık size bir haber getirirse" ibaresi hakkında İbn Abdilber'in "Bu ayet Velid b. Ukbe hakkında inmiştir.", şeklindeki bir yorumu aktarmaktadır.[251]

Sonuç olarak, Kelâî'nin ayet kullanımına dair ifade etmek gerekirse, hem ayetlerin tefsiri mahiyetinde bilgiler vermiş, hem ayetlerle istişhadda bulunmuş, hem de ayetlerin sebebi nüzulünü göz önünde bulundurarak olayları anlatmaya çalışmıştır. Müellif, bazen hiçbir etkinliği olmaksızın alıntılayarak rivayetleri aktarmış bazen de bizzat kendisi yorumda bulunarak yeni izahları öne sürmüştür. Ayrıca Kelâî'nin eserinde kullandığı ayetlerin listesi şu şekildedir:

[251] Kelâî, II, 165.

1	Âl-i İmrân 3/96	Kâbe hakkında (I, 39)
2	Bakara 2/30	Yaratılış hakkında (I, 39)
3	Hac 22/26	Kâbe'nin inşa yeri hakkında (I, 42)
4	İbrâhim 14/37-38	Hz. Hacer hakkında (I, 45)
5	Kamer 54/46	Kıyamet hakkında (I, 58)
6	Tevbe 9/37	Nesi' uygulaması hakkında (I, 67)
7	Mâide 5/103	Bazı hayvanların durumu hakkında (I, 77)
8	Yûsuf 12/106	Müşrikler hakkında (I, 78)
9	Nûh 71/23	Nûh kavmi hakkında (I, 78)
10	Sâd 38/5	Tevhid hakkında (I, 79)
11	Duhân 44/37	Tübba halkı hakkında (I, 83)
12	Haşr 59/9	Seyf b. Zî Yezen hakkında (I, 85)
13	Mâide 5/54-55	Seyf b. Zî Yezen hakkında (I, 85)
14	Bürûc 85/4-8	Zû Nuvâs ve ordusu hakkında (I, 92)
15	Fîl 105/1-5	Fil vak'ası hakkında (I, 109)
16	Tevbe 9/37	Hz. Âdem hakkında (I, 166)
17	Cin 72/1-10	Ehl-i kitabın Hz. Peygamber'den haberdar oluşu hakkında (I, 168)
18	Ahkâf 46/29-30	Ehl-i kitabın Hz. Peygamber'den haberdar oluşu hakkında (I, 168)
19	Bakara 2/89	Ehl-i kitabın Hz. Peygamber'den haberdar oluşu hakkında (I, 180)

20	Âl-i İmrân 3/81	Hz. Peygamber'in risâleti hakkında (I, 201)
21	Alak 96/1-5	İlk inen ayet hakkında (I, 203)
22	Bakara 2/181	İlk inen ayet hakkında (I, 205)
23	Kadr 97/1	İlk inen ayet hakkında (I, 205)
24	Duhân 44/1-4	İlk inen ayet hakkında (I, 205)
25	Enfâl 8/42	İlk inen ayet hakkında (I, 205)
26	Duhâ 93/1-11	Vahyin fetreti hakkında (I, 208-209)
27	Ahzâb 33/4	İlk Müslümanlar hakkında (I, 213)
28	Hıcr 15/94	Hz. Peygamber'in İslâm'ı insanlara anlatması hakkında (I, 215)
29	Şuarâ 26/114-115	Hz. Peygamber'in İslâm'ı insanlara anlatması hakkında (I, 215)
30	Hıcr 15/89	Hz. Peygamber'in İslâm'ı insanlara anlatması hakkında (I, 215)
31	Fussılet 41/1-4	Hz. Peygamber'in Kur'ân okurken müşriklerin onu dinlemesi hakkında (I, 228)
32	Meryem 19/64	Herşeyin Allah'ın emriyle olduğu hakkında (I, 233)
33	Müddessir 74/31	Kâfirler hakkında (I, 234)
34	İsrâ 17/110	Namazda kıraatin nasıl olması gerektiği hakkında (I, 234)
35	İsrâ 17/45, 46, 47	Hz. Peygamber'in Kur'ân okuduğu esnada müşriklerin alay etmesi hakkında (I, 236)

36	İsrâ 17/48	Hz. Peygamber'in Kur'ân okuduğu esnada müşriklerin alay etmesi hakkında (I, 237)
37	İsrâ 17/49	Hz. Peygamber'in Kur'ân okuduğu esnada müşriklerin alay etmesi hakkında (I, 237)
38	İsrâ 17/50-51	Hz. Peygamber'in Kur'ân okuduğu esnada müşriklerin alay etmesi hakkında (I, 237)
39	Tebbet 111/5	Ebû Leheb hakkında (I, 258)
40	Hümeze 104/1-9	Ûmeyye b. Halef hakkında (I, 258)
41	Meryem 19/77-80	Müşriklerin alay etmesi hakkında (I, 259)
42	En'âm 6/108	Müşriklerin taptıklarına hakaret edilmemesi hakkında (I, 259)
43	Furkân 25/5, 6	Müşriklerin Kur'ân için efsane demeleri hakkında(I, 259)
44	Câsiye 45/7, 8	Müşriklerin Kur'ân'a karşı kayıtsız kalmaları hakkında (I, 260)
45	Enbiyâ 21/98-100	Hz. Peygamber'in müşriklere Kur'ân okuması hakkında (I, 260)
46	Enbiyâ 21/101	Müşriklerin ileri geri fikirleri hakkında (I, 260-261)
47	Enbiyâ 21/26-29	Müşriklerin, Meleklerin Allah'ın kızları olduğu fikri hakkında (I, 261)
48	Zuhruf 43/57, 58-61	Hz. Îsâ hakkında (I, 261)
49	Zuhruf 43/20-22	Müşriklerin Hz. Peygamber'le ilgili fikirleri ve verilen cevaplar hakkında (I, 262)

50	Furkân 25/27-29	Müşriklerin Hz. Peygamber'le ilgili fikirleri ve verilen cevaplar hakkında (I, 262)
51	Yâsîn 36/78-80	Müşriklerin Hz. Peygamber'le ilgili fikirleri ve verilen cevaplar hakkında (I, 262)
52	Kâfirûn 109/1-6	Müşriklerin Hz. Peygamber'le ilgili fikirleri ve verilen cevaplar hakkında (I, 263)
53	Duhân 44/43	Müşriklerin Hz. Peygamber'le ilgili fikirleri ve verilen cevaplar hakkında (I, 263)
54	İsrâ 17/60	Müşriklerin Hz. Peygamber ile ilgili fikirleri ve verilen cevaplar hakkında (I, 263)
55	Abese 80/1-14	Müşriklerin Hz. Peygamber'le ilgili fikirleri ve verilen cevaplar hakkında (I, 263)
56	Necm 53/19-20	Putlar hakkında (I, 264)
57	Hac 22/52-54	Garânik hadisesi hakkında (I, 265)
58	Kasas 28/52-55	Ehl-i kitab hakkında(I, 280)
59	Mâide 5/82-83	Ehl-i kitab hakkında(I, 280)
60	En'âm 6/52-54	Ehl-i kitab hakkında (I, 281)
61	Ahkâf 46/11	Ehl-i kitab hakkında (I, 281)

62	Nahl 16/103	Ehl-i kitab hakkında (I, 281)
63	Kevser 108/1-3	Hz. Peygamber'in soyunun kesik olmadığı hakkında (I, 281)
64	En'âm 6/8-9	Müşriklerin Hz. Peygamber'le alay etmeleri hakkında (I, 282)
65	En'âm 6/10	Müşriklerin Hz. Peygamber'le alay etmeleri hakkında (I, 282)
66	İsrâ 17/60	İsrâ'nın gerçek olduğu hakkında (I, 285)
67	Sâffât /102	İsrâ hakkında (I, 286)
68	Meryem 19/57	Mi'râc olayı hakkında (I, 290)
69	Hıcr 15/94-96	Mi'râc olayı hakkında müşriklerin Hz. Peygamber'e inanmamaları hakkında (I, 292)
70	Tevbe 9/113	Mi'râc olayı hakkında (I, 295)
71	Kasas 28/56	Mi'râc olayı hakkında (I, 295)
72	Ahkâf 46/29-31	Cinlerin Kur'ân dinlemeleri hakkında (I, 300)
73	En'âm 6/151	Hz. Peygamber'in kabilelere İslâm'ı anlatması hakkında (I, 308)
74	Nahl 16/90	Mi'râc olayı hakkında (I, 308)
75	Ahzâb 33/45	Hz. Peygamber'in müjdeci olarak gönderildiği hakkında (I, 309)
76	Hac 22/39-41	Hicret hakkında (I, 326)
77	Bakara 2/193	Hicret hakkında (I, 326)
78	Zümer 39/53	Hicret hakkında (I, 331-332)

79	Yâsîn 36/9	Hz. Peygamber'in Mekke'deki evinden hicret için çıktığı sırada olanlar hakkında (I, 335)
80	Enfâl 8/30	Hicret esnasında Allah'ın peygamberine karşı desteği hakkında (I, 336)
81	Bakara 2/109	Yahudilerin Müslümanlara karşı tutumları hakkında (I, 360)
82	Âl-i İmrân 3/99	Ehl-i kitab hakkında (I, 361-362)
83	Âl-i İmrân 3/100-103	Ehl-i kitaba karşı Müslümanlara tavsiyeler hakkında (I, 362)
84	İhlâs 112/1-4	Ehl-i kitabın sorularına karşılık verilen cevaplar hakkında (I, 362)
85	Zümer 39/67	Ehl-i kitabın sorularına karşılık verilen cevaplar hakkında (I, 362)
86	Âl-i İmrân 3/181	Ehl-i kitabın sorularına karşılık verilen cevaplar hakkında (I, 363)
87	Âl-i İmrân 3/186	Ehl-i kitabın sorularına karşılık verilen cevaplar hakkında (I, 363)
88	Tevbe 9/74	Ehl-i kitabın sorularına karşılık verilen cevaplar hakkında (I, 364)
89	Tevbe 9/61	Hz. Peygamberle alay etmeleri hakkında verilen cevap (I, 365)
90	Mâide 5/72-75	Hz. Îsâ hakkında ehl-i kitapla tartışmalar hakkında (I, 370-371)
91	Tevbe 9/30-31	Hz. Îsâ hakkında ehl-i kitapla tartışmalar hakkında (I, 371)
92	Âl-i İmrân 3/1-6	Hz. Îsâ hakkında ehl-i kitapla tartışmalar hakkında (I, 371-372)
93	Âl-i İmrân 3/33-34	Allah'ın birliği hakkında (I, 372)
94	Âl-i İmrân 3/37	Allah'ın birliği hakkında (I, 372)
95	Âl-i İmrân 3/42-47	Allah'ın birliği hakkında (I, 372-373)

96	Meryem 19/35, 36	Allah'ın birliği hakkında (I, 373)
97	Âl-i İmrân 3/52, 54-64	Hz. Îsâ hakkında ehl-i kitabla tartışmalar hakkında (I, 373-374)
98	Bakara 2/217	Haram aylarda savaşmak hakkında (II, 11)
99	Bakara 2/218	Allah yolunda cihad hakkında (II, 11)
100	Nisâ 4/97	Hicret etmenin Allah nezdindeki önemi hakkında (II, 34)
101	Âl-i İmrân 3/12-13	Allah'ın ayetlerini inkâr eden ile Allah yolunda cihad eden kimseler hakkında (II, 59)
102	Mâide 5/51-56	Yahudi ve Hıristiyanların dost edinilmemeleri ve münafıkların durumu hakkında (II, 60)
103	Nisâ 4/51	Allah'ın apaçık ayetleri karşısında hâlâ putlara tapan kimseler hakkında (II, 64)
104	Enfâl 8/36	Mallarını Allah'a karşı düşmanlık için kullanan kâfirler hakkında (II, 66)
105	Âl-i İmrân 3/128	Yanlış davranışta bulunan kimseler için Hz. Peygamber'in üzüntüsü karşısında Allah'ın tavsiyesi hakkında (II, 74)
106	Ahzâb 33/23	Allah'a karşı verdiği sözde duran kişiler hakkında (II, 76)
107	Nahl 16/126-128	Müslümanlara karşı yapılan zulme karşılık verilmek istendiğinde aynıyla ceza verme hakkında (II, 82)
108	Âl-i İmrân 3/121-122	Cihad esnasında Müslümanlardan iki grubun yaşadığı durum hakkında (II,

		87)
109	Âl-i İmrân 3/123-128	Bedir gazvesinde Müslümanların yaşadıkları ve Allah'ın onlara yardımı hakkında (II, 88)
110	Âl-i İmrân 3/137	Hakikati yalanlayanların durumu hakkında (II, 88)
111	Âl-i İmrân 3/139-145	Gazve esnasında Müslümanların yaşadıkları ve üzülmemeleri gerektiği hakkında (II, 89)
112	Âl-i İmrân 3/146-153	Gazvede Allah'ın Müslümanlara olan desteği hakkında (II, 90-92)
113	Haşr 59/1-6	Benî Nadîr gazvesi hakkında (II, 111)
114	Mâide 5/11	Zâtü'r-rikâ gazvesi hakkında (II, 113)
115	Nûr 24/62-63	Hendek gazvesinde izin isteyenler hakkında (II, 119-120)
116	Tevbe 9/102	Ebû Lübâbe'nin tevbesi hakkında (II, 134)
117	Enfâl 8/27	Ebû Lübâbe hakkında (II, 134)
118	Ahzâb 33/9-12	Hendek gazvesi hakkında (II, 139)
119	Ahzâb 33/24-27	Hendek gazvesi hakkında (II, 140)
120	Hucurât 49/6	Benî Mustalik gazvesi hakkında (II, 165)
121	Nûr 24/11, 22	İfk hadisesi hakkında (II, 169, 170)
122	Fetih 48/10, 18, 27,	Hudeybiye anlaşması hakkında (II, 180)
123	Fetih 48/20	Hayber gazvesi hakkında (II, 186)

124	Bakara 2/194	Haram aylar hakkında (II,204)
125	Meryem 19/71	Mûte gazvesi hakkında (II, 205)
126	Mümtehine 60/1-4	Mekke'nin fethi hakkında (II, 218-219)
127	Hucurât 49/13	Mekke'nin fethi hakkında (II, 228)
128	Âl-i İmrân 3/67	Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi esnasında Kâbe'ye girişi hakkında (II, 229)
129	A'râf 7/138	Huneyn gazvesi hakkında (II, 242)
130	Tevbe 9/25-26	Huneyn günü hakkında (II,249)
131	Tevbe 9/49	Tebük gazvesi hakkında (II, 271)
132	Tevbe 9/81-82	Tebük gazvesi hakkında (II, 272)
133	Tevbe 9/95, 96, 117, 119	Tebük gazvesi hakkında (II, 286)
134	Bakara 2/276	Sakîf'in Müslüman olduğu gün öne sürdükleri şartlar hakkında (II,292)
135	Mâide 5/90	Sakîf'in Müslüman olduğu gün öne sürdükleri şartlar hakkında (II,292)
136	Nisâ 4/94	Allah yolunda savaşa çıkıldığında, Müslümanlara selam veren kişiye 'Sen mü'min değilsin' denmemesi hakkında (II, 306)
137	Nasr 110/1	Kabilelerin bölük bölük İslâm'a girişi hakkında (II, 318)
138	Nisâ 4/69	Kabilelerin bölük bölük İslâm'a girişi hakkında (II, 318)
139	Ra'd 13/10-13	Benî Âmir heyetinin gelişi hakkında (II, 326)
140	Hucurât 49/17	Benî Esed heyetini İslâm'a girişi hakkında (II, 338)

141	En'âm 6/136	Havlân heyeti hakkında (II, 350)
142	Rûm 30/1-3	Rumlar hakkında (II, 386)
143	Zümer 39/32, 60	Hz. Peygamber'in vefatı hakkında (II, 427)
144	Âl-i İmrân 3/144	Hz. Peygamber'in vefatı hakkında (II, 434)
145	Kasas 28/88	Hz. Peygamber'in vefatı hakkında (II, 436)
146	Rahmân 55/26	Hz. Peygamber'in vefatı hakkında (II, 437

Tablo 2: Kelâî'nin *el-İktifâ* adlı eserinde geçen ayetler.

3. 2. Şiir Kullanımı

Kelâî'nin şiir kullanımına dair pek çok şey söylenebilir. Nitekim yukarıda müellifin edebî üslubuna, olayları anlatışındaki duygusal tarafın yoğunluğuna ve ayrıca yaşadığı dönemin belâgat açısından önemli bir dönem olduğuna değinilmişti. Bu bölümde ise yukarıda bahsi geçmeyen hususlara dair açıklamalar yapılacaktır.

Kelâî'nin Hz. Peygamber'e duyduğu muhabbet kullandığı dile ciddi anlamda sirayet etmiştir. Hz. Peygamber'in nesebini aktardığı bölümde Hz. Peygamber'in babalarıyla alakalı birkaç hususta şiir serdetmiştir. Kelâî'nin kullandığı bu şiir rivayetleri İbn İshâk'a dayanmaktadır.[252]

Kelâî, Hz. Peygamber'in nesebiyle alakalı bahislerin anlatımını bitirdikten sonra şu ifadelere yer vermiştir: "*Hz. Peygamber'in nesebi hakkında insanlar nesir (düzyazı) ve nazm (beyit) açısından özen gösterdiler. Bunu burada Peygamber'in saygın nesebi için ele aldım. Zira manzum bir şekilde olması dil açısından daha tatlı/kolay ve ifade tarzı açısından daha güzeldir.*" Müellif sözlerinin devamında ise, daha önce düzyazı biçiminde özet mahiyetinde Hz. Peygamber'in nesebini aktardığını belirtmektedir. Kelâî, eserinin bu bölümünde ele alacağı beyitlerin kaynağını şu ifadelerle açıklamaktadır: "*Bu kaside benzersiz bir şekilde faydalıdır ve Ebû Abdillâh İbn Ebi'l-Hısâl'e*[253] *aittir. Bu alanda yetkinleşmiş âlimlerin, edebiyatçıların liderinin sonuncusu olan Ebû Abdillâh, bu kasideyi "Mi'râcü'l-menâkıb ve minhâcü'l-hasebi's-sâkıb" diye isimlendirmiştir.*"[254] Kelâî, hem bu kasideyi yazan zatı övmüş hem de kasidenin ne kadar veciz olduğunun altını çizmiştir. Bu kaside tam olarak yüz yirmi bir beyitten oluşmakta ve Kelâî bu beyitlerin hepsini aktarmaktadır. Kelâî'nin bu beyitleri ele

---

[252] Bu rivayetler için bkz. Kelâî, I, 21, 25, 26.

[253] Ebû Abdullah (v. 540/1146), Kelâî gibi Endülüslü bir âlimdir. Hadis ilimleri, kâtiplik, şiir ve edebiyat alanında meşhur olmuştur. Ebû Abdullah da Kelâî gibi şehit olmuştur. Kelâî'nin bahsini ettiği "*Mi'râcü'l-menâkıb ve minhâcü'l-hasebi's-sâkıb*" adlı kasideyi Ebû Abdullah, Hz. Peygamber'in soyunu ve sahâbeyi övmek amacıyla kaleme almıştır. Bu bilgiler için bkz. Ebubekir Sifil, "İbn Ebü'l-Hısâl", *DİA*, XIX, 466-467.

[254] Kelâî'nin bu olayı anlattığı kısım için bkz. Kelâî, I, 32-37.

almasını Abbûdî, "*Geç dönem şiir metinlerinin, siyer olaylarının sunulmasındaki ifade tarzına dâhil olması*" olarak açıklamaktadır. Abbûdî sözlerinin devamında ise "*Kelâî'nin yaptığı bu iş, onun döneminde takip edilen bir yoldu. Ne var ki Kelâî'nin bu yönteminin, tanzim, tertip ve eserinde yer veriş şekli itibariyle sayı açısından bir benzeri yoktur.*" demektedir.[255]

Kelâî, yukarıda açıklamaya çalıştığımız şekliyle, şiirleri pek çok yerde kullanmıştır. Müellifin rivayette bulunduğu şiirler benzer şekilde aynı uzunluktadır. Bilindiği üzere Ebû Tâlib'in şiirleri İslâm tarihi alanında meşhurdur. Kelâî de Ebû Tâlib'in bu yönünü gösteren ve Hz. Peygamber'i hiçbir şekilde terk etmeyeceğini ifade ettiği beyitlerini aktarmaktadır.[256] Benzer şekilde Ebû Kays b. el-Eslet'in (v. 1/623) Mekke halkına karşı inşad ettiği şiiri aktarmıştır.[257] Aynı şekilde Uhud savaşıyla alakalı Kâ'b b. Mâlik ile Hassân b. Sâbit arasında geçen şiir atışmalarına yer vermiştir.[258]

Hz. Peygamber'in vefatı hakkında Kelâî pek çok mersiye nakletmiştir. Müslümanların Hz. Peygamber'in vefatına dair duymuş oldukları üzüntü hâli ve ona karşı hem hürmetlerini göstermek hem de duydukları muhabbete binaen mersiye kabilinden beyitler inşad ettikleri müellifin rivayetlerinden anlaşılmaktadır. Kelâî'nin aktardığı rivayetlere göre, Hz. Peygamber'e mersiye türünden şiirler inşad eden sahabîlerden, Hz. Fâtıma, Ebû Züeyb, Hz. Peygamber'in halası Safiye, Amr b. Âs, Ebû Süfyân b. Hâris, Ebû Hayseme, İbn Zû Mürrân, Hassân b. Sâbit ve daha pek çok kişinin şiirleri nakledilegelmiştir.[259] Kelâî, Hz. Peygamber'le alakalı mersiyeleri bitirdikten sonra bu kadarıyla iktifa ettiğini, aslında mevcut literatürde daha fazla olduğunu, kendisinin bu kadarını ihtisar ettiğini belirtmektedir.[260]

---

[255] Abbûdî, s. 346.
[256] Bu beyitler için bkz. Kelâî, I, 219-222.
[257] Kelâî, I, 222-224.
[258] Kelâî, II, 93-100.
[259] Kelâî'nin bu şiirleri işlediği bölüm için bkz. Kelâî, II, 453-476.
[260] Kelâî, II, 477.

Kelâî, Necrânlı Abdullah b. Hâris'ten aktardığı rivayette, Abdullah'ın kendi kabilesine karşı Hz. Peygamber'in vefatından sonra nasihatte bulunduğunu söylemektedir. Abdullah'ın yaptığı bu nasihatlerde kavmini İslâm dinine sarılmaya teşvik ettiğini ve dinde sebat etmeye çağırdığını aktarmaktadır. Kelâî, Abdullah b. Hâris'in bu nasihatlerini ifade eden beyitlerini aktarmıştır. Beyitleri aktaran Kelâî, bu husus hakkında şu ifadelere yer vermiştir: "*Hz. Peygamber'in vefatından sonra bu şekilde kavmine nesir ve nazm olarak nasihatte bulunan Arap efendileri ve kavimlerinin ileri gelenleri çoktur. Bu kimselerin bu şekilde davranmalarının sebebi, kavimlerini fitneden uzak tutmaktır ve kim başa geçecekse ona karşı hürmetkâr olmalarını teşvik etmektir.*"[261] Kelâî'nin burada üzerinde durduğu nokta gösteriyor ki, şiir Araplar nezdinde çok güçlü bir hitabet yöntemidir. Bilindiği üzere Araplar şiire çok fazla önem verir ve bu anlamda yarışmalar düzenlerlerdi. Öyle ki Araplarda şiir hayatın her alanıyla bütünleşmişti. Şiir okuyarak insanları etkilemek bir sanat olarak telakki edilmiştir.[262] Kelâî'nin verdiği örneklerden ve yaptığı açıklamalardan anlaşıldığına göre, şiir insanları ikna etmek, onları etkilemek ve nasihatte bulunmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Kelâî, "ridde olayları" hakkında bu minvalde pek çok şiirin rivayet edildiğini belirtmektedir.[263]

Son olarak Kelâî'nin şiir kullanımıyla alakalı ifade etmemiz gerekir ki, müellif şiirleri istişhad amacıyla kullanmamıştır. Bilakis kaynaklarda özelikle de İbn İshâk'ın eserinde mevcut olan şiir rivayetlerini, Hz. Peygamber'in siyerinin anlaşılmasında bir kolaylık sağlama amacıyla serdetmiştir. Özellikle müellifin yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğunda Kelâî'nin eserinde şiire bu denli yer verilmesi daha anlaşılır olacaktır. Mehmet Özdemir *Endülüs Müslümanlarının Kültür ve Medeniyeti* adlı eserinde, Endülüs'te şiirin yaygınlığını ve gücünü, "*Endülüs'ü şiirsiz, şiiri de Endülüs'süz düşünmek adeta*

261 Kelâî, II, 462-462.

262 Araplar nezdinde şiirin önemi için bkz. Murat Özcan, "Câhiliye Dönemi Arap Edebiyatında Şiir Sanatı", *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 2007, sayı: 5, s. 107-111.

263 Kelâî, II, 363.

imkânsız gibidir. Bu ülke, İslâm hâkimiyetine girdiği günden çıktığı güne kadar bağrından yüzlerce şair çıkarmıştır."[264], sözleriyle ifade etmiştir. Sanatta Endülüslülerin ileri bir noktada olduğunu belirten Özdemir, şiir söylemenin kadını ve erkeğiyle Endülüslülerin fıtrî özelliklerinden biri olduğunu aktarmaktadır.[265] Özellikle Kelâî'nin yaşadığı dönem olan VII. (XIII.) asrın, Endülüslü Müslümanlar açısından zorluğuna ve çetin geçmesine değinen Özdemir, Müslümanların kuzeyli Hıristiyanlar karşısında üst üste yenilgiler aldığını belirtmiştir. Özdemir Müslümanların yaşadığı bu durumla alakalı şu hususları ifade etmiştir: "*Bu akıbet, belki de herkesten daha çok, Endülüs'ü ve şehirlerini cennete denk gören şairleri üzmüştü. Şairlerin bu üzüntüleri, derhal şiirde de akislerini buldu ve bu suretle kaybedilen şehirler için onlarca ağıt yakıldı. Endülüslülerin çektiği sıkıntıların, elem ve kederlerin kelimelerle adeta resmedildiği duygu yüklü bu ağıtlar, son dönem klasik Endülüs şiiri içinde ayrı ve önemli bir yere sahiptir."*[266] Tüm bunların ışığında Kelâî'nin yaşadığı dönemin ne kadar zor ve Müslümanlar açısından çetin bir dönem olduğu anlaşılmaktadır. Böylece müellifin sahip olduğu üslup, şiire yer veriş şekli, ele aldığı konular ve içerisinde bulunmuş olduğu ruh hâli daha anlaşılır hâle gelmektedir.

4. Hz. Peygamber Algısı

Hz. Peygamber ile alakalı genel olarak duygusal bir anlatım benimseyen Kelâî, Hz. Peygamber'e duyduğu muhabbeti her hâlükârda dışa vurmaya çalışmaktadır. Gerek Hz. Peygamber'in doğumunu anlatırken gerekse başından geçen olaylar söz konusu olduğunda, Hz. Peygamber'in hak peygamber olmasından yola çıkarak yaşadığı olağanüstülükleri gayet tabii bir şekilde aktarmaktadır. Malumdur ki Hz. Peygamber'in doğumu, peygamberlik öncesi hayatı hakkında elimizde mevcut olan kaynaklar temel alındı-

---

[264] Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları: Kültür ve Medeniyet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2017, s. 277.
[265] Özdemir, *Endülüs Müslümanları: Kültür ve Medeniyet*, s. 277.
[266] Özdemir, *Endülüs Müslümanları: Kültür ve Medeniyet*, s. 286.

ğında çok fazla bir bilgi yoktur. Bu doğrultuda Hz. Peygamber'in bi'set öncesi hayatına dair var olan rivayet malzemesi mucizelere çokça yer vermektedir.[267] Kelâî de eserinde bu yolu çok olmasa da takip etmiştir. Hz. Peygamber'in doğumu ile alakalı bahiste Vâkıdî'den yaptığı alıntıyla Mekke'de olan bir Yahudi'nin Mekke'nin her tarafına peygamberin doğduğunu haber verdiğini aktarmaktadır.[268] Bu olayı tafsilatlı bir şekilde anlattığını da belirtmemiz gerekir.

Kelâî, sadece Hz. Peygamber'e üstünlük atfetmeyip, Hz. Peygamber'in nesebi hakkında bilgi verirken de Hz. Peygamber'in dedeleriyle alakalı olarak olağan üstü durumlardan söz etmektedir. Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib hakkında peygamberlik nurunun kendisinde mevcut olduğunu aktarmaktadır. Devamında ise Zübeyr b. Bekkâr'dan naklettiği rivayette Abdülmuttalib'e övgülerine devam etmektedir.[269] Benzer şekilde yine Zübeyr'den yaptığı alıntıda Hz. Peygamber'in babası Abdullah hakkında da "*Abdullah, Kureyş arasında yüz güzelliği bakımından en güzel olanıydı*." ifadelerine yer vermektedir.[270]

Hz. Peygamber'in doğumuyla alakalı pek çok rivayeti aktaran Kelâî, bazen rivayet ettiği konular hakkında "يزعمون, زعموا" gibi ifadeler kullanarak rivayet ettiği husus hakkında kuşkulu olduğunu göstermiştir. Kelâî, Hz. Peygamber'in annesi Âmine hakkında şöyle bir rivayete yermiştir. "*İnsanlar*

---

[267] Bu konu hakkında detaylı bilgi için Bkz. Adem Apak, "Siyer Yazıcılığında Hz. Peygamber'in (SAV) Doğru Tanıtılması Üzerine Tespit ve Teklifler", s. 271-290; Hanefi Palabıyık, "Akademik Siyer Yazıcılığı: Yaklaşımlar, Metotlar ve Sorunlar Bağlamında", *Siret Sempozyumu I: Türkiye'de Siret Yazıcılığı*, 2012, s. 133-186; Mehmet Azimli, "Siyer Yazıcılığında Malzemeyi Kullanma Problemi", *Siret Sempozyumu I: Türkiye'de Siret Yazıcılığı*, 2012, s. 705-721. Bu anlamdaki tartışmalar sayıca artmış olması sebebiyle, burada hepsine değinmek mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla mevcut literatür içerisinden seçmeler yapılarak çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak ifade etmek gerekirse, bu problem sadece İslâm tarihçilerinin değil, Kelamcıların da üzerinde durduğu bir husustur. Ayrıca bkz., Öz, Şaban, "Siyer Literatüründe Mitoloji Metinleri Üzerine", *ASD: Akademik Siyer Dergisi*, 1 (Ocak 2020), 2-20.

[268] Hz. Peygamber'in doğumu ile alakalı verdiği bilgiler için bkz. Kelâî, I, 131-132.

[269] Kelâî, I, 121.

[270] Kelâî, I, 129.

iddia ediyorlar ki Hz. Peygamber'in annesi Hz. Peygamber'e hamile kaldığında kendisine şöyle söylenildi. Sen bu ümmetin efendisine hamile kaldın!" Burada Kelâî, rivayette bulunurken hem "iddia ediyorlar" hem de "Allahu Âlem" ibarelerine yer vermiş ve rivayet hakkındaki şüphelerini göstermiştir.[271] Kelâî'nin bu rivayete yaklaşımı mucizelere her ne kadar yer verse de bazı hususlarda şüphe taşıdığının göstergesidir.

Kelâî Hz. Peygamber ile alakalı çocukluk dönemindeki mucize anlatımına Hz. Peygamber'in sütannesi Halime'ye verilmesinden sonra da devam etmektedir. Yine burada pek çok mucizeye yer veren müellif, özellikle siyer anlatımında ihtilaflı bir konu olan Hz. Peygamber'in "şakk-ı sadr"[272] olayını İbn İshâk'tan aktarmıştır.[273]

Yukarıda müellifin "Rivayetleri Değerlendirme Yöntemi"nde edebî üslubuyla alakalı olarak ele alınan bir mevzunun tekrar hatırlanarak farklı yönüne temas edilmesi gerekmektedir. Müellif, Hz. Peygamber'in nesebini ele aldığı bölümün başlığında şu ibarelere yer vermiştir: "*Resûlullâh'ın, sallallâhu aleyhi ve âlihî ve sellem teslîmâ, nesebine, Allah'ın onu ruh ve karakter olarak nasıl temiz kıldığına, onu kendisinden önce ve kendisine gönderdiği vahiyde nasıl şerefli kıldığına, Allah'ın, dedelerine onun son peygamber olarak seçileceğine dair sunduğu alametlere, âlemlere rahmet olarak gönderilişine, Resûlullah'ın dünyaya gelmeden uzun seneler boyunca nasıl bilinir kılındığına dair bahistir*."[274]

Kanaatimizce müellif buradaki yaklaşımıyla, özellikle de başlıkta kullandığı kelimelerle kelâmî tartışmalara da pencere aralamaktadır. Nitekim peygamberlerin günahlardan korunduklarını ifade eden ve peygamberlerin bir vasfı olarak kabul edilen "ismet" meselesine kısaca değinmenin faydalı

---

[271] Kelâî, I, 130.

[272] Şakk-ı sadr ile alakalı pek çok görüş mevcuttur. Bazı siyer bilginlerine göre şakk-ı sadr bir kere değil dört defa vâki olmuştur. Biz burada bu tartışmalara girmeden siyer anlatımıyla alakalı tartışmalı bir mevzu olduğunu ifade etmekle yetinmek istiyoruz. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Erdinç Ahatlı, "Şakk-ı Sadr", *DİA*, XXXVIII, 309-310.

[273] Kelâî, I, 135-136.

[274] Kelâî, I, 11.

olacağı açıktır. Kelâî, sadece başlık nezdinde değil, ele aldığı konular itibariyle de peygamberin günahtan korunduğuna delil olarak pek çok rivayet aktarmaktadır. Gerek peygamberlikten önce gerekse de peygamberlikten sonra Hz. Peygamber'in başından geçen olayları aktaran Kelâî, Hz. Peygamber'in nasıl korunduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Burada kelâmî bir tartışma olan peygamberlerin ismet meselesi çeşitli şekillerde tartışılmıştır. Peygamberlikten önce günah işlemesinin imkânı, hem peygamberlik öncesi hem de sonrasında küfür ve şirkten korunup korunmadıkları, peygamberlerin fiil ve uygulamalarında korunmuşlukları gibi çeşitli meseleler ismet terimi için tartışmaya açılmıştır.[275] Kelâî'nin bu tartışmalardan etkilendiği ve bu etkinin bir tezahürü olarak neseb kısmında bu rivayetleri incelediği söylenebilir.

Kelâî, eserinin başlığını her ne kadar meğâzî olarak isimlendirse de ele aldığı konular itibariyle çok çeşitlidir. Yalnız burada peygamber tasavvuruyla alakalı zikretmemiz gereken bir husus da, Hz. Peygamber'in risâletinden önce ele aldığı konudur. Kelâî, uzunca bir bölümü Hz. Peygamber'in risâlet öncesine dair Yahudi din âlimleri (ahbâr), Hıristiyan din adamları (ruhbân) ve Arap kâhinlerin sözlerine ayırmıştır. Aslında Kelâî tarafından takip edilen bu yöntem bir nevi "delâilü'n-nübüvve" şeklindedir.[276] Bu bölüm altında gelecek olan peygamberin alametleri zikredilirken; serdedilen rivayetlere bakıldığında ise bir ispat çabası içerisinde olduğu görülmektedir. İslâmiyet'ten önce Mekke'de cari olan Hanîflik inanışı hakkında bilgiler vermektedir. Âlimlerin kendi aralarındaki konuşmalarını aktarmak suretiyle gelecek olan peygamberin vasıfları dile getirilmektedir. Tevrat bilgisi olan âlimlere bu konuda sorulan sorular ve cevapları aktarılmaktadır. Bunları yaparken

---

[275] Burada bu tartışmanın varlığına değinerek ve bu tartışmaların siyer müelliflerinin anlayışına etki etmiş olabileceğinden hareketle kısaca bahsetmeye çalıştık. Konunun detaylı bir açıklaması için bkz. Mehmet Bulut, "İsmet", *DİA*, XXIII, 134-136.

[276] Hz. Muhammed'in (sas) peygamberliğini ispatlamak için yazılan eserlere delâilü'n-nübüvve adı verilmektedir. Hz. Peygamber ile alakalı bu alanda pek çok eser telif edilmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Delâilü'n-Nübüvve", *DİA*, IX, 115-117.

de sadece o dönemde var olan olaylar esas alınarak değil; İslâmiyet'in gelişinden sonraki süreçte çeşitli münasebetlerle Hz. Peygamber'in ve ashâbın aktardığı bilgilerle harmanlanarak aktırıldığı tespit edilmiştir.[277]

Hz. Peygamber'in gazvelerde Müslümanların zor durumda kaldıklarında mucize gösterdiğine dair rivayetleri müellif, pek çok yerde işlemiştir. Müslümanlar gazvedeyken suyun bitmek üzere olduğu sırada Hz. Peygamber'in mucize gösterip suyu artırdığı rivayet edilmektedir.[278]

Kelâî, Hz. Peygamber'e mucize verildiğine dair eserine aldığı rivayetlere bakıldığında kesin bir kanaate sahiptir. Kelâî'nin eserini incelerken dikkati çeken bir husus olarak, Hz. Peygamber'in gelecek hakkında söylediği haberlere çokça yer vermesidir. –Yukarıda Sürâka b. Mâlik hakkında paylaştığımız rivayette görüldüğü üzere- Osmân b. Talha'nın Müslüman olmasıyla alakalı, önce İbn İshâk'tan sonra da Vâkıdî'den iki farklı rivayeti ele alan Kelâî, olayı şöyle aktarmaktadır. Hz. Peygamber, Mekke'de iken ashapla birlikte Kâbe'ye girmek istemiş; fakat Osmân b. Talha müsaade etmemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "*Ey Osmân! Bir gün göreceksin ki, bu anahtar benim elimde olacak ve ben dilediğime bu anahtarı vereceğim.*", buyurmuştur. Bu rivayeti aktardıktan sonra müellif, Mekke fethedildiğinde Hz. Peygamber'in, Osmân'dan anahtarı getirmesini istediği ve anahtarı tekrar Osmân'a verdiğini nakletmiştir.[279]

Kelâî, Hz. Peygamber'in defin işlemleriyle alakalı bilgi verirken aktardığı bir rivayette imamet bahislerine kapı aralamaktadır. Müellif tam anlamıyla imamet bahislerine girmese de ele aldığı rivayet halife seçimiyle alakalıdır. Abdullah b. Enis el-Cühenî üzerinden aktardığı rivayette, olaylar şu şekilde gerçekleşmiştir. Abdullah, Medine'ye geldiğinde Hz. Peygamber'in vefat haberini alır. Kendisine haber veren kişiye, Hz. Peygamber'in halife

[277] Bkz. Kelâî, I, 167-200.
[278] Kelâî, II, 182.
[279] Kelâî, II, 151-152.

olarak birini bırakıp bırakmadığını sorar. Hz. Ebû Bekir'in namaz kıldırmak üzere imamlık yaptığı aktarılmaktadır. Rivayette kendi aralarında geçen konuşmalara göre bunun İmamet için bir işaret olduğu vurgulanmaktadır. Rivayette, özellikle Hz. Ali'nin nerede olduğunun sorulması, daha sonra ise imamet için Hz. Ali, Ebû Bekir ve Ömer'in adlarının zikredilmesi şaşırtıcıdır. Aynı şekilde Ensâr'a karşı güzel ifadeler sarf edilmiştir.[280] Burada rivayetle alakalı üzerinde durmamız gereken hususlar, Hz. Ebû Bekir'in namaz kıldırması, özellikle Medine dışında olan sahabinin geldiği gibi Hz. Ali'yi sorması, İmamet için Kureyş'ten sadece üç kişinin isminin zikredilmesi ve son olarak Ensâr'ın iyilikle yâd edilmesi önemli hususlardır. Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesine dair, rivayette bir ihtilafın olmadığına değinilmiş olması, Kelâî'nin imamet anlayışındaki konumunu da göstermektedir. Bu bahiste, Ehl-i sünnet çizgisinde olduğu anlaşılan Kelâî'nin aynı zamanda Hz. Ebû Bekir dönemiyle alakalı bilgiler verirken, Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'i işaret ettiği durumlar diye bir başlık açmış ve halife olarak Hz. Ebû Bekir'in seçilmesini açıklamaya çalışmıştır.[281]

---

280 İmametle alakalı rivayeti aktardığı kısım için bkz. Kelâî, II, 457.
281 Kelâî, III, 5-7.

– İKİNCİ BÖLÜM –

VII. ASRIN İKİNCİ YARISINDA SİYER YAZICILIĞI

1. SIBT İBNÜ’L-CEVZÎ (v. 654/1256) VE *MİR’ÂTÜ’Z-ZAMÂN FÎ TEVÂRÎHİ’L-A‘YÂN* ADLI ESERİ

A. Hayatı

Tam adı Ebü’l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızoğlu et-Türkî el-Avnî el-Hubeyrî[282] el- Bağdâdî olan el-İmam Ebü’l-Ferec Sıbt İbnü’l-Cevzî, 581 veya 582 (1186) yılında Bağdat’ta doğmuştur. Sıbt İbnü’l-Cevzî 654 (1256) yılında ise Dımaşk’ta vefat etmiştir. Sıbt İbnü’l-Cevzî, İslâmî ilimlerden pek çoğunda eğitim görmüştür. Eserin muhakkiki, Sıbt İbnü’l-Cevzî’nin aldığı eğitimleri şöyle sıralamıştır: “*Sıbt İbnü’l-Cevzî’nin böyle bir eser ortaya koymuş olması, ilimdeki derinleşmesine ve bu ilimlere ne ölçüde muttali olmasına bağlıdır. Sıbt İbnü’l-Cevzî, tefsir, hadis, fıkıh, siyer, tarih, coğrafya, astronomi, tıp, edebiyat, dil ve şiir alanında ilim tahsil etmiştir.*”[283] Burada zikri geçen ilimlerin hemen hemen hepsinden, Sıbt İbnü’l-Cevzî eserinde istifade etmiştir. Müellifin,

---

[282] Sıbt’ın hayatını yazan muhakkik bu künyenin vezir Avnüddin Yahya b. Hubeyrî’ye nisbetle verildiğini söylemektedir. Bkz. Sıbt İbnü’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-zamân fi tevârîhi’l-a’yân*, thk. Muhammed Berekât-Kâmil el-Harrat-Ammâr Reyhâvî, er-Risaletü’l-Âlemiyye, Dımaşk 2013, I, 15.

[283] Sıbt İbnü’l-Cevzî, muhakkik mukaddimesi, I, 11.

derin bir ilme sahip olması eserini çok farklı bir hüviyete büründürmüştür. Son olarak Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin hayatına dair ifade edilmesi gereken husus çok önemli bir vaiz olarak tanınmış olmasıdır. Öyle ki pek çok yere sırf vaaz vermek için gittiği söylenilir. Dolayısıyla tarih alanında meşhur olduğu kadar yaptığı vaazlarla da adından söz ettirmiştir.[284]

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin yaşadığı zaman dilimi Eyyûbî devletinin (1171-1462) hâkimiyet kurduğu döneme denk gelmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere erken yaşlardan itibaren ilim tahsiline başlamış ve Dımaşk Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Muazzam'ın (saltanatı 615-624/1218-1227) övgüsüne mazhar olmuştur. Eyyûbîler döneminde haçlılara karşı düzenlenen Nablus seferinde Eyyûbî hükümdarlarının yanında yer alarak savaşa katılmıştır. *Mir'âtü'z-zamân*'ın muhakkiki mukaddimesinde, İbnü'l-Cevzî'nin bu savaşta yaşadığı tecrübeyi bizzat kendi dilinden cümlelerle kendi kitabından aktardığını ifade etmektedir.[285] Aynı zamanda Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin, Dımaşk'taki pek çok medresede müderrislik yaptığı aktarılmaktadır.[286]

İbnü'l-Cevzî'nin eserleri hakkında bilgi vermek gerekirse, *Tezkiretü havâssı'l-eimme*, adlı çalışması, Hz. Ali ve on iki imamın biyografilerini içermektedir. *el-İntisâr ve't- tercîh li'l-mezhebi's-sahîh* adlı eseri, Ebû Hanîfe'nin menkıbeleri ve mezhebinin üstünlüklerini içermektedir. *İsâru'l-insâf fî âsâri'l-hilâf* adlı çalışması ise, Hanefî mezhebiyle Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezhepleri arasında tartışmalı olan mevzular hakkında tarafların hadis delillerinin değerlendirmesini yapmaktadır.[287] Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin burada inceleyeceğimiz "*Mir'âtü'z-zamân fî tevârîhi'l-a'yân*"[288] adlı eseri ise genel tarih kitabıdır.

---

284 Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî", *DİA*, XXXVII, 87-88.
285 Sıbt İbnü'l-Cevzî, I, 18.
286 Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî", *DİA*, XXXVII, 87.
287 Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî", *DİA*, XXXVII, 87-88.
288 Burada eserin ismiyle alakalı farklı isimlendirmelerin söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde Sıbt İbnü'l-Cevzî ile ilgili madde yazarı Ali Sevim, okunuş olarak *Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân* isimlendirmesini kabul ederek

Müellif Hz. Âdem'den başlayarak kendi yaşadığı döneme kadarki tarihî olayları anlatmaktadır. Kendisinden önce pek çok müellifte görüldüğü üzere İbnü'l-Cevzî müstakil bir siyer eseri yazmamış, Hz. Peygamber'in hayatını genel tarih içerisinde ele almıştır. Ne var ki İbnü'l-Cevzî'nin rivayetlere verdiği önem, konuları detaylı bir şekilde ele alması, eseri müstakil bir siyer formatına büründürmüştür. Bu bölümde İbnü'l-Cevzî'nin genel tarih kitabının iki ciltlik siyer kısmından yola çıkarak onun siyer yazıcılığına dair görüşleri aktarılmaya çalışılacaktır.

B. Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Siyer Yazıcılığı

Yukarıda da değinildiği üzere Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin siyerle alakalı bölümü iki ciltte toplanmıştır. Müellifin *Mir'ât* adlı eseri kırk ciltten oluşmaktadır ve bu eserin elimizdeki mevcut nüshalara göre üçüncü ve dördüncü bölümü Hz. Peygamber'in biyografisine hasredilmiştir. Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin İslâmî ilimlerle hemhal olması, çeşitli alanlarda ilim tahsil etmesi, beraberinde onun siyer anlayışının da çok yönlü hâle gelmesini sağlamıştır. Aşağıda Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin siyerle alakalı görüşleri aktarıldığında, siyer ilmi açısından, geç dönem olmasına karşın, Sıbt'ın özgün bir çalışma yaptığı görülecektir.

1. Konu Tasnifi ve Muhteva

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin siyerle alakalı görüşlerine geçmeden evvel Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin eserinin siyer konulu iki cildi esas alınarak görüşlerine temas

---

kitabın adında geçen "Tevârîh" kelimesini, "Târîh" şeklinde okumuştur. Müellifin herhangi bir kayıt belirtmeksizin bu isimlendirmeyi kabul ettiğini belirtmek gerekir. Bununla birlikte söz konusu her iki kelimenin aynı anlama geldiği, sadece tekil ve çoğul farklarının olduğu ve anlam bakımından bir problem teşkil etmediği ifade edilebilir. Fakat Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin, kitabın mukaddimesinde eserini *Mir'âtü'z-zamân fî tevârîhi'l-a'yân* olarak isimlendirdiğini söylemiş olması dolayısıyla çalışmamızda tercihen müellifin isimlendirmesi esas alınmıştır. Bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, I, 6.

edileceğini bir kez daha ifade etmekte fayda vardır. Müellif eserinin adı için "İsmiyle müsemma, manasına da uygun bir lafız olsun diye bu ismi verdim." demektedir. Yazar, kendinden önceki geleneği iyice okuduğu gibi kendinden sonraki döneme de ciddi bir etki bırakmıştır.

İbn İshâk'ın *Sîret*'inde gördüğümüz ve artık Müslüman tarihçiler için bir metot hâline gelmiş olan, Hz. Peygamber'in nesebiyle kitaba başlama âdeti İbnü'l-Cevzî'de de görülmektedir. Burada Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin mevcut yöntemlerden ayrıştığı bir noktaya temas edilmesi gerekmektedir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber'in nesebi hakkında bilgi verilirken, uzak dedesinden başlanarak Hz. Peygamber'in babasına gelene kadar olaylar aktarılmaktadır. İbnü'l-Cevzî'de ise, durum tam olarak tersine olup, Hz. Peygamber'in babası Abdullah'tan başlayıp sona doğru anlatım sürmektedir. İbnü'l-Cevzî'nin, Hz. Peygamber'in nesebini derli toplu bir şekilde vermesi ve neseb anlamında hepsini peş peşe zikretmesi okuyucuya aradığı bilgiye ulaşma noktasında kolaylık sağlamaktadır. Bilindiği üzere İbn İshâk'ın siyer yazımında kaynak olması tartışılmaz bir husustur. Ne var ki İbn İshâk'ın eserinde konuların dağınıklığı göze çarpmaktadır. İbnü'l-Cevzî'de bu anlamda konu tertibinin olduğunu ifade etmemiz gerekir.

Hz. Peygamber'in çocukluk ve gençliğine dair ne yazık ki İslâm tarihi kaynaklarımızda fazla bilgi yer almamaktadır. Bundan dolayı peygamberlik öncesi hayatına dair mevcut olan rivayetlerin ekseriyeti olağanüstü durumlara ilişkindir. Hz. Peygamber'in doğumuyla birlikte olağanüstülüklerin aktarıldığı pek çok rivayet vardır. Müellif özellikle Hz. Peygamber'in sütannesinin yanındayken başından geçen şakk-ı sadr hadisesi, sütannesi Halîme'nin gördüğü olağanüstü hususlar, daha sonra ailesine vermek üzere Mekke'ye getirirken ki olaylar hakkında birçok rivayeti ele almıştır. Burada sadece içerik olarak bu konulara değinildiğini ifade etmekle yetiniyoruz. Hz. Peygamber algısı başlığında daha geniş bir şekilde üzerinde durulacaktır.

İbnü'l-Cevzî, Hz. Peygamber'in Mekke dönemiyle alakalı olarak nesebini, sütannesinin yanında yaşadığı olayları, gençlik yıllarını, ticaret hayatını, Mekke'deki konumunu, Hz. Hadîce ile evliliğini, vahyin başlangıcını, ilk Müslümanları, akrabalarını İslâm'a daveti, Habeşistan hicretlerini, Mekkeli müşriklerin yaptığı eziyetleri, Hz. Ömer ve Osman'ın Müslüman oluşlarını, Tâif'e gidişini, Akabe bey'atlarını, Ensâr'ın nesebini, Mi'râc mucizesini ve son olarak Hicret'i anlatarak bu dönemi bitirmiştir.

İbnü'l-Cevzî, Mekke dönemini bitirdikten sonra hicreti esas alarak konularını tasnif etmektedir. Bilindiği üzere Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicretleriyle birlikte İslâm Devleti kurulmuş ve müesseseleşme anlamında pek çok düzenleme yapılmıştır. İbnü'l-Cevzî bu devletleşme süreciyle alakalı konuları ele almıştır. Mescid-i Nebevî'nin inşası ve suffe ehlinin oluşması,[289] cenaze namazının kılınması için Hz. Peygamber'in bir yer tahsisi,[290] muâhât yani muhâcirler ile ensârın kardeş ilan edilmesi,[291] ezanın ne şekilde okunacağı,[292] Müslümanların savaşta kullanacağı sancak[293] gibi hususlar bu ciltte inceleme konusu yapılmıştır. Ne var ki İbnü'l-Cevzî Medine vesikasına dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Bilindiği üzere hem İbnü'l-Esîr hem de Kelâî'de Medine vesikası işlenmemişti. Bu müelliflerde muâhât konusuna sadece atıf varken; *Mir'âtü'z-zamân*'da müstakil olarak ele alınmıştır.

İbnü'l-Cevzî, Medine döneminde ağırlıklı olarak siyasî hususlara ağırlık vermektedir. Yalnız bu durum Asr-ı saâdet'in Medine dönemi için bir zorunluluktur. Çünkü Medine dönemi savaşların yoğunlukta olduğu, kabilelerin Medine'ye gelip-gittiği, elçilerin gönderildiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunların yanında İbnü'l-Cevzî, Medine döneminde mey-

---

289 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 181.
290 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 181.
291 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 182.
292 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 183.
293 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 184.

dana gelen toplumsal ve dinî konuları da işlemiştir. Bu dönemde Müslüman olmaya devam eden kabile ve şahısları yine aynı titizlik ve detayla anlatmaya devam etmektedir.

İbnü'l-Cevzî, eserinin dördüncü cildinin son bölümünde Şemâil[294] konularına değinmiştir. Bu bölümle alakalı konuları geniş bir şekilde ele alan müellif, şemaille alakalı rivayetleri de yaklaşık olarak yüz seksen sayfada anlatmaktadır. Müellifin temas ettiği bu konuların temel kaynağını hadis kitapları oluşturmaktadır. Sıbt İbnü'l-Cevzî bu meseleleri anlatırken, Buhârî ve Müslim başta olmak üzere Kütüb-i Sitte'den istifade etmiştir. Müellifin bu bölümde ele aldığı konular, Hz. Peygamber'in özellikleri hakkındaki bilgilerden oluşmaktadır. İbnü'l-Cevzî'nin tasnifine göre bu bölüm, Hz. Peygamber'in azat ettiği köleler, eşleri, hizmetçi ve köleleri, binekleri, giydiği elbiseler, savaş aletleri, gazve ve seriyyelerinin sayısı, müezzinleri, Hz. Peygamber'e benzeyenler, hac ve umreleri, güzel kokuyu sevmesi, Hz. Peygamber'in kişisel özellikleri, ahlakı, doğruluğu, mucizeleri, fesahati, diğer peygamberlere olan üstünlüğü, son peygamber oluşu ve son olarak ashâbı hakkındaki bilgilerden oluşmaktadır.[295]

---

[294] Şemâil, "*Hz. Peygamber'in hayat tarzını ve yaşama üslubunu, onun beşerî yönünü anlatmak için*" kullanılan bir terimdir. İslâm âlimleri Hz. Peygamber'in bu özelliklerinden yola çıkarak müstakil bir tür olarak şemâil konulu eserler yazmışlardır. Şemâil ilminin sınırlarını şöyle ifade edebiliriz: "*Resûlullâh'ın peygamberlik sıfatına bağlı yönlerine hiç yer vermemişler, onun harplerinden söz açmamışlar, siyer konularına girmemişler ve çeşitli meselelere dair sözlü tavsiyelerini pek kaydetmemişlerdir. Onlar titizlikle, Hz. Peygamber'in diğer insanlarla ortak olan davranışlarını ve tavırlarını tespit etme yoluna gitmişlerdir.*" Bkz. Ali Yardım, "Hz. Peygamber'i Anlatan İlim Dalları ve Şemail Nev'i", *Diyanet İlmi Dergi (Diyanet Dergisi)*, 1989, cilt: XXV, sayı: 4, s. 212-213. Şemâil ilminin sınırları bu şekilde belirlenmiş olup İbnü'l-Cevzî'nin ele aldığı konuların şemâil ilminden bir kısmını içerdiği görülse de bu konuda yöntem olarak farklılık arz ettiği söylenebilir. Şemâil türüne dair detaylı bilgi için ayrıca bkz. Ali Yardım, "Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin *Kitâbü'ş-Şemâili*", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, sayı: 1, 349-410.

[295] Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 278-408.

2. Usulü

2. 1. Kronolojik Tasnifi ve Tarih Zikri

Her bir müellifin kendine has bir başlıklandırması, tasnifi olduğu gibi benimsediği bir kronoloji de söz konusudur. Yukarıda söz konusu edilen siyer müelliflerinin, benimsedikleri kronoloji bakımından çeşitli usulleri kullandıkları aktarılmaya çalışıldı. Sıbt İbnü'l-Cevzî'de ise benimsenen kronoloji ve bunun başlıklandırmaya yansıması daha muntazam bir yapı arz etmektedir. İbnü'l-Cevzî tarihlendirmeyi başlıca dört başlıkta takip etmiştir. İlki Hz. Peygamber'in doğumundan önceki olaylara ait başlıklarında kendisini gösterir. Diğer kısımda Hz. Peygamber'in doğumuyla birlikte, Hz. Peygamber'in doğumunu esas alarak olayları sıralamaktadır. Sıbt İbnü'l-Cevzî, nübüvvetten sonra ise peygamberliğin şu senesi diye olayları anlatmaktadır. Son olarak; Müslümanların Medine'ye hicret etmeleriyle birlikte ise "hicretin birinci yılı, …" şeklinde olayları zikretmektedir. Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesine dair hayatını sene sene anlatmıştır. İbnü'l-Cevzî'nin kronoloji tespit etmek noktasında benimsediği bu yöntem VII. (XIII.) asır siyer yazıcılığında en kapsamlı tarihlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin tarihlendirme yöntemine dair burada ifade etmek isteriz ki, bazı yıllara dair Hz. Peygamber'in hayatı hakkında herhangi bir bilgi mevcut olmadığında, o dönemin olaylarına dair başka bilgiler aktardığı görülmektedir. Müellifin aktardığı bu rivayetlerin pek çoğu, kisra krallığı hakkındaki bilgilerden oluşmaktadır.[296] İbnü'l-Cevzî'nin bu yöntemi eserinin genel tarih kitabı olmasından kaynaklanıyor olabileceği gibi, mevut tarihlendirme usulünün kesintiye uğramasını engellemek için de yapılmış olabilir.

Sıbt, farklı tarihlendirmeler söz konusu olduğunda her bir müellifin konuyla alakalı görüşünü aktarmaktadır. İbnü'l-Cevzî siyer âlimlerinin farklı

---

[296] Örnek olarak bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 77, 78,79.

tarihlendirmeleri esas aldıklarının bilincinde olarak hemen hemen her olay için mevcut olan ihtilafları dile getirmektedir. Bir örnek olması adına, "*Cübeyr b. Mut'im dedi ki: Ebû Tâlib vefat edince Kureyş, Hz. Peygamber'le uğraştı. Hz. Peygamber nübüvvetinin onuncu senesinin Şevval ayının sonunda Tâif'e gitti. Belâzürî dedi ki: Nübüvvetin onuncu senesinin Şevval ayının bitimine üç gün kala yola çıktı. Mekke'ye ise Salı günü Zi'l-Ka'de'nin yirmi üçüncü günü döndü. Denildi ki, Tâif'te on gün kaldı.*" Burada rivayet bittikten hemen sonra İbnü'l-Cevzî "ve'l-evvelü esah (ilki daha doğrudur)" demek suretiyle tercihini belirtmektedir.[297]

Bu konuya verilebilecek misaller çok olmakla birlikte burada kayda değer bir başka örnek de Hz. Hadîce'nin vefatıyla alakalıdır. İbnü'l-Cevzî Hz. Hadîce'nin Ebû Tâlib'den sonra aynı sene vefat ettiğine dair ittifak olduğunu belirttikten sonra, hangi gün vefat ettiğini hususunda farklı görüşleri zikretmektedir. Vâkıdî'den rivayetle, Ebû Tâlib üç gün sonra, İbn İshâk'tan rivayetle, bir ay beş gün sonra, Heysem'den rivayetle elli beş gün önce; Buhârî'den rivayetle ise hicretten üç yıl önce vefat ettiğini aktarmaktadır.[298]

2. 2. Rivayetleri Değerlendirme Yöntemi

Bilindiği üzere İbnü'l-Cevzî, VII. (XIII.) asırda yaşamış bir İslâm âlimidir. Söz konusu asrın genel özelliklerinden biri de, artık siyer geleneğinde meşhur olmuş rivayetlerin kaynak gösterilmeden aktarılmasıdır. Bu husus İbnü'l-Cevzî'de de görülmektedir. Nitekim bilgileri herhangi bir kaynak belirtmeksizin aktarırken, bazı yerlerde ise "Vâkıdî şöyle dedi", "İbn İshâk dedi ki" şeklinde ibarelere rastlanmaktadır.[299] Kanaatimizce İbnü'l-Cevzî'nin bu yöntemi belirlerken tercihi, kaynağını açıkça belirttiği hususlarda, o bil-

---

[297] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 123.
[298] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 130.
[299] Bu konu hakkında pek çok müellifin bir arada bahsi geçtiğinden dolayı örnek için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 163-164.

ginin sadece o kaynak müellifine özgün olmasından dolayıdır. Mevcut rivayet üzerinde herhangi bir ihtilaf yoksa veya eldeki rivayet pek çok müellif tarafından aynı şekilde zikredilip mâruf hâle dönüşmüşse, kaynak belirtilmediği görülmektedir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin rivayetleri değerlendirme yöntemine dair şunları ifade edebiliriz. Kendisi, mevcut olan rivayetler üzerinden tespitlerde bulunmaktadır. İbnü'l-Cevzî, Hz. Peygamber'e Muhammed isminin verilmesiyle alakalı şaşırtıcı bir tespite yer verir. İlk olarak; siyer âlimlerine göre bu ismin koruna geldiğini ve bu durumun daha önce Yahya b. Zekeriyyâ'nın[300] ismi için de geçerli olduğunu belirtmektedir. İbnü'l-Cevzî, sözlerine şöyle devam etmektedir: "*Hz. Peygamber'in ortaya çıkış zamanı yaklaştığında Araplardan bir grup, Şam'da bir rahiple karşılaştılar ve Rahip onlara kitabı okudu. Daha sonra ise gelecek peygamber hakkında bilgi verip, bu peygamberin Araplardan olacağını ve isminin Muhammed olacağını söyledi. İşte Hz. Peygamber'in ailesi de peygamberliği arzu ederek ona Muhammed ismini verdiler.*"[301] İbnü'l-Cevzî'nin bu olayı anlattıktan sonra ele aldığı konu, Arapların bu olaydan haberdar olmalarından sonra Muhammed isminin artık konulmaya başlandığına işaret etmektedir. Nitekim Câhiliye Dönemi'nde Muhammed ismi yaygın olarak kullanılmazken; Araplar bu bilgiden yola çıkarak artık Muhammed ismini vermeye başlamışlardır ve İbnü'l-Cevzî'nin Belâzürî'den aktardığı bilgiye göre Muhammed isminde altı kişi bulunmaktadır.[302] Bununla birlikte İbnü'l-Cevzî, Hz. Peygamber'in isimlerinden birisi olan Ahmed isminin ise, Câhiliye Dönemi'nde hiçbir şekilde kullanılmadığını belirtmektedir.[303]

İbnü'l-Cevzî'nin farklı rivayetler söz konusu olduğunda ciddi bir hassasiyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Onun bu hassasiyetini ortaya koymak ama-

---

300 Meryem suresinin dokuzuncu ayetinde Yüce Allah Hz. Yahyâ'nın ismi için şöyle buyurmaktadır: "*İsim olarak onu daha önce kimse kullanmadı.*"
301 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 43.
302 Bu olayın anlatıldığı kısım için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 43-44.
303 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 44.

cıyla şu örneği vermenin doğru olacağı kanaatindeyiz. Hz. Peygamber'in emzirilmesi meselesiyle alakalı "*Onu annesi üç gün emzirdi. 7 gün olduğunu söyleyenler de mevcuttur. Denildi ki, onu Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe emzirdi.*" açıklamasında görüldüğü üzere farklı rivayetleri serdettikten sonra, Süveybe'nin emzirmesiyle alakalı husus için "ve hüve'l-eşher" yani "o en meşhur rivayettir" kaydını düşmektedir.[304]

Sıbt İbnü'l-Cevzî rivayetleri karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Belli bir konuda mevcut olan rivayetleri mukayeseli bir şekilde vermektedir. Burada bu konu hakkında tarihlerle alakalı dikkati çeken bir meseleye değinilebilir. İbnü'l-Cevzî, hicrî beşinci senenin olaylarını aktarırken, İfk hadisesinden sonra, bu senede Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş ile evlendiğini Vâkıdî'den rivayetle belirtmektedir. İbnü'l-Cevzî sözlerine şu şekilde devam etmektedir: "*Doğru olan Hz. Peygamber'in, Zeyneb ile İfk hadisesinden önce evlendiğidir.*" Daha sonra ise bu görüşlerini Hz. Âişe'den rivayette bulunarak desteklemektedir. "*Hz. Âişe dedi ki, o beni geçmeye çalışıyordu. Hz. Âişe'nin bu sözü örtünme emrinden sonraydı. Örtünme ise Hz. Peygamber Hz. Zeyneb ile evlendiği zaman emredilmişti.*"[305]

İbnü'l-Cevzî yukarıda da belirtildiği üzere konuları belli bir bağlantı içerisinde işlemeyi ve okuyucuya kolaylık sağlamayı eseri boyunca bir yöntem olarak telakki etmiştir. Hz. Peygamber'i emziren Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe hakkında, ismi geçmesinin hemen akabinde detaylı bilgiler vermektedir. Süveybe'nin azat edilişi, Hz. Peygamber'den izzet ü ikram görmesi ve Müslüman olmasını aynı bölümde peş peşe işlemektedir.[306]

İbnü'l-Cevzî ile alakalı değinilmesi gereken başka bir husus da, isimlere veneseb bilgisine önem vermesidir. Müellif eserinin başından sonuna kadar bu usulü takip etmiştir. Özellikle Hz. Peygamber'in nesebini aktarırken bah-

---

[304] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 46.
[305] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 331.
[306] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 46-47.

si geçen her isme dair detaylı bilgiler vermektedir. Daha sonra; İslâmiyet'e giren ilk Müslümanları pek çok kaynaktan istifade ederek ve aynı zamanda siyer geleneğinde mevcut olan tüm ihtilafları göz önünde bulundurarak ele aldığı görülmektedir.[307] Devam eden kısımda da Müslüman olan kişiler için yer yer müstakil başlıklar açtığı tespit edilmiştir. Örneğin Eksem b. Sayfî'nin Müslüman olmasıyla alakalı müstakil bir başlık açarak detaylı bir şekilde bilgiler vermektedir.[308] Keza Hz. Ömer ve Hz. Hamza'nın Müslüman olmalarını da aynı şekilde anlatmaktadır.[309] Habeşistan'a hicret edenleri ve hatta Habeşistan'da doğan Müslümanların çocuklarını dahi konu etmektedir.[310] Yine aynı şekilde Hz. Peygamber'in Mekke dönemi ile alakalı Hz. Peygamber'e düşmanlık eden kişilerin isimlerini müstakil bir başlık altında serdetmektedir.[311] İbnü'l-Cevzî'nin bu yöntemine dair örneklerin çoğaltılabileceğini belirtmek gerekir.

İbnü'l-Cevzî, Hz. Peygamber'in hicretiyle alakalı iki farklı rivayet vermektedir. İlki bütün siyer âlimlerince meşhur olan Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi yatağında bırakarak Sevr mağarasına gittiği şeklindedir. İkinci rivayet ise, Vehb b. Münebbih tarikiyle gelen rivayet olup, Vehb b. Münebbih'e göre Hz. Peygamber hicret ettiğinde Hz. Ebû Bekir'in evine gitmiş ve Kureyş evi kuşatmıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber evin damının üzerinden çıkıp gitmiştir. İbnü'l-Cevzî her iki rivayeti aktardıktan sonra birinci rivayetin doğru olduğunu belirtmektedir.[312] Vurguladığı üzere siyer yazıcılığında meşhur olan ve kabul gören rivayet de budur.

İbnü'l-Cevzî'nin eserinde dikkatle üzerinde durduğu belli başlı bazı hususlar olmakla birlikte özellikle "ilkleri" zikretmesi dikkat çeken bir yönü-

---

307 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 95.
308 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 102-104.
309 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 113-115.
310 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 105-108.
311 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 111-112.
312 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 163.

dür. İlk Müslüman olanlar,[313] ilk hicret edenler,[314] ilk vefat edenler,[315] Medine'de ilk doğanlar,[316] Medine'de Müslüman olanlar,[317] sayısal veriler ve bu sayılar üzerinde ihtilaflı olan hususlar, bu konuda öne çıkan örneklerdir.[318] İbnü'l-Cevzî eserinin tamamında söz konusu örnekler üzerinde hassasiyetle durmaktadır.

İbnü'l-Cevzî, isim listelerine büyük bir ehemmiyet vermiştir. *Mir'âtü'z-zamân*'ın siyer bölümünde siyer rivayetlerini incelediği gibi, tabakât eserlerinde görülen kişiler hakkında bilgi verme yöntemini benimsediği de görülmektedir. İbnü'l-Cevzî, olayları anlattığı yılın sonunda vefat eden kişiler hakkında bilgi vermektedir. Özellikle; vefat eden kişilerden gelen hadisleri de zikretmektedir. Mesela Velîd b. Velîd el-Muğîre'den İmam Ahmed b. Hanbel'in hadis rivayet ettiğini belirterek ilgili hadisi de aktarmaktadır.[319] Aynı şekilde savaşlarda şehit düşen sahâbîlerin teker teker isimlerini zikretmekte ve kendileriyle alakalı bilgiler vermektedir. Müellif sadece şehit düştüklerini belirtmekle yetinmeyip aynı zamanda muhâcir ve ensâr ayrımına giderek konuyu ele almaktadır. Aynı şekilde Müslümanlardan şehit düşen sahâbîleri anlattıktan sonra Mekkeli müşriklerden ölenler hakkında da bilgi vermektedir.[320]

Bilindiği üzere Arap dilinde anlaşılması zor bazı garip ifadeler vardır. Bundan dolayı âlimler bu garip kelimeleri açıklama babından tefsir/şerh yapmışlardır. Bu uygulama hemen hemen her İslâmi ilim için söz konusu olduğu gibi, İslâm tarihinde de siyerle alakalı garip kelimeler olduğu ve tefsir edildiği görülmektedir. Bu anlamda İbn Hişâm'ın siyerinde geçen garip

---

313 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 95.
314 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 159.
315 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 186.
316 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 180.
317 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 179, 182.
318 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 220.
319 Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 34.
320 Örnek olarak; Bedir gazvesiyle alakalı hem Müslümanlardan şehit düşenler hem de Mekkeli müşriklerden ölenler hakkında bilgi için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 209-222.

kelimeleri şerh etmek amacıyla Endülüslü Ebû Zer el-Huşenî (v. 604/1208) tarafından kaleme alınan *el-İmlâü'l-muhtasar fî şerhi garîbi's-Siyer*[321] adlı eser bunun ilk örneğidir. İbnü'l-Cevzî'nin de benzer bir şekilde konuların arasında geçen garip kelimeleri açıkladığı görülmektedir. Hatta "*garip lafızları açıklama*" adlı bir başlık açmış ve bu başlık altında bazı kelimeler, deyimler ve terkipler hakkında izahlarda bulunmuştur.[322]

İbnü'l-Cevzî, siyer rivayetleri üzerindeki yetkinliğini Taberî'ye yaptığı bir eleştiride göstermektedir. Hicrî altıncı senede meydana gelen olayları anlatırken İbnü'l-Cevzî, Hudeybiye bahsinde Taberî'den nakilde bulunmaktadır. Taberî'de aktarılan rivayet Hz. Peygamber ile Hâlid b. Velîd'in arasında geçen bir konuşmadır. Taberî'den rivayeti aktaran İbnü'l-Cevzî, "*Taberî'nin böyle bir rivayet aktarmış olması şaşırtıcıdır. Rivayet ehlinden hiç kimsenin şüphesi yoktur ki, Hâlid b. Velîd hicrî sekizinci senede Müslüman olmuştur.*"[323] İbnü'l-Cevzî daha sonra Hâlid b. Velid'in Müslüman olduğu konuyu işlerken Hâlid'le birlikte Amr b. Âs'ın da Müslüman olduğunu belirtmektedir. Halîfe b. Hayyât'ın (v. 240/854-55) bu konuda farklı bir rivayetini ise şu şekilde aktarır: "*Halîfe b. Hayyât dedi ki, Hâlid'in Müslüman olması Hudeybiye ve Hayber arasındaki bir süreçtedir. Amr b. Âs'ın Müslüman oluşu ise hicrî altıncı senededir.*" İbnü'l-Cevzî bu bilgileri verdikten sonra doğrusunun, bu ikisinin Müslüman olmasının hicrî sekizinci senenin Safer ayında gerçekleştiğini söyleyen rivayet olduğunu ifade etmektedir.[324] Burada Taberî'nin rivayetiyle alakalı bir değerlendirme yapmak gerekirse; siyer âlimlerinin genel kanaatine göre; Hâlid b. Velîd ve Amr b. Âs ve hatta Osman b. Talha beraber Medine'ye gelerek Müslüman olmuşlardır.[325] Taberî'de geçen rivayet ise, Hâlid'in altıncı senede Müslüman olduğuyla alakalıdır. Halîfe b. Hayyât'ta yer alan rivayete gelince, Amr b. Âs'ın da hicrî altıncı senede Müslüman olduğunu

---

[321] Bkz. Ebû Zer el-Huşenî, *el-İmlâü'l-muhtasar fî şerhi garîbi's-Siyer*.
[322] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 380.
[323] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 372-373.
[324] Halîfe b. Hayyat ile alakalı verdiği rivayet için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 38.
[325] Mustafa Fayda, "Hâlid b. Velîd", *DİA*, XV, 289.

zikretmektedir. Kanaatimizce Amr b. Âs ve Hâlid b. Velîd'in beraber Müslüman oluşları meşhur bir rivayet olduğu için Taberî'nin de Halîfe b. Hayyât'ın rivayetinden yola çıkarak Hâlid b. Velîd'in de altıncı senede Müslüman olduğunu söylediği düşünülebilir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin, genel tarih türünde bir eser telif etmiş olması pek çok açıdan önemlidir. İbnü'l-Cevzî'nin böyle bir eser telif etmiş olması farklı dönemler arasında bağlantı kurmasını sağlamıştır. Örneğin Hz. Peygamber'in bayram namazıyla alakalı verdiği bilgilerden sonra Emevî dönemindeki (661-750) farklı uygulamayı da anlatmaktadır. "*Hz. Peygamber bayram namazını ezan ve kâmet olmaksızın kılar ve namazdan sonra da hutbe okurdu. Emevîler döneminde ise ezan okunması ve kâmet getirilmesi, ayrıca namazdan önce de hutbe okunması şeklinde yenilenmiştir.*"[326] İbnü'l-Cevzî, özellikle Medine dönemiyle alakalı olarak ahkâma dair bilgilere de yer vermiştir. İbnü'l-Cevzî'nin, ahkâma dair aktardığı bilgiler arasında örnek olarak namazlarla alakalı inen hükümler, haccın farziyeti, merkep etinin yasaklanması[327], teyemmüm ayetinin nâzil olması zikredilebilir.[328]

İbnü'l-Cevzî'nin eserinin genel tarih kitabı olmasının bir başka faydası da o dönemde Araplar dışındaki topluluklara ait olaylar hakkında bilgi verilmesidir. Bu anlamda Rum, Fars ve Türkler arasındaki savaş[329], Hürmüz'ün helak olması[330], Rum hükümdarının öldürülmesi[331] gibi dönemin pek çok olayına değinilmektedir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin yöntem olarak benimsediği bir usul de mütekellimun metodudur. Müellif, özellikle konuların anlatımında tartışma üslubunu benimsemiş, buna dair sorular sorup cevaplarını da aktarmış ve aklın ışığı

---

326 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 232.
327 Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 15.
328 Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 19.
329 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 76.
330 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 79.
331 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 83.

altında yorumlarda bulunmuştur. Örnek olarak, İbnü'l-Cevzî ezan konusunda mevcut olan bir ihtilafa değinmekte ve daha sonra da cevap vermektedir. "*Ezan ümmetin icmâıyla, Abdullah b. Zeyd'in hadisiyle sabit olmuştur. Ki buna dair bir hilaf da bilmiyoruz. Ne var ki Muhammed b. Hanefiyye'nin bunu reddettiğine dair bir bilgi rivayet edilmektedir. Muhammed b. Hanefiyye'den aktarıldığına göre o şöyle demektedir: Siz bunun İslâm'ın şeriatının asıllarından olduğuna itimat mı ediyorsunuz ve bir rüyayla ezanın sabit kılındığını kabul mü ediyorsunuz? Bana babam Ali haber verdi ki; Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götürüldüğü gece, orada bütün peygamberler toplandı. Cibrîl ayağa kalkıp ezan okuyup kâmet getirdi. Hz. Peygamber de önlerinde namaz kıldı. Daha sonra Cebrâil semada ezanı bir kez daha okudu. Bunun üzerine Abdullah b. Zeyd ve Hz. Ömer ezanı yeryüzünde işittiler. Ezan Cebrâil'in sözüyle sabit olmuştur. Kendisinin doğruluk veya yanlışlığı ihtimali olan biri vasıtasıyla değil.*" İbnü'l-Cevzî bu rivayeti aktardıktan sonra bu rivayete cevap mahiyetinde şunları söylemektedir: "*Şayet ezan, Cebrâil'in sözüyle sabit olmuş olsaydı; o zaman niçin insanlar istişareye ihtiyaç duymuş olsunlar? Kaldı ki Mi'râc hicretten önce gerçekleşti. Şayet ezan daha önce olmuş olsaydı, niye insanlar çan vs. gibi şeylere işaret ederek ezan için bir yol aramaya kalksınlar?*"[332] Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin bu tartışma yöntemi pek çok olayda görülmektedir. Yeri geldikçe bu konuda örnekler aktarılacaktır.

İbnü'l-Cevzî bazı durumlarda konuları detaylı bir şekilde işlemeden, sadece o yılda gerçekleştiğini belirtecek tarzda hadiseyi zikredip geçmektedir. Mesela, Benî Kaynukâ' Gazvesi, siyer kitaplarında ayrıntılı bir şekilde ele alınırken, İbnü'l-Cevzî, sadece gerçekleştiği tarihte olayı ismen belirtmekle yetinmektedir.[333] Yine Karkaratü'l-küdr gazvesi için "bu senede gerçekleşti" diyerek gazveyi anlatmaksızın bilgi vermektedir.[334] Benî Süleym

[332] Bu olayın anlatıldığı bölüm için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 184.
[333] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 233.
[334] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 233.

gazvesi[335], Veddân gazvesi[336] aynı şekilde sadece adları verilerek geçilmektedir.

İbnü'l-Cevzî'nin Hz. Peygamber'le alakalı gazve ve seriyyeler hakkında verdiği bilgilerde, farklı rivayetleri aktararak rivayetleri mukayeseli bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Gazve ve seriyye ayrımını benimsediği görülen müellifin yöntemi, bütün görüşleri aktardıktan sonra kanaatini ve yorumunu belirtmek şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Müellif gazvelerin sayısıyla alakalı olarak sahâbîlerden Berâ' b. Âzib, Büreyde b. el-Husayb, Zeyd b. Erkam, Câbir b. Abdullah ve tâbiînden Saîd b. Müseyyeb'den rivayetler aktarmıştır. İbnü'l-Cevzî doğru olan birinci görüştür diyerek en başta zikrettiği Hz. Peygamber'in gazveleriyle alakalı yirmi yedi sayısını kabul etmiştir. Daha sonra ise; 'Büreyde, Berâ', Câbir ve başkalarının rivayet ettiği sayılarla alakalı farklı bilgiler, onların bazen Hz. Peygamber'le savaşa katılmamalarıyla açıklanmaktadır', ifadelerine yer vermiştir. Benzer şekilde Hz. Peygamber'in seriyyeleriyle alakalı ise, Vâkıdî ve İbn İshâk'tan gelen rivayetleri aktardıktan sonra doğru olan Vâkıdî'nin naklettiği rivayettir diyerek, seriyyelerle alakalı elli altı sayısını tercih etmiştir.[337]

Kelâî'de de görüldüğü üzere geç dönemlere ait bazı tartışmalar bu asır müelliflerinin eserlerine eklenmiştir. Benzer şekilde İbnü'l-Cevzî de geç dönem eserlerinden ve tartışılan hususlardan istifade etmiştir. İmam Tirmizî'den rivayetle bir hadis aktaran İbnü'l-Cevzî daha sonra bu hadis üzerine tartışmalara değinmiştir. Hadis şöyledir: "Bedeviler, 'Ya Resûlallâh tedavi görebilir miyiz?' diye sordular. Hz. Peygamber 'Evet! Tedavi olun' buyurdu. 'Yüce Allah'ın bir dert verip de şifa vermediği olmamıştır. Bu dertlerden sadece biri hariçtir.' Nedir o, diye sorduklarında, Hz. Peygamber, yaşlılık cevabını verdi." Sıbt, daha sonra bu hadis hakkında bazı faydalar

335 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 243.
336 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 244.
337 Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 312-313.

vardır diyerek tartışmaları aktarmaya başlamaktadır. "*Bunlardan biri, tıp öğrenmeyle mi olur yoksa kıyasla mı? Bu konuda ilkler ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda Sâbiîler, tıbbı ilk ortaya çıkaran Şîs b. Âdem'dir, dediler. O, babası Âdem'den aldı. Bu konuda Yüce Allah Bakara suresi otuz birinci ayette, 'Allah Âdem'e her şeyi/esmâyı öğretti.' Bazıları da bu konuda dediler ki, Hintliler onu ortaya çıkardı. Hipokrat ve ilklerden bir grup ise, tıbbın Allah'tan bir ilham olduğunu söylediler. Bazıları da tecrübeyle elde edildiğini söylediler. Ortaya çıkışı ise Allah'ın öğretmesi, vahyetmesi ve bazı insanlara ilham etmesiyle oluşur dediler. Daha sonra ise insanlar bu bilgilere tecrübe ve kıyası eklediler.*" Müellif bu görüşleri aktardıktan sonra da, *Sahîhu'l-Buhârî*'nin şârihlerinden Hattâbî'nin[338] (v. 388/998) görüşlerinden istifade ederek açıklamalar yapmaya devam etmektedir. Sıbt, aktardığı bilgilerde tıbbın iki kısım olduğunu, kıyas diye isimlendirilen tıbbın Yunanlılara ait olduğunu ve bu yöntemin doktorların genelinin yolu olduğunu ifade etmektedir. Tıbbın ikinci kısmının ise tecrübe olduğunu belirtmektedir. Bu yöntemin de Araplar ve Hintliler tarafından kullanıldığını belirtmektedir. İbnü'l-Cevzî, Hattâbî'den bilgileri aktardıktan sonra açıklamalarına devam etmektedir: "*Yüce Allah insanı yaratılmışların en şereflisi kılmıştır. İnsana aklı ve araç gereçleri kullanmayı bahşetmiştir. Bilinmektedir ki, insan bedeni farklı bileşenlerden oluşmaktadır. İnsan bedeninin yapısı da mizacının itidalde olmasıyla gerçekleşir. Ne zaman ki insan bedeni itidale ulaşsa sıhhatli ve afiyetli olur. Sağlık da iki şeyle olur. Birincisi bedenin itidali, ikincisi ise bedendeki eziyet veren fazlalıkların atılmasıyla gerçekleşir.*"[339] Burada Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin yine tıp ilminden istifade ederek açıklamalarda bulunduğu görülmektedir.[340]

---

[338] Bu konu hakkında bkz. Ebû Süleymân el-Hattâbî, *İ'lâmü hadîs fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-IV, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1990, III, 2107.

[339] Bu konunun anlatıldığı bölüm için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 372-374.

[340] Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin, insanın itidalde olmasıyla sıhhat bulacağına dair değindiği hususlar, aynı zamanda ahlak tartışmalarında konu edilen hususlardır. Ahlakın tıbbı teorisi olarak isimlendirilen nazariyenin temeli, Hipokrat'ın tıp görüşlerinden oluşmaktadır. Bu nazariyeye göre insanın sağlıklı bir şekilde hareket etmesi, bedeninin dengede/itidalde bulunmasıyla gerçekleşir. Ne zaman ki denge bozulursa, insan ifrat ve tefrit noktasında dolaşır. Hipokrat'ın tıp görüşlerinden yola çıkarak ahlakî temellendirmeler yapılmış ve bu gelenek uzun yıllar

İbnü'l-Cevzî, tedaviyle alakalı bu ifadelerle yetinmeyip, tartışmaya devam etmektedir. İnsanın tedavi olup olmamasıyla alakalı farklı görüşleri serdetmektedir. Bazı insanların tedaviyi bırakıp Allah'a tevekkül ettiğini belirtmekle birlikte, sahâbenin Hz. Ebû Bekir'le alakalı rivayet ettiği hususta, Hz. Ebû Bekir'in "*doktorun kendisini hastalandırdığını*" söylediğini zikretmiştir. Ne var ki İbnü'l-Cevzî, Hz. Peygamber'in 'tedavi olun' sözünün vücubiyet ifade etmesinden dolayı tedavi olunması gerektiğini ifade etmiştir. Selefin genelinin de tedavi olduğunu, nitekim Hz. Peygamber'in de tedavi olduğuna dair rivayetlerin bulunduğunu vurgulamıştır.[341]

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin ilmî kişiliği ve sahip olduğu bilgi birikimi eserinde belirgin bir şekilde görülmektedir. Sıbt İbnü'l-Cevzî, pek çok yerde nasihat cihetinden öğütler vermektedir. "Cennet annelerin ayakları altındadır." hadisinden yola çıkarak anne ve babanın değerine dair Hz. Peygamber'den hadisler nakletmiş ve anne-babanın önemine değinmiştir.[342] İbnü'l-Cevzî, bu anlamda Hz. Peygamber'den birçok hadis rivayet ederek farklı konularda öğütler vermiş ve hadisleri açıklamıştır. Müellifin bu yönteminden anlaşılmaktadır ki, Hz. Peygamber'in hayatından alınacak pek çok öğüt ve hikmet vardır. Yazar, bunu da bizatihi Hz. Peygamber'in hem hayatından hem de sözlerinden aktarımda bulunarak göstermiştir. İbnü'l-Cevzî, Hz. Peygamber'in fesâhati diye bir bölüm açmış ve bu konuları bu başlık altında işlemiştir.[343]

---

devam etmiştir. Büyük ihtimalle Sıbt İbnü'l-Cevzî de Hipokrat'ın bu tartışmalarından uzak kalamamış ve bu tür açıklamalarda bulunmuştur. Nitekim bu nazariye daha sonraki yıllarda İslâm ahlak esaslarında da kullanılmıştır. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap Ahlakî Aklı*, Mana Yayınları, İstanbul 2015: Yunan ahlak görüşleri için s. 323-331; İslâm ahlak esasları hakkında bilgi için, aynı eser, s. 367-385.

341 Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 374.

342 Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 374-375.

343 Müellifin işlediği bu konular için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 363-397.

3. Kaynak Kullanımı

VII. (XIII.) asrın belirgin bir özelliği olarak faydalanılan kaynak çeşitliliği artmıştır. Özellikle Kelâî'nin yöntemine dair bilgiler verildiğinde kaynak genişlemesinin bir çerçevesi çizilmişti. Hâlbuki Kelâî'nin Endülüs'te yaşamış olması ve bölgenin içerisinde bulunduğu siyasî karışıklıklardan doğan olumsuz ortam kaynaklara ulaşma bakımından diğer İslâm bölgelerine göre zorluklar yaşanmasına sebebiyet verebilirdi. Buna rağmen Kelâî'nin kullandığı kaynakların fazlalığı belirtilmişti. Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin ise Bağdat'ta yaşamış olması kendisine ilmî açıdan elverişli bir ortam sağlamıştır. Özellikle Bağdat'ın Abbâsîlere uzun asırlar başkentlik yapması, tercüme faaliyetlerine öncülük etmesi, medreselerin ve ilim adamlarının odağında bulunması bu hasebiyle şehir bir merkez hüviyetinde karşımıza çıkmaktadır.[344] Bu sürecin devamında ise Bağdat, pek çok yerden insanların uğradığı bir coğrafyaya dönüşmüştür. Hal böyle olunca Sıbt İbnü'l-Cevzî hem Bağdat'ın hem Dımaşk'ın ilmî zenginliğinden ve birikimiden kaynak çeşitliliği itibariyle istifade edebilmiştir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin kaynakları konusunda genel kabul gören düşünce eserini, dedesi Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (597/1201) gölgesinde yazdığı şeklindedir. Bu konu hakkında eserin muhakkiki şunları ifade etmiştir: "*Bu ifadeler doğru olmayan bir görüştür. Hızlı bir şekilde dahi bakılsa aralarında çok büyük farklılıklar olduğu görülecektir. Dedesinin kitabından faydalanmıştır denilse bu daha doğru bir ifade olur. Fakat Sıbt sadece dedesinin kitabıyla yetinmemiştir.*"[345] Burada yeri gelmişken ifade etmek gerekirse; Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin dedesi olup, torununu büyütmüş, ilmî anlamda yetiştirmiştir. Ebü'l-Ferec hemen hemen İslâmî ilimlerin hepsiyle alakalı eser telif etmiştir. Burada vurgulanması gereken nokta ise, Hz. Peygamber'in hayatıyla alakalı olarak, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin hem *el-Muntazam* adlı

---

344 Abdülkerim Özaydın, "Bağdat (Kültür ve Medeniyet)", *DİA*, IV, 437.
345 Sıbt İbnü'l-Cevzî, muhakkik mukaddimesi, I, 9.

umumî tarih kitabının içinde bilgi vermiş olması hem de hususen *el-Vefâ bi ahvâli'l-Mustafâ* adlı müstakil bir siyer kitabı telif etmiş olmasıdır.[346] İşte öne sürülen Sıbt İbnü'l-Cevzî'yle alakalı dedesinin gölgesinde eser yazmıştır sözünden kasıt, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin söz konusu kitaplarıdır. Muhakkikin de ifade ettiği gibi bu eserler tabii olarak Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin istifade ettiği kaynaklar arasında yer almıştır.

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin, hadis kitaplarını çok sık kullandığını ifade edebiliriz. Özellikle nübüvvet sonrası dönemle alakalı verilen bilgilerin pek çoğu hadis mecmualarından istifade edilerek aktarılmıştır. Benzer bir durumun Kelâî'de de söz konusu olduğu ifade edilmişti. İbnü'l-Cevzî, Kütüb-i Sitte müelliflerinin eserlerinden istifade etmiştir ve bu kaynaklardan aldığı rivayetlerin sayılamayacak kadar çok olduğu ifade edilebilir. Müellifin bu usulü benimsemiş olmasının bir sonucu olarak siyer yazımında rivayetlerin hem hadis kaynaklı olmasının hem de mevcut siyer malzemesinin hadis mecmualarından derlenerek genişlemesinin önü açılmıştır.

Müellif kaynak olarak hadis kitaplarından istifade etmekle yetinmemiş, aynı zamanda hadis terminolojisine has terimler de kullanmıştır. İbnü'l-Cevzî, Hudeybiye'de gerçekleşen olayı aktardığı rivayetle alakalı, "Müttefekun aleyh"[347] ibarelerine yer vererek rivayeti yorumlamıştır.[348] İbnü'l-Cevzî'nin hadis literatürüne dair kullandığı terminolojiye başka bir örnek ise şöyledir: Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa'nın evliliği ile alakalı Buhârî'deki rivayeti naklettikten sonra "İnferede bi ihrâcihî Buhârî" diyerek Buhârî'nin bu rivayette tek kaldığını belirtmektedir.[349] Yine aynı şekilde Hz. Peygamber'in

[346] Yusuf Şevki Yavuz-Casim Avcı, "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec", *DİA*, XX, 543-549.

[347] Müttefekun aleyh: Buhârî ve Müslim'in ittifakla *Sahîh*'lerine aldıkları hadisler için kullanılmıştır. Bkz. Selman Başaran-Ali Sönmez, *Hadis Tarihi ve Usulü*, Esra Fakülte Kitapevi, Bursa, ts., s. 112.

[348] Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 361.

[349] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 245.

Hz. Zeyneb ile evlenmesi meselesinde İmam Müslim'den rivayette bulunan İbnü'l-Cevzî, aynı ibareleri İmam Müslim için de kullanmaktadır.[350]

İbnü'l-Cevzî'nin hadis ilmiyle yakından ilgilendiğini ifade etmek gerekir. Hocalarının pek çoğunun hadis ilmiyle uğraştıklarını görmekteyiz. Örnek olması adına, *el-Câmiu's-sağîr*'i, Şerefüddîn İsmâil b. İbrâhim b. Ahmed eş-Şeybânî el-Hanefî İbn el-Mevsılî isimli hocasına okuduğu aktarılmıştır.[351] Başka bir hocasından ise bizzat İbnü'l-Cevzî hadis işittiğini belirtmiştir.[352] Burada önemli olan husus, İbnü'l-Cevzî'nin ilim tahsiliyle alakalı verilen bilgilerde yine hadis literatürüne has terminolojinin kullanılmasıdır. Hadis ilminde hadis alma yollarını[353] göstrecek şekilde bir rivayette "okudu" ibaresine yer verilirken diğer rivayette ise "işitti" ibaresine yer verilmiştir. Bu açıklamalarla bağlantılı olarak, Hadis rivayetinde bulunurken isnad sistemini kullanan müellif, siyer âlimlerinden bilgi aktarırken ise sadece görüşü aktardığı kişiyi belirtmektedir. Başka bir ifadeyle, siyer yazımında isnad sistemini kullanmayan İbnü'l-Cevzî hadisler söz konusu olduğunda râvi zincirini tam olarak aktarmaktadır.[354] Örnek olarak Ahmed b. Hanbel'den rivayette bulunurken senedi şu şekilde vermiştir. "*Ahmed b. Hanbel dedi ki: Bize Abdürrazzâk Ma'mer'den o da Zührî'den rivayet ettiğine göre Zührî dedi ki: Bana Urve Hz. Âişe'den haber verdi ve dedi ki.*"[355] Müellifin böyle bir hassasiyeti benimseyerek isnadı aktarmış olması, hadis ilmindeki konumunu gösterdiği gibi aynı zamanda hadis okuduğu hocalarından "icâzet" yoluyla bu rivayetleri aktardığını da ortaya koymaktadır. İbnü'l-Cevzî'nin hadis ilminden yararlanması sadece bunlarla sınırlı değildir. Aynı zamanda Hz. Âişe'nin Mi'râc ile alakalı aktardığı hadiste, "Hz. Peygamber o gece yatağından hiç ayrılmadı" sözlerinin üzerine metin tenkidinde bulunmuş ve rivayetin bu

---

350 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, S. 333.
351 Sıbt İbnü'l-Cevzî, muhakkik mukaddimesi, I, 22.
352 Sıbt İbnü'l-Cevzî, muhakkik mukaddimesi, I, 22.
353 Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü*, Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1967, s. 231-245.
354 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 88, 95.
355 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 93.

şekliyle sahih olamayacağını açıklamıştır.[356] Mi'râc bahsinde ilgili rivayet detaylı bir şekilde ele alınmıştı (s. 101-102).

Sıbt İbnü'l-Cevzî dedesi Ebü'l-Ferec'ten aldığı bir haberi şifahen aktarmaktadır. "Bize Dedem'in, Enes b. Mâlik yoluyla haber verdiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi: 'Cennet annelerin ayakları altındadır.' Dedem bu rivayeti *Birru'l-vâlideyn* adlı kitabında zikretmiştir."[357] Bu örnekte görüldüğü üzere hadis ilminde, sonraki dönemlerde de isnad usulü devam etmektedir. Ayrıca yukarıda ifade edildiği üzere müelliflerin icâzet alma yoluyla rivayetleri aktardığı da anlaşılabilir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, kaynak belirtmeksizin bazı durumlarda "قال علماء السير" yani siyer âlimleri dedi ki şeklinde rivayetleri aktarmaktadır.[358] Benzer şekilde meânî ilminden istifade ederken bazı açıklamalarda bulunmuş ve bu hususta "قال بعض اهل العلم" diyerek yine kaynak belirtmemiştir.[359] Ne var ki müellifin eserinde buna benzer örnekler çok nadir olarak görülmektedir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî rivayetler hakkında görüşlerini belirtme noktasında çekingen davranmamaktadır. Farklı rivayetler söz konusu olduğunda "doğru olan budur", "ilk rivayet daha doğrudur" şeklinde ifadeler kullanmaktadır. Örnek olarak, " والأصح القول الأول"[360] diyerek ilk rivayetin doğru olduğunu belirtmiştir. Bazı durumlarda ise rivayetle alakalı hem eseri hem de müellifi zikretmektedir. Örnek olması adına "Süheylî, *Şerhu's-sîre* adlı eserinde dedi ki"[361] ifadesi misal olarak verilebilir.

Kelâî ile kıyaslandığında; Sıbt İbnü'l-Cevzî'deki kaynaklar daha çeşitli hâle gelmiştir. Kelâî, Hz. Peygamber'in nesebi hakkında bilgi verirken ağırlıklı olarak İbn İshâk ve Zübeyr b. Bekkâr'dan istifade ederken; İbnü'l-Cevzî

---

[356] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 144.
[357] Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 374.
[358] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 117.
[359] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 145.
[360] Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 312.
[361] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 143.

ise, Belâzûrî, Taberî, İbn Sa'd, İbn İshâk, Vâkıdî, Zübeyr b. Bekkâr, İbn Abdirabbih, Ya'kûbî gibi pek çok âlimden yararlanarak neseb bilgisini ele almıştır. Aynı zamanda, Muvaffekuddin İbn Kudâme'nin (v. 620/1223) *et-Tebyîn fî ensâbi'l-Kureşiyyîn* adlı eserinden,[362] ensâb rivayetleri açısından istifade etmiştir. Dedesi Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin öğrencisi olan İbn Kudâme ile aynı şehirde, aynı zaman diliminde ve aynı yöneticinin –el-Melikü'l-Muazzam- çevresinde bulunmuş olmaları,[363] ikisinin yüz yüze görüşmüş oldukları ihtimalini güçlendirmektedir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî kaynaklarını seçerken büyük bir hassasiyet içerisinde bulunmuştur. Hangi kaynağın o konuda daha açıklayıcı ve ikna edici olacağı hususundan yola çıkarak rivayetleri alıntıladığı belirtilebilir. Medine'de büyümüş ve neseb bilgisinde ulema nezdinde önemli bir konumu haiz olan Zübeyr b. Bekkâr'dan Ensâr'ın nesebini aktarırken istifade etmiştir.[364]

Sıbt İbnü'l-Cevzî, savaşlarda şehit düşen sahâbîlerin isimlerini zikretmekte ve haklarında da bilgi vermektedir.[365] İbnü'l-Cevzî'nin bu konudaki kaynağı İbn Sa'd'dır. Onun *et-Tabakâtü'l-kübrâ* adlı eserinden çokça istifade etmiştir. İbnü'l-Cevzî genel tarih kitaplarının bi özelliği olarak her senenin sonunda o sene vefat eden Müslümanları zikretmektedir. Böylece İbnü'l-Cevzî'nin eseri, aynı zamanda bir tabakât türü hüviyetine bürünmektedir.

Yukarıda, İbnü'l-Cevzî'nin eserinin içeriğiyle alakalı bölümde, şemâil rivayetlerine dair kısaca bilgi verilmişti. Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin verdiği bilgilerin kâhir ekseriyeti Kütüb-i Sitte rivayetlerinden oluşmaktadır. Yazar, bura-

---

362 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 8. *et-Tebyîn* adlı eser hakkında, "*Hz. Peygamber'in ve akrabalarının nesebi ve faziletleri hakkında yazılmıştır. Bu çalışma, sadece neseb ve İslâm tarihi bakımından değil aynı zamanda Resûl-i Ekrem dönemindeki sosyal yapıyı gösteren sosyolojik ve antropolojik bir kaynak olması bakımından da önemlidir.*" ifadeleri için bkz. Ferhat Koca, "İbn Kudâme", *DİA*, XX, 141.

363 Koca, "İbn Kudâme, Muvaffakuddin", *DİA*, XX, 139-142.

364 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 150-151.

365 Bedir savaşında şehit düşen sahâbîler hakkında verdiği bilgi için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 209-212. Uhud savaşında şehit düşen sahâbîler hakkında verdiği bilgi için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 269-292.

da hangi hadis kaynağından rivayeti almışsa belirttiği gibi aynı zamanda eserin müellifini de zikretmiştir. Bu konudaki bilgileri aldığı kaynaklar arasında İslâm tarihi kaynakları yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in kişisel özelliklerinin, mizacının, fesahatinin anlatıldığını bu bölüm hadis kitaplarından nakledilen bilgilerden oluşmaktadır. Ayrıca yeri gelmişken ifade etmek isteriz ki, İbnü'l-Cevzî hocası Hanefî fakîhi İftihârüddîn Abdülmuttalib b. Fadl'dan (v. 616/1220) Tirmizi'nin *Şemâil* eserini okumuştur. Muhakkikin ifadesine göre İbnü'l-Cevzî bu dersleri Halep'e gittiği sırada almıştır.[366]

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin kaynak kullanımı hususunda söylenebilecekler yukarıda serdedilen örneklerle sınırlı değildir. Müellif her alanda eser okumuş ve ilim tahsil etmiştir. Burada yazarın yararlandığı kaynak çeşitlerine dair genel bir çerçeve ortaya konulmuştur. Müellifin temel kaynakları arasında hadis kitaplarının ağırlıklı bir yekûn teşkil ettiği bir gerçektir; fakat bunun yanında hadis kitaplarında olmayan bilgiler, yine İslâm tarihçilerinden istifade edilerek bir bütün hâlinde sunulmuştur. Müellif aynı zamanda tefsir kitaplarından da istifade etmiştir. Sıbt İbnü'l-Cevzî, edebiyatla alakalı da ilim tahsil etmiştir. Müellifin çok meşhur bir vaiz olması hasebiyle pek çok açıdan kendini geliştirmesi gayet tabii bir durumdur. Nitekim dedesinin ilim dünyasında tanınmış bir kişilik olması ve İslâmî ilimlere dair hemen hemen her alanda eser vermiş olması, torununu da ilmî anlamda olumlu etkilemiştir. Sıbt'ın üslubuna bakıldığında tartışma ekseninde konuları ele aldığı görülmektedir. Ayrıca özellikle Mi'râc vb. hususlarda aklî temellendirmeler yoluna gitmiş olması, müellifin kelam ilmine dair de ilim tahsil ettiğini göstermektedir. Biz bu anlamda herhangi bir kaynak tespitine gidememiş olsak da hem dedesinin varlığı hem de müellifin Bağdat ve Dımaşk'ta hayatını sürdürmüş olması, kelamî bilgiye vakıf olduğunu söylememize imkân sağlamaktadır.

---

366 Sıbt İbnü'l-Cevzî, muhakkik mukaddimesi, I, 24.

Son olarak İbnü'l-Cevzî'nin kaynak olarak hadis kitaplarından daha çok istifade etmiş olması meselesine değinmek istiyoruz. Bu dönemin belirgin bir özelliği olarak hadis kaynaklarının siyer yazımında daha çok kullanıldığını ifade etmiştik. Çok net bir şekilde olmasa da Kelâî'nin kaynaklarına baktığımızda böyle bir kanaat oluşmuştu. Özellikle müellifin ele aldığı rivayetlerin pek çoğunun hadis rivayetlerinden oluşmuş olması ilk olarak zihnimizde soru işaretlerini oluşturmuştu. Daha sonra ise Sıbt İbnü'l-Cevzî'de hadis kitaplarıyla alakalı zihnimizde genel bir çerçeve oluşmaya başladı. Özellikle bazı konular söz konusu olduğunda hadis rivayetlerinin daha çok kullanılır olduğu tespit edildi. Bu iki müellifin de hadis ilmiyle meşguliyetlerinin fazla olması, beraberinde hadis ve tarih ilminin arasındaki ilişkinin ele alınması gerekliliğini bir zorunluluğa dönüştürdü. Hal böyleyken her iki ilim dalının da Hz. Peygamber'in hayatına yaklaşım tarzlarının nasıllığı sorusu gündeme gelmiş oldu. Hadis usulü, "*Hz. Peygamber'e ait olduğu iddia edilen rivayetlerin gerçekten ona ait olup olmadığını tespit etmeyi amaç edinirken; tarih ilmi ise, Hz. Peygamber'in (sav) hayatına dair yaşanmış tarihî olayları, kronolojik olarak bir araya getirmeyi hedeflemektedir.*"[367] Bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere aslında iki ilim dalı arasında çok ciddi bir yöntem farklılığı mevcuttur.[368] Hadisçiler rivayetlere kronolojik anlamda herhangi bir önem atfetmezken, hadis rivayetinin isnadının sıhhati üzerine daha çok zihin yormuşlardır. Dolayısıyla senetteki kopukluk hadisçiler için çok önemli olmuş ve pek çok rivayet elenmek zorunda bırakılmıştır. Bu durum tarih ilmi açısından ise böyle olmamış ve tarihçiler, olaylar arasında bir bağlantı kurmak adına zayıf da olsa rivayetleri ele almışlardır. Tarihçilerin, öncelikli amacı, "*kendilerine ulaşılan haberleri, sonraki nesillere aktarma, bir nevi İslâm literatürünü olduğu gibi muhafaza etmekti. Dolayısıyla tarihçiler, kendilerine gelen haberleri bir sonraki nesle aktarmayı görev telakki etmişler, bu haberlerin sıhhat ve yorum*

---

367 İstemi, s. 7.

368 Bu yöntem farklılıklarının neler olduğuna dair bkz. Tuba Nur Saraçoğlu, "Hadis ve Tarih: Metodolojik Bir Karşılaştırma" Adlı Makale Üzerine, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2007, V, sayı: 1, 157-161.

açısından değerlendirmesini bir sonraki nesle bırakmışlardır."[369] İşte tarihçilerin bu yöntemi, hadis âlimleri tarafından eleştiriye tâbi tutulmuş ve uydurma rivayetlerin tarih kitaplarında ele alındığına dair sert eleştiriler getirilmiştir.

Bu noktada hadisçilerin ayrıca şu tutumlarına da değinmek istiyoruz. Hadisçilere göre hadis kaynaklarındaki rivayetler sıhhat açısından daha doğru rivayetler olarak algılanmaktadır. Özellikle Buhârî ve Müslim'in eserleri İslâm ilimleri tarihinde bir dönüşüme kapı aralamıştır. Bu iki ilim adamı muteberlik anlamında birer otoriteye dönüşmüştür. Özellikle Kütüb-i Sitte eserlerinin, telif edildikleri dönemde çok meşhur olmadıkları görülmektedir. Zaman içerisinde, özellikle de Hicrî V. asrı müteakiben Kütüb-i Sitte müellifleri ve bilhassa Buhârî ve Müslim artık bu işte son basamak olarak telakki edilmeye başlamışlardır. VII. (XIII.) asırda ise hem İbnü'l-Esîr hem de İbn Salâh hadis eserlerinin hak ettiği konumu ifade etmişlerdir. Bu hususta İbnü'l-Esîr'in şunları ifade ettiği aktarılır: "*Buhârî ve Müslim kitaplarına Sahîh adını veren ilk âlimlerdir. Şüphesiz ki bu isimlendirmeye sadık kalmışlar ve niyetlerinde daima iyi olanı gözetlemişlerdir. Bu yüzdendir ki Allah, doğuda ve batıda, denizde ve karada hüsn-i kabul görmelerini sağlamıştır. Bunun sebebi niyetlerinin temizliği, ihlasları ve kitaplarına aldıkları hadislerin sahîh olmasından başka bir şey değildir.*" İbnü'l-Esîr, sözlerinin devamında ise "*Bu ilim Buhârî ve Müslim'de bitmiştir.*" diyerek bu iki imamın konumlarını gözler önüne sermiştir. Yine aynı şekilde bu hususta İbnu's-Salâh da, "*Sahîh hadisleri ilk defa tasnif eden kişi olarak zikrettiği Buhârî'nin sahîhini ümmetin ittifakla kabul ettiği bir kitap olarak vasıflandırmaktadır.*"[370] Yukarıdan itibaren anlatmaya çalıştığımız üzere hadisçiler ve tarihçilerin tarihî olaylara yaklaşım tarzında farklıklar mevcuttur. Özellikle hadis mecmualarının tarihî seyri içerisinde ulaştıkları konum itibariyle otorite oluşları, sıhhatleri noktasında İslâm ümmetinin hiçbir kuşkularının kalmayışı, kaynak olarak kullanılmaları noktasında da bir artışın olma-

---

[369] Öz, *Siyer'e Giriş*, s. 16.

[370] Kamil Çakın, "Buhârî'nin Otoritesini Kazanma Süresi", *İslâmî Araştırmalar*, 1997, cilt: X, sayı: 1-2-3, 100-109.

sına sebebiyet vermiştir. Özellikle bu çalışmamızda ele aldığımız müelliflerle alakalı VII. (XIII.) asırda kütüb-i sitte müellifleri hakkında böyle yaygın bir kanaatin oluşu, siyer müelliflerinden özellikle de hadis ilmiyle fazla hemhal olanları kaynak noktasında hadis mecmualarından daha çok istifade etmeye yöneltmiştir. Bu noktada müellifler üzerinde dönemin ilmî temayülünün etkisinin görüldüğü tespit edilmiştir. Hadis kaynaklarının siyer malzemesinde bu denli ön plana çıkmış olmasının da, bu dönemdeki anlayıştan kaynaklanıyor olabileceğini ifade edebiliriz.

Hadis kaynaklarının siyer yazımında kullanılmasıyla alakalı, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin de belirgin bir şekilde hadis kaynaklarından istifade ettiğini ve yararlanılan hadis rivayetlerinin de meğâzîye nisbetle siyerle alakalı olduğunu ifade edebiliriz. Nitekim meğâzî konuları söz konusu olduğunda siyer, ensâb, tabakât ve tarih kaynaklarının kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Bu durum Kelâî'de belirgin bir şekilde açık değildir. Çünkü Kelâî'nin de mukaddime bölümünde ifade ettiği üzere, eserini birincil olarak İbn İshâk'ı esas alarak oluşturmuştur. Diğer taraftan; belirgin bir tarih olmamakla birlikte, hicrî V. asırda Buhârî'nin eserinin Endülüs'e intikal ettiğinin söylenmesi,[371] bu tarih göz önüne alındığında, Endülüs'te siyer yazımında hadis kaynaklarının yaygın olarak kullanılması ile ilgili olarak bir değerlendirmenin yapılmasının gerekliliği önemini hissettirmektedir. Durum sadece Endülüs özelinde bir problem olarak görünmemektedir. Özellikle siyer yazımına Kütüb-i Sittenin ve diğer hadis kaynaklarının ne zaman dâhil olduğu problematiğinin çözülmesi ve bu anlamda çalışmalar yapılması elzem duruma gelmiştir. Kanaatimizce bu sorunun çözülebilmesi için, III. asırdan itibaren mevcut bütün siyer eserlerinin bu anlamda yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bilindiği üzere hadis ve siyer ilminin tedvin edildiği süreçte bu

---

371 Çakın, s. 104. Ayrıca hem Buhârî hem de diğer Kütüb-i Sitte müelliflerinin Endülüs'e ne zaman girdiğiyle alakalı bkz. Kurt, s. 161-183.

iki ilim dalı birbirinden henüz kesin çizgilerle ayrılmış değildir.[372] Bunun doğal bir sonucu olarak bu iki ilmî disiplin tarafından mevcut hadis malzemesi ortak olarak kullanılmıştır. Başlangıçta ortak olan bu malzeme, özellikle İbn İshâk ile ayrışmaya başlamış ve İslâm tarihi bu şekilde hadis ilminden ayrılmıştır. Ne var ki yukarıdan itibaren anlatmaya çalıştığımız hususlar bağlamında siyer yazımında hadis rivayetlerinin tekrardan yaygınlaşmış olması, bu dönüm noktasının tekrar nereden itibaren başladığının tespit edilmesinin lüzumunu göstermektedir. Bu şekilde takip edilecek bir yol, hadis ve siyer ilminin sınırlarının tespiti anlamında da yeni bir şeyler bulmanın imkânını sağlayacaktır.

3. 1. Ayet Kullanımı

Kur'ân'nın kaynak olması bakımından yukarıdan itibaren ifade edildiği üzere siyer yazımında istifade edildiği görülmektedir. İbnü'l-Esîr ve Kelâî gibi Sıbt İbnü'l-Cevzî de siyer yazımı esnasında ayetlerden istifade etmiş kimi yerde ise tefsir mahiyetinde bilgiler aktarmıştır. Şimdi ise müellifin ayetlerden istifade etmesine dair bilgiler verilecektir.

Sütannesi Halime, Hz. Peygamber'i ailesine teslim etmek için Mekke'ye getirdiğinde Resûlullâh'ın o sırada yolunu şaşırıp kaybolduğu rivayet edilmektedir. İbnü'l-Cevzî bu rivayeti ele almakla birlikte, Sa'lebî'nin (v. 427/1035), *el-Keşf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* adlı tefsirinden istifade ederek olayı açıklamaktadır. Sa'lebî ve daha birçok müfessir, Hz. Peygamber'in yolunu kaybetme meselesini, Duhâ suresi yedinci ayetle açıklamışlardır. Yüce Allah bu ayette "Sen yolunu kaybetmişken (dalâletteyken) seni hidayete

[372] Ali Arslan, "Tarih ve Hadis İlimlerindeki Tenkit Usulleri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: I, sy. 2, 54.

erdirdi." buyurmaktadır. İbnü'l-Cevzî de pek çok müfessirler gibi bu ayetten yola çıkarak olayı açıklamıştır.[373]

Müellif, Tevbe suresi kırkıncı ayet hakkında tefsir mahiyetinde yorumlarda bulunmaktadır. Bilindiği üzere Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye hicret ederken çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. İbnü'l-Cevzî, İbn Abbâs'tan rivayetle bu zorluklarla alakalı söz konusu ayetin nâzil olduğunu söyleyerek ayetin manası hakkında yorumlarda bulunmaktadır: "*Allah, yardımıyla Hz. Peygamber'i koruyucusu az düşmanı çok iken koruyandır. Şayet sorulursa ki bu ayetin anlamı nedir? 'Dostuna o vakit demişti ki, Korkma! Allah bizimle beraberdir.'*[374] *Deriz ki; Çünkü Hz. Ebû Bekir Hz. Peygamber'e bir şey olacak korkusuyla yanıp tutuşuyordu ve Hz. Peygamber'e demişti ki: 'Şayet ben ölürsem benim gibisi çok. Fakat sana bir şey olursa ümmet helak olur. Hz. Ebû Bekir'in üzüntüsü kendisi için değil, Hz. Peygamber içindi.*"[375] Bu rivayette görüldüğü üzere, İbnü'l-Cevzî Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'in hicret esnasında yaşadıkları ruh hâlini daha açıklanır hâle getirmek için, hem ayeti zikretmiş hem de tefsirinden yararlanmıştır. Ayrıca İbnü'l-Cevzî'nin tefsir mahiyetinde pek çok yerde ayetler hakkında verdiği bilgilere bakıldığında, bu rivayetlerin ekseriyetinde İbn Abbâs'tan nakilde bulunulduğu ifade edilebilir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin, Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicret etmeleriyle birlikte her yıl gerçekleşen olayları o yıl içinde sıraladığı görülmektedir. Müellif, hicretin birinci yılı olaylarını aktarırken bu senede savaşın farz kılındığını ifade etmiştir. Bu husus hakkında ise Hac suresinin 40. ayetini delil getirmektedir.[376]

İbnü'l-Cevzî içkinin yasak oluşuyla alakalı detaylı bilgiler vermektedir. İçkinin haram olmasıyla alakalı nâzil olan ayetleri[377] zikreden İbnü'l-Cevzî,

---

[373] Müellifin olayı anlattığı kısım için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 51-52.
[374] Tevbe 9/40.
[375] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 163.
[376] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 185.
[377] İçkinin haram olmasıyla alakalı inen ayetler için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 249-250.

daha sonra ise içkinin yasak olmasındaki çeşitli sebepleri anlatmaktadır. İçkinin yasaklanmasındaki sebepler hususunda ihtilaf olduğunu belirten İbnü'l-Cevzî, uzunca bir bölümde rivayetleri vererek konuya açıklık getirmeye çalışmaktadır.[378]

İbnü'l-Cevzî eserinde Uhud gazvesi hakkında bilgi verirken, bir bölümü de Uhud gazvesi hakkında inen ayetlere ayırmıştır. Bu gazve hakkında Âl-i İmrân suresinde inen on ayeti aktarmıştır.[379] Yine başka bir yerde İbnü'l-Cevzî inen ayetlerin sebeb-i nüzullerini belirtmek amacıyla şu ifadelere yer vermiştir: "*Yüce Allah Haşr suresini Benî Nadîr hakkında indirdi.*"[380] Benzer şekilde bazı durumlarda şahıslar hakkında inen ayetlere de yer vermiştir. Abdullah b. Übey ile alakalı bir tartışmanın sonucunda Münâfıkûn suresi beşinci ayetin nâzil olduğunu belirtmektedir.[381]

İbnü'l-Cevzî'nin tefsir mahiyetinde verdiği bu bilgiler önemlidir. Hendek gazvesiyle alakalı inen ayetlerde İbnü'l-Cevzî ayetleri şu şekilde açıklamaktadır: Ahzâb suresinin 10. ayetinde zikredilen "Üstünüzden geldikleri vakit" ibaresi ile "Arkanızdan geldikleri vakit" ifadesini ele alan İbnü'l-Cevzî bu yönlerin neresi olduklarını ve bu yönden kimlerin geldiğini açıklamaktadır.[382]

İbnü'l-Cevzî'nin Kur'ân ayetlerinden istişhadda bulunduğunu ifade edebiliriz. Hz. Peygamber'in İnşıkâk-ı Kamer mucizesini anlatan müellif, Kamer suresi birinci ayetle istişhadda bulunmuştur. Müellife göre Kamer suresinin birinci ayeti bu olay hakkında inmiştir.[383]

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin eserinde kullandığı ayetlerin tamamının listesi şu şekildedir:

---

[378] İbnü'l-Cevzî'nin bu konuda verdiği örnekler için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 250-253.
[379] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 294.
[380] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 311.
[381] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 324.
[382] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 347.
[383] Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 359.

1	Kureyş 106/1-2	Kureyş'in ticareti hakkında (III, 13)
2	Meryem 19/7	Hz. Peygamber'in isminin daha önce kullanılmadığı hakkında (III, 43)
3	Duhâ 93/7	Hz. Peygamber'in risâletten önceki hayatı hakkında (III, 52)
4	Alak 96/1-5	İlk inen ayetler hakkında (III, 94)
5	Şu'arâ 26/214	Yakın akrabayı İslâm'a davet hakkında (III, 99)
6	Tebbet 111/1	Ebû Leheb hakkında (III, 100)
7	Nahl 16/41-42	Müslümanların karşı karşıya kaldığı zulüm hakkında (III, 101)
8	Nisâ 4/100	Hicret hakkında (III, 103)
9	Necm 53/19-20	Garânik hadisesi hakkında (III, 106)
10	Hac 22/52	Garânik hadisesi hakkında (III, 106)
11	Gafir 40/28	Müslümanların karşı karşıya kaldığı zulüm hakkında (III, 110)
12	Hâkka 69/40-43	Hz. Ömer'in Müslüman oluşu hakkında (III, 114)
13	Rûm 30/1-3	Rumlar hakkında (III, 117)
14	Tevbe 9/113	Ebû Talib hakkında (III, 131)
15	En'âm 6/151	Allah'a şirk koşmamak hakkında (III, 138)
16	Ahzâb 33/46	Hz. Peygamber'in gönderilişi hakkında (III, 139)
17	Bakara 2/285	Mi'râc hakkında (III, 141)
18	İsrâ 17/1, 60	İsrâ hadisesi hakkında (III, 143-144)

19	Necm 56/1	İsrâ hadisesi hakkında (III, 145)
20	Necm 56/9	İsrâ ve Mi'râc hadisesi hakkında (III, 146)
21	Necm 56/18	İsrâ ve Mi'râc hadisesi hakkında (III, 147)
22	Tevbe 9/111	Müminler hakkında (III, 156)
23	Mâide 5/12	Nakibler hakkında (III, 157)
24	Enfâl 8/30	Hicret hakkında (III, 161)
25	Yâsîn 36/9	Hicret hakkında (III, 161)
26	Tevbe 9/40	Allah'ın hicret esnasında yardımı hakkında (III, 163)
27	Hac 22/78	Cihad hakkında (III, 176)
28	Bakara 2/273	Muhâcirlere yardım hakkında (III, 181)
29	Ahzâb 33/6	Miras hakkında (III, 182)
30	Ahkâf 46/10	Müslüman olan Yahudiler hakkında (III, 183)
31	Hac 22/39	Cihada izin hakkında (III, 185)
32	Nisâ 4/100	Hicret hakkında (III, 187)
33	Mâide 5/24	Hz. Mûsâ'ya kavminin söylediği söz hakkında (III, 202)
34	Kamer 54/45	Bedir gazvesi hakkında (III, 207)
35	Enfâl 8/17	Bedir gazvesi hakkında (III, 208)
36	Zuhruf 43/31	Müşriklerin söylediği sözler hakkında (III, 216)

37	İbrâhîm 14/36	Bedir esirleri hakkında (III, 230)
38	Nûh 71/26	Bedir esirleri hakkında (III, 230)
39	Mâide 5/11	Gazvelerde Allah'ın yardımı hakkında (III, 243)
40	Bakara 2/219	İçkinin yasaklanması hakkında (III, 249)
41	Nahl 16/27	İçkinin yasaklanması hakkında (III, 249)
42	Nisâ 4/43	İçkili namaza yaklaşmama hakkında (III, 251)
43	Mâide 5/93	İçkinin yasaklanması hakkında (III, 249)
44	Âl-i İmrân 3/122	Uhud gazvesi hakkında (III, 257)
45	Âl-i İmrân 3/153	Uhud gazvesi hakkında (III, 261)
46	Âl-i İmrân 3/128	Uhud gazvesi hakkında (III, 263)
47	Âl-i İmrân 3/155	Uhud gazvesi hakkında (III, 269)
48	Âl-i İmrân 3/144	Hz. Muhammed'in sadece peygamber olduğu hakkında (III, 290)
49	Âl-i İmrân 3/121, 139, 144, 140, 143, 146, 151, 155, 156, 169	Uhud gazvesi hakkında (III, 294)
50	Mâide 5/11	Allah'ın yardımı hakkında (III, 319)
51	Nûr 24/11	İfk hadisesi hakkında (III, 329)

52	Nûr 24/22	İfk hadisesi hakkında (III, 329)
53	Ahzâb 33/36-37	Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb'le evliliği hakkında (III, 332)
54	Ahzâb 33/40	Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb'le evliliği ilgili müşriklerin söyledikleri hakkında(III, 333)
55	Ahzâb 33/37	Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb'le evliliği hakkında (III, 333)
56	Ahzâb 33/12	Hendek gazvesi hakkında (III, 336)
57	Mümtehine 60/10	Hicret eden kadınlar hakkında (III, 378)
58	Fetih 48/24	Câhiliye hakkında (III, 379)
59	Fetih 48/18	Hudeybiye'de yapılan biat hakkında (III, 386)
60	Fetih 48/1-5	Hudeybiye hakkında (III, 389)
61	Bakara 2/196	Oruç hakkında (III, 390)
62	Âl-i İmrân 3/64	Hükümdarlara gönderilen mektuplar hakkında (III, 396)
63	Yâsîn 36/70	İslâm'a davet hakkında (III, 401)
64	Mücâdele 58/1-2	Hz. Peygamber'e durumunu anlatan kadın sahâbî hakkında (III, 406-408)
65	Mümtehine 60/7	Hz. Peygamber'in Ümmü Habibe ile evliliği hakkında (IV, 22)
66	Kâf 50/19	Ölüm hakkında (IV, 34)
67	Ahzâb 33/37	Zeyd hakkında (IV, 51)

68	Nisâ 4/29	Birbirini öldürme hakkında (IV, 58)
69	Nisâ 4/94	Selam verme hakkında (IV, 62)
70	Mümtehine 60/1	Düşmanın dost edinilmemesi hakkında (IV, 69)
71	İsrâ 17/81	Mekke fethi hakkında (IV, 81)
72	Nisâ 4/58	Mekke fethi hakkında (IV, 84)
73	Hucurât 49/13	Mekke fethi hakkında (IV, 85)
74	Mâide 5/87	Helal kılınanın haram kılınmaması hakkında (IV, 100)
75	Tevbe 9/25	Huneyn gazvesi hakkında (IV, 120)
76	Hucurât 49/17	Kabilelerin İslâm'a girişi hakkında (IV, 141)
77	Hucurât 49/2,4	Hz. Peygamber'e nasıl hitap edileceği hakkında (IV, 144-145)
78	Hucurât 49/6	Fâsık bir kişinin verdiği haber hakkında (IV, 149)
79	Tevbe 9/117-119	Tebük gazvesi hakkında (IV, 161)
80	Ahzâb 33/28-35	Hz. Peygamber'in eşlerini boşama durumu hakkında (IV, 182)
81	Tahrîm 66/2-5	Hz. Peygamber'in eşlerini boşama durumu hakkında (IV, 183)
82	Nahl 16/128	Hz. Peygamber'in Yemen'e gönderdiği elçi hakkında (IV, 208)
83	Mâide 5/1	Elçiyle beraber gönderdiği mektupta, ahde vefa hakkında, (IV, 208)
84	Mâide 5/3	Vedâ haccı hakkında (IV, 218)
85	Kasas 28/83	Hz. Peygamber'in vefatı hakkında (IV, 238)

86	Bakara 2/180	Hz. Peygamber'in vefatı hakkında (IV, 240)
87	Necm 53/3	Hz. Peygamber'in kendi arzusuna dair konuşmadığı hakkında (IV, 244)
88	Âl-i İmrân 3/144	Hz. Peygamber'in de insan olduğu ve vefat edeceği hakkında (IV, 247)

Tablo 3: Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-zamân* adlı eserinde geçen ayetler.

3. 2. Şiir Kullanımı

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin eğitim aldığı alanlardan biri de edebiyattır. Bilindiği üzere İslâm tarihinin erken dönemlerinde ilimler birbirinden ayrılmamış ve başlı başına ilim dalları ortaya çıkmamıştı. Ne var ki daha sonraki yıllarda ilim dallarının birbirinden ayrılmalarına karşın İslâm âlimleri, her alanda bilgi sahibi olmayı yeğlemişlerdir. Hele ki İbnü'l-Cevzî söz konusu olduğunda, özellikle vaizlik yapmış olması onun edebî kişiliğinin de iyi olduğunu göstermektedir. Bu anlamda kendisini dedesi Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî yetiştirmiştir.

Özellikle Kelâî'nin, ele aldığımız müellifler arasında şiir kullanımı noktasında bu dönemin en uç örneği olduğunu ifade etmek istiyoruz. Çünkü söz konusu müellifler içinde hiçbiri Kelâî kadar şiirlere yer vermemektedir. Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin ise şiirle istişhad veya geç dönem yazılmış şiir rivayetlerini siyer malzemesine dâhil etme gibi bir durumu söz konusu değildir. Bununla birlikte kaynaklarda aktarılan şiirleri olduğu gibi ele aldığı, bazı durumlarda kısaltarak verdiği görülmektedir. İbnü'l-Cevzî, Hz. Peygamber'in nesebini anlatırken şiirlere genişçe yer verirken; daha sonra gelen mevzularda ise şiir aktarımı neredeyse yok denecek kadar azdır. Savaşlarda söylenmiş birkaç tane şiir dışında eserinde çok fazla şiire yer vermemiştir.[384]

İbnü'l-Cevzî'yle alakalı olarak hicretten sonraki olayları yıl yıl anlattığını ve özellikle o yıl vefat eden kişiler hakkında bilgi verdiğini bir kez daha ifade etmek istiyoruz. Ebü'l-Muzaffer İbnü'l-Cevzî, Hayber'de şehit düşen Müslümanlardan bahsederken Âmir b. el-Ekva'ın şehit düştüğünü belirtmiş ve bu sahâbî hakkında bilgiler vermiştir. Verdiği bilgilerde Âmir'in şair olduğunu ifade etmekte ve bir şiirini aktarmaktadır.[385] Özellikle Âmir'in şiiri-

---

[384] Örnek olarak, Hassân b. Sâbit'in Hz. Hamza'nın savaşta şehit düşmesi üzerine söylediği şiir için bkz. İbnü'l-Cevzî, III, 275.

[385] Müellif şehit düşen veya vefat eden kişilere dair hadise yer vermiş ve vefat eden kişinin kendi inşâd ettiği şiiri aktarmıştır. Bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 12-13.

ne yer vermesi ise, Hayber günü Âmir'in Resûlullâh'ın isteği üzerine okuduğu şiirlerle develeri hızlandırıp, Müslümanları şevklendirdiği[386] için olmalıdır.

İbnü'l-Cevzî'nin eserinde şiirlere yer veriş şekliyle alakalı belirtilmesi gereken bir husus da Hz. Peygamber'in vefatından sonra söylenen mersiyeleri aktardığıdır. Bu konuda kendisi şu ifadelere yer vermiştir: "*Hz. Peygamber'e pek çok kişi mersiye yazmıştır. Biz burada onlardan bazılarını aktarmakla yetinmek istiyoruz.*"[387] Ayrıca müellif bu rivayetleri aktarırken İbn İshâk ve Vâkıdî'den kaynak itibariyle istifade edeceğini belirtmiştir. Sıbt İbnü'l-Cevzî, Hz. Peygamber'e mersiye okuyan sahabilerden, Hz. Ebû Bekir, Hassân b. Sâbit, Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdülmuttalib'in kızları ve bedevilerden bir kısmının rivayetlerini aktarmıştır.[388] Bilindiği üzere Hz. Peygamber'e duyduğu muhabbetten dolayı mersiye okuyan pek çok sahabi vardır. Müellif burada muhtemelen bu mersiyelerden seçmeler yapmıştır.

4. Hz. Peygamber Algısı

Siyer âlimlerinin yaşadıkları coğrafya, dönemin zihniyeti, kendi ilmî birikimleri gibi pek çok etken, onların siyer yazıcılığına etki etmiştir. Özellikle Hz. Peygamber hakkındaki tasavvurları gerek bilgileri ele alışları anlamında gerekse de sarf ettikleri ifadeler açısından belirleyici olur. Çünkü bir Müslümanın Hz. Peygamber'e karşı kayıtsız kalması, muhabbet göstermemesi söz konusu olamaz. Dolayısıyla her ne kadar tarihçi de olsalar her şeyden önce siyer âlimlerinin Müslüman oldukları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda ele aldığımız her siyer müellifinin Hz. Peygamber'e karşı imânî bir gönül bağının olduğunu belirtmek gerekir. Ne var ki Hz. Peygam-

---

[386] Buhârî, "Meğâzî", 38.
[387] Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 258.
[388] Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 258-262.

ber algısı başlığında müelliflerin bu duygusal bağından çok, Hz. Peygamber'i konumlandırdıkları yerle alakalı tespitler yapılmaya gayret edilmiştir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Hz. Peygamber algısıyla alakalı tespitlere gelecek olursak; İbnü'l-Cevzî Hz. Peygamber'in mucizelerine dair müstakil bir başlık açmış ve konuları bu başlık altında değerlendirmiştir. Müellifin eserinin içerisinde de Hz. Peygamber algısına dair rivayetler mevcut olduğu gibi özellikle bu başlık altında Hz. Peygamber tasavvurunu net bir şekilde göstermiştir. İbnü'l-Cevzî'nin, eserini inceledikten sonra hâsıl olan kanaatimize göre Hz. Peygamber'e mucize verildiğine dair herhangi bir şüphesi yoktur.

Müellifin Hz. Peygamber algısıyla alakalı ilk olarak eserinin başından sonuna kadar değindiği mucizelere dair bilgiler verilecek daha sonra ise, müstakil bir bölüm olarak ele aldığı mucize başlığına değinerek konu sonlandırılacaktır.

İbnü'l-Cevzî, Hz. Muhammed'in nübüvvetten önceki hayatına dair peygamberliğini müjdeleyen pek çok rivayet aktarmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki İbnü'l-Cevzî, bu rivayetleri Hz. Muhammed'in peygamberliğine delil mahiyetinde sunmaktadır. Zira bu anlamda konu birbirine benzeyen ve silsile hâlinde devam eden rivayetlerden oluşmaktadır.[389]

Müellif, Mi'râc bahsiyle alakalı müstakil bir başlık açarak konuyu bütün detaylarıyla ele almıştır. İbnü'l-Cevzî'nin konuya daha başlamadan sarf ettiği cümlenin, hem kaynakları tespit hem de rivayetleri seçme noktasında kendisinin hassasiyetini göstermesi açısından önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir: "*Mi'râc bahsindeki rivayetler Müsned'de, Sahîhayn'da ve daha başka eserlerde vârid olduğuna göre ihtilaflıdır.*"[390] İbnü'l-Cevzî'nin kaynak olarak Kütüb-i Sitteden sadece bu bahiste değil, pek çok yerde istifade ettiğini

[389] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 92.
[390] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 140.

belirtebiliriz. Ne var ki özellikle bu konuda zikri geçen eserlerden daha çok yararlanmıştır.

Müellifin Mi'râc bahsini detaylı bir şekilde ele almış olması konunun ehemmiyetini göstermektedir. İbnü'l-Cevzî Mi'râc olayının keyfiyetini, Hz. Peygamber'in bu yolculukta neler yaşadığını, Mekke'deki müşriklerin tepkisini ve Hz. Ebû Bekir'in Sıddîk sıfatını nasıl kazandığını anlatmaktadır. Mi'râc ile alakalı bu bilgileri verdikten sonra Mi'râc'ın ruhen mi yoksa bedenen mi gerçekleştiğine dair İslâm âlimlerince tartışılan meseleye müstakil bir başlık açarak mevcut olan görüşleri aktarmaktadır.

İbnü'l-Cevzî Mi'râc hakkında ilk olarak Müslümanların nezdinde genel olarak kabul gören görüşü aktarmaktadır: "*Sahâbenin geneli, tâbiûn, hulefâ-i râşidîn ve imamlarımıza göre, Hz. Peygamber'in Mi'râc'ı ruh ve bedenle olmuştur.*" Daha sonra Muâviye'den rivayetle, "*Hz. Peygamber ruhuyla Mi'râc yapmıştır, bedeniyle değil. Vâkıdî dedi ki: İsrâ yani Beytü'l-Makdis'e gidişi bedeniyle, göğe çıkışı ise ruhuyla olmuştur.*"[391], şeklinde bu konu hakkındaki görüşleri aktarmıştır.

Bu konu hakkında daha sonra İbnü'l-Cevzî kendisi değerlendirmelerde bulunmaktadır. Mevcut tartışmalardan hareketle müellif, konuyu pek çok açıdan tartışmaya açmış ve cevaplamak suretiyle birçok açıklama yapmıştır. "*Rivayet edilen o dur ki, Beytü'l-Makdis'e ruhuyla urûc etmiştir. Ve ruhuyla semaya çıkışı da şu ayete dayanmaktadır: 'Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götüren Rabbin yücedir.'*[392] *İsrâ'nın Mescid-i Aksâ'ya gerçekleşmesi Hz. Peygamber'in Mi'râc'ı içindir. Ve buradan ruhuyla semaya çıkmıştır. 'Kulunu geceleyin götüren Rabbinin şânı yücedir.' ayetine gelirsek, şayet uykudaysa ruhuyla gerçekleşmiştir, deriz. Çünkü eğer uykudaysa bu mucize olmaz ve Kureyş de onu inkâr etmezdi. Ne var ki durumun böyle olmadığına sahîh hadisler ve âlimlerin icmâsı delildir.*" Ebü'l-Muzaffer İbnü'l-Cevzî bunları söyledikten sonra ise bu

---

[391] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 143.
[392] İsrâ 17/1.

görüşte olan sahâbîlerin isimlerini zikretmiştir. "*Bunlar dört halife, İbn Abbâs, Câbir, Enes, Ebû Hureyre, Huzeyfe, İbn Mes'ûd, Mâlik b. Sa'saa, Übey b. Kâ'b, Zeyd b. Sâbit, İbn Ömer, Abdullah b. Amr, Selmân-ı Fârisî, Ammâr b. Yâsir, Âişe, Ümmü Hâni' ve daha başkaları bu görüştedir. Allah'ın şu sözüne gelince: 'Bizim sana gösterdiğimiz o rüyayı insanlar için imtihan vesilesi kıldık.'*[393] *İkrime, Ebû Sâlih ve Vâlibî, İbn Abbâs'tan rivayet etmişlerdir ki: Hz. Peygamber rüyasında Benî Ümeyye'yi minbere bir maymun gibi sıçrarken gördü. Ve bu ayet bunun üzerine nâzil oldu. Bu ayetin Mi'râcla bir ilgisi yoktur.*"[394] İbnü'l-Cevzî bu son rivayetle birlikte karşıt görüşte olan kişilerin görüşlerini aktarmaktadır. Daha sonra bu son tartışmayla alakalı Hz. Âişe'nin rivayetine geçmektedir: "*Hz. Peygamber'in bedenini kaybetmedim.*" İbnü'l-Cevzî bu hadis hakkında görüşlerine şöyle devam etmektedir: "*Hz. Âişe Mi'râc zamanında ne durumdaydı. Ulemanın icmâına göre altı yaşında bir kız çocuğuydu. Ki Hz. Peygamber onunla zifafa Medine'de Mi'râc olayından üç sene sonra girdi. Dolayısıyla bu rivayetin bu şekliyle sabit olması mümkün değildir.*"[395] İbnü'l-Cevzî, bu dönemin belirgin bir vasfı olan metin tenkidine dair yorumda bulunmuştur. Bu rivayetin sıhhatine dair görüş beyan ettikten sonra başka bir hususta ise şöyle demiştir: "*İsrâ'nın Beytü'l-Makdis'e yapılmasının bir gaye kılındığını söyleyenlere gelince, İsrâ'nın başka bir şeye olması gerekmez. Ki bu konuda sahîh naslar sabit olmuştur ki bu olayın uyanıkken gerçekleştiği yönündedir.*"

İbnü'l-Cevzî'nin tartışma üslubuyla konuları ele aldığı görülmektedir. Mi'râc bahsiyle alakalı bütün ihtimalleri değerlendirmek adına yapılacak her türlü itiraza karşı sorular sorup cevaplar vermektedir.

Müellif daha sonra Kâdî Iyâz'a referansla görüşlerini sağlamlaştırmayı amaçlamıştır. "Kâdî Iyâz *Şifâ* adlı kitabında şöyle demektedir: Müslümanların görüşü ve gerçek olan görüş o dur ki, Yüce Allah Peygamberimiz'e

---

[393] İsra 17/60.
[394] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 143-144.
[395] Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 144.

Mi'râcı ruh ve bedenle birlikte gerçekleştirtmiştir."[396], Kâdî Iyâz'dan yaptığı bu son alıntıyla birlikte, bu tartışmaya son şeklini vermiş ve Mi'râcın ruh ve bedenle birlikte gerçekleştiğine dair kesin kanaatini paylaşmıştır.[397]

İbnü'l-Cevzî ruh ve beden tartışmasını bitirdikten sonra yeni bir meseleye değinmektedir. "Şayet denilirse ki niye gündüz değil de gece gerçekleşti? Buna iki tür cevap verilebilir:

1. Gece, durumları örtendir. İnsanlara fitne olmaması içindir. Ki Hz. Îsâ örneğinde fitneye dönüştü gibi." İbnü'l-Cevzî iki tür cevap verileceğini söyler fakat ikinci cevabı zikretmez. Fakat bu görüşünü destekleyecek mahiyette yine örneklerle açıklamalar yapar.[398]

Ebü'l-Muzaffer İbnü'l-Cevzî İsrâ'nın Kudüs'ten gerçekleşmiş olmasına dair şu ifadelere yer vermiştir. "*Şayet sorulursa: İsrâ'nın Mekke'den Kudüs'e olmasındaki hikmet nedir? Niçin Mekke'den Mi'râc gerçekleşmedi?*

Buna farklı şekillerde cevaplar verilebilir:

1. *Yüce Allah İsrâ'yı Kudüs'e gerçekleştirdi ki Hz. Peygamber semaya çıkmaya alışsın. Yani Yüce Allah merhale merhale yaptı ki Mi'râca hazır olsun.".*
2. *Çünkü peygamberler burada toplandı. Hz. Peygamber onlara namaz kıldırdı. Ve bu şekilde önceki peygamberlerin şeriatı neshedildi.*
3. *Çünkü Hz. Peygamber bu bölgeye gelerek Allah'ın Hz. Mûsâ ile konuştuğu yerleri gördü. Daha sonra semaya urûc etti."*

Bu tartışmayı da bitiren müellif yeni bir meseleye geçmektedir. Müellifin bu konu hakkındaki görüşlerine genişçe yer verilmesinin sebebi, dönemin rivayetlere yaklaşım tarzını hem ortaya koymak hem de aşağıda değerlendirileceği üzere geç dönem tartışmalarının siyer metinlerine eklenmesini

---

[396] Kâdî İyâz, *Şifâ-i Şerîf Şerhi*, trc. Mehmet Yaşar Kandemir, I-III, Tahlil Yayınları, İstanbul 2012, I, 397-398.

[397] Sıbt İbnü'l-Cevzî, Kâdî İyâz'dan Mi'râcın mahiyeti ve bu konu etrafında cereyan eden tartışmalar konusunda istifade etmiştir. Kâdî İyâz'ın Mi'râc bahsiyle alakalı detaylı bilgiler için bkz. Kâdî İyâz, I, 370-430.

[398] Bu örnek ve açıklamalar için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 145.

ortaya çıkarmaktır. Başka bir husus da Hz. Peygamber'in, Allah'ı çıplak gözle mi yoksa kalp gözüyle mi gördüğü meselesidir. Burada İbnü'l-Cevzî iki görüşü aktarmaktadır. Birinci görüş yine ekser ulemanın kabul ettiği çıplak gözle gördüğüne dairdir. İkinci görüş ise Hz. Âişe'den nakil olup kalp gözüyle gördüğünü ifade etmektedir. Daha sonra İmam Ahmed b. Hanbel'den rivayette bulunarak Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: "*Ben yüce olan Rabbimi gördüm.*" Bu hadisin akabinde müellif şöyle demektedir: "*Şayet kalp gözüyle Rabbini görmüş olsaydı bu onun için bir meziyet olmazdı. Mü'minlerin geneli rablerini kalp gözüyle görmektedirler.*"[399] İbnü'l-Cevzî ayrıca buna dair örnekler vermektedir.

Burada bir değerlendirme yapmak gerekirse; ifade edilmelidir ki, Sıbt İbnü'l-Cevzî, Mi'râc bahsiyle alakalı rivayet ve tartışmaların pek çoğunu Kâdî İyâz'ın *Şifâ* adlı eserinden istifade ederek tartışmıştır. Eserinde bizzat Kâdî İyâz'a atıfta bulunmuştur. Fakat muhtemelen döneminde vâki olan tartışmalardan dolayı Mi'râc bahsiyle alakalı yeni tartışmalara da ilk defa Sıbt İbnü'l-Cevzî değinmektedir. Mi'râcın niye gündüz olmadığıyla alakalı ileri sürdüğü soruya ve verdiği cevaba; yine aynı zamanda Mi'râc'ın niye Kudüs'ten gerçekleştiğine dair verdiği bilgilerde, soruları kendisi sormuş ve cevapları da kendisi vermiştir. Bu tartışmalarla alakalı Kâdî İyâz'ın eserinde herhangi bir bilgiye rastlanmadığını da belirtmek gerekir.

İbnü'l-Cevzî daha sonra ise, Hz. Peygamber'in bu yolculukta neler gördüğüne dair farklı görüşleri zikretmektedir. Böyle bir tespitte bulunmasını ise Necm suresinin 18. ayetine dayandırmaktadır.[400] İbnü'l-Cevzî, Hz. Peygamber'in cenneti, cehennemi ve bizzat kendi suretinde Cebrâil'i gördüğüne dair rivayetleri de aktarmaktadır.[401]

---

399 Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 146.
400 Yüce Allah bu ayette: "Rabbinin büyük ayetlerini gördü." buyurmaktadır.
401 Detaylı bilgi için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, III, 147.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, Hz. Peygamber'in mucizelerine dair müstakil bir başlık açmış ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Burada mucizeleri belli bir tasnif çerçevesinde tertip etmiş ve bu tasniften yola çıkarak mucizeleri açıklamıştır. Mucizeleri üç kısma ayıran müellif bunları Hz. Peygamber'in zâtının dışında gerçekleşen, Hz. Peygamber'in zâtında gerçekleşen ve son olarak ise Hz. Peygamber'in sıfatı olarak gerçekleşenler şekilde sınıflamıştır.

Hz. Peygamber'in zatının dışında gerçekleşen mucizeleri, ayın yarılması, taşın ona selam vermesi, parmaklarının arasından su fışkırması, az olan yemekten pek çok kişinin doyması, kütüğün Hz. Peygamber'e özlem duyması ve inlemesi, Hz. Peygamber'in elindeki taşların tesbih etmesi, etini yediği koçun zehirli olduğunu söylemesi, peygamberlikten önce bulutun onu gölgelemesi olarak sıralamıştır. Sıbt İbnü'l-Cevzî bunları saydıktan sonra Hz. Peygamber'in zâtının dışında gerçekleşen başka mucizelere dair rivayetler de vermiştir. İnşıkâk-ı kamer olayını rivayetler bağlamında aktaran müellif, sahîhliğini Kamer suresinin 1. ayetini delil getirerek açıklamıştır.[402] Ahmed b. Hanbel'den ve Sahîhayn'dan pek çok rivayette bulunarak, Müslümanların seferdeyken zorluklar yaşamaları karşısında Hz. Peygamber'in su azken mucize gösterip suyu artırdığına dair riayetler aktarmaktadır.[403]

Mucizelerle alakalı ikinci kısım ise yukarıda da ifade edildiği üzere, Hz. Peygamber'in zâtıyla alakalıdır. Müellif, bu mucizenin de "nur" olduğunu ifade etmiştir. O nur ki bütün atalarından en son babası olan Abdullah'a kadar gelmiştir. Müellif özellikle Hz. Peygamber'in dedeleri ve son olarak Hz. Peygamber'in babası Abdullah hakkında bilgi verirken bu nura dair bilgiler paylaşmıştır.[404]

Üçüncü kısım ise, Hz. Peygamber'in sıfatlarıyla alakalıdır. Müellifin tasnifinde dikkat çekici nokta da bu konudur. Çünkü burada Hz. Peygamber'in

---

[402] Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 359.
[403] Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 359-362.
[404] Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 363.

bazı sıfatlarını mucize olarak zikretmiş olması kayda değer bir husustur. Müellif Hz. Peygamber'in devamlı doğru sözlü olmasını, batıla meyletmemesini, nübüvvetten önce çirkin fiiller işlememesini bu bağlamda ele almıştır. Sözlerinin devamında ise, Yüce Allah'ın onu her türlü günahtan, kötülükten koruduğunu belirtmiştir. Daha sonra ise, Hz. Peygamber'in şu sıfatlarını zikretmiştir: "O cesurdu, cömertti, girişkendi, fasihti, adaletliydi, merhametliydi, şefkatliydi, güzel ahlaklıydı, yumuşak huyluydu." Mucizelere dair müellifin sarf ettiği son düşünceleri ise şöyledir: "*Hz. Peygamber'in mucizeleri sayılamayacak kadar çoktur. Ve bu mucizelerin hepsi apaçıktır. Ve elbette ki en büyük mucizesi, Kur'ân'dır. O Kur'ân ki her zaman var olacaktır.*"[405]

İbnü'l-Cevzî, Hz. Peygamber algısını, Hz. Peygamber'in bütün kötülüklerden, günahlardan berî olduğu temeli üzerine inşa etmiştir. Ona göre Hz. Peygamber'in hayatı, bir bütün olarak Allah tarafından gözetim altında tutulmuştur. Gerek anne ve babaları tarafından peygamberlik nurunun intikal etmesi, gerekse de görmüş oldukları harikuladelikler bunun delilidir. Devamında ise Hz. Peygamber'in doğumu, gençlik yılları ve peygamberlik süresinde de bu mucizeler Allah tarafından verilmeye devam etmiştir. Müellifin anlatımından öyle anlaşılıyor ki tüm bu mucizeler Allah tarafından peygamberini tasdik için gösterilmiş ve verilmiştir.

Ayrıca müellifin mucizeleri inceleme yöntemini değerlendirmek gerekirse; siyer yazımında erken dönemde mucize meselenin bu şekilde tartışma ve açıklama eksenli ele alınmadığını belirtmek isteriz. Müellifler sadece rivayetleri vermekle yetinmişler ve yorumdan kaçınmışlardır. Oysaki İbnü'l-Cevzî'nin bu şekilde hareket etmediği anlaşılmakatdır. Müellifin geç dönem tartışmalar çerçevesinde açıklamalar yaptığı görülmektedir. Ebü'l-Muzaffer İbnü'l-Cevzî, mucize meselesine yaklaşımında, sadece rivayetlerle yetinmemiş aynı zamanda aklî ve mantıkî perspektiften de yararlanmıştır. İbnü'l-Cevzî'nin akıl ve mantık ölçüsünde cevap vermeye çalıştığı hususlar aslında

---

405 Sıbt İbnü'l-Cevzî, IV, 363.

Kelam ilminde tartışılan meselelerdir. Erken dönemde siyer yazımında bu tarz tartışmalar söz konusu değilken, geç dönemdeki tartışmaların siyer yazımına dâhil olduğu görülmektedir. Bununla birlikte İbnü'l-Cevzî'nin mucizeler için yaptığı tasnif üzerinde de durmak gerekmektedir. Müellifin benimsediği tasnifi konumlandırma anlamında güçlük çektiğimizi belirtmek isteriz. Bunun temel sebebi de mucizelerle alakalı yapılan tasniflerin dışında farklı bir tasnif benimsenmiş olmasıdır. Kelam ilminde mucizeler üç ana başlık altında anlatılmaktadır. Bunlar, hissî mucizeler, haberî mucizeler ve son olarak aklî mucizeler şeklinde tasnif edilmektedir. Kelam ilmindeki bu tasniften istifade ile kısaca bu tasnifin neleri kapsadığını ifade ederek İbnü'l-Cevzî'nin yaptığı tasnif açıklanmaya çalışılacaktır.

İnsanların duyularına hitap eden mucizeler olarak tarifi yapılan hissî mucizelere ayın ikiye yarılması, miraç, örnek olarak verilebilir. Haberî mucizeler ise, peygamberlerin Allah'tan aldıkları haber doğrultusunda verdikleri bilgidir. Aklî mucizelere gelince, insanın düşünme yetilerini kullanarak akletmesi sonucunda kavrayabildiği hususlardır. Hz. Peygamberin güvenilir, doğru sözlü olması buna örnektir.[406] Bu tasnife mukabil Fahreddîn er-Râzî (v. 606/1209) ise şöyle bir üçlü tasnif yapmıştır. Ona göre birinci mucize şekli, Hz. Muhammed peygamberliğini iddia etmesi ve elinde mucizeyle gelmiş olmasıdır. Bu yolun doğru olduğunu ifade eden Râzî, Kur'ân'ı, parmakları arasından su fışkırmasını ve gaybdan haber vermesini bu mucize türüne örnek olarak zikretmektedir. Râzî'ye göre ikinci mucize şekli ise, Hz. Peygamber'in ahlakından yola çıkarak hükümlerini ve davranışlarını delil getirmektedir. Üçüncü mucize şekli ise, önceki peygamberlerin getirdikleri kitaplarda onun hakkında haber vermeleridir.[407]

---

406 Halil İbrahim Bulut, "Mûcize", *DİA*, XXX, 350-352; Adil Bebek, "Kelam Literatürü Işığında Mucize ve Hz. Muhammed'e Nispet Edilen Hissi Mucizelerin Değerlendirmesi", *MÜİFD*, 2000, sayı: 18, 121-148.

407 Fahreddîn er-Râzî, *el-Muhassal (Kelam'a Giriş)*, çev. Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978, s. 207-216.

Mucizeleri tasnif bağlamında verdiğimiz bu bilgiler, genel kabul gören tertip biçimleridir. Yukarıda da görüldüğü üzere âlimlerin mucizeyi tasnif anlamında birbirinden ayrıldıkları ve ihtilaflarının söz konusu olduğu aşikârdır. İbnü'l-Cevzî, Hz. Muhammed'in mucizeleriyle alakalı bizzat Hz. Peygamber odaklı bir yaklaşım sergilemişken, diğer iki yaklaşımda ise mucize merkezli bir bakış açısı görülmektedir. Aslında bu ve benzer ihtilafların görülmesi ilimlerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Kelam ilminin mucizeye bakış açısı burada temel ölçüt olmakla birlikte, konuya yaklaşımı da, mucizenin niye var olduğu, nasıl gerçekleşeceği şeklindedir. Hal böyle olunca akıl ve mantık devreye girmekte, mucizeler bu perspektiften yola çıkılarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Kelamcılar, bir kişinin peygamber olduğunu iddia ettikten sonra mucize getirmesini şart koşmuşlardır.[408]

İbnü'l-Cevzî'nin Hz. Peygamber'in zâtının dışında gerçekleşen mucize tarifinin kelam ilmine göre karşılığı, hissî mucizelerdir. Yine İbnü'l-Cevzî'deki Hz. Peygamber'in sıfatlarıyla alakalı olan mucizeler de Kelam ilminde aklî mucizeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada ifade edilmesi gerekirse, tüm bu tasnifler içerisinde hem kelam ilmini hem de rivayetleri göz önünde bulundurma açısından Fahreddîn er-Râzî'nin yaptığı mucize tasnifi, bu alanda yapılmış en geniş ve kapsamlı açıklama yöntemi olarak görünmektedir. Her ne kadar tasnif şekilleri farklı olsa da aslında konunun ele alınış tarzı bakımından birbiriyle aynı doğrultuda olduğu görülmektedir. İbnü'l-Cevzî mucize meselesine her ne kadar peygamber odaklı yaklaşmış olsa da aslında yönteminde kelam ilminin tezahürleri görülmektedir. Bu da bir siyer âlimi olan Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin sahip olduğu bilgi ve birikimle açıklanabilir.

---

[408] Bulut, "Mûcize", *DİA*, XXX, 350.

2. İMAM NEVEVÎ (v. 676/1277) VE *ES-SİRETÜ'N-NEBEVİYYE* ADLI ESERİ

A. Hayatı

Tam adı Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî olan en-Nevevî (v. 676/1277), 631 (1234) yılında Suriye'de doğmuş ve ilim tahsilini bu coğrafyada tamamlayarak Dımaşk'ta yaşamını sürdürmüştür. Genç yaştan itibaren İslâmî ilimlere dair eğitim alan Nevevî, hadis ve fıkıh sahasında ön plana çıkmış ve bu alanlarda pek çok eser telif etmiştir.[409] VII. (XIII.) asırda yaşamış olan İmam Nevevî'yi siyer yazımında ön plana çıkaran temel faktör, fıkhî anlamdaki otoritesinin siyer yazıcılığına ne denli etki ettiğiyle alakalıdır. Daha önce de ifade edildiği üzere, bu dönem siyer yazımındaki dönüşümü tespit etmek anlamında İslâmî ilimlerin çeşitli alanlarında uzmanlaşmış müellifler seçilmeye çalışılmıştır. İmam Nevevî'nin de bu çalışmada, siyer ilmine fıkhî anlamda bir katkı sağlayacağı ifade edilebilir.

İmam Nevevî, birçok yere rihleler gerçekleştirmiş ve özellikle hadis ve fıkıh alanında pek çok hocadan ders almıştır. Ebû Zekeriyyâ, hadis alanında otorite sayılmış ve bu anlamda Zehebî'nin kendisine hitap ettiği şekilde "hadis âlimlerinin efendisi" lakabına mazhar olmuştur. İmam Nevevî'nin meşhur olduğu eserlerinden biri de, *Riyazü's-sâlihin*'dir. Nevevî bu eserinde 1900 kadar sahîh hadisi bir araya getirmiş ve İslâm ahlak ve adabını öğretmeyi amaç edinmiştir. İmam Nevevî, yine hadis alanında İmam Müslim'in *Sahîh*'ine şerh yazmış ve bu şerh yazılanlar içinde en önemlilerinden sayılmıştır. [410]

İmam Nevevî'nin siyer yazımına konu edilen eserinin adı *es-Siretü'n-Nebeviyye*'dir. Aslında bu kitap İmam Nevevî'nin dil alanında yazmış oldu-

[409] M. Yaşar Kandemir, "Nevevî", *DİA*, XXXIII, 45.
[410] Kandemir, "Nevevî", *DİA*, XXXIII, 46.

ğu *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât* adlı kitabının ilk bölümünde Hz. Peygamber'in hayatı hakkında yazdığı kısımdır.[411] İmam Nevevî, *Tehzîb* adlı eserini, muhakkiklerin ifadelerine göre, İmam Şâfiî'nin fıkhındaki anlaşılmayan lafızları ve isimleri açıklamak üzere telif etmiştir. Muhakkikler, İmam Nevevî'nin sadece lafız ve isimlerle yetinmediğini, bu kitapta Şâfiî fıkhında kapalı olan hususların da açıklandığını ifade etmişlerdir. Muhakkiklere göre bu gelenek hicrî II. asırda başlamış ve bu gelenek içerisinde İmam Nevevî de söz konusu eseri ile yer edinmiştir.[412] İşte İmam Nevevî'nin bu çalışmasının ilk bölümünde Hz. Peygamber'in siyerine dair bilgiler yer almaktadır. Ayrıca bu bölüm müstakil bir eser olarak, Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî ve Abdurraûf Ali tarafından neşredilmiştir.[413]

B. İmam Nevevî'nin Siyer Yazıcılığı

Malumdur ki Hz. Peygamber'in hayatı mevcut konumu itibariyle gerek Müslümanların indinde gerek insanlık tarihi açısından pek çok yönden incelenmeye ve ele alınmaya değerdir. Nitekim tarih boyunca Resûlullah'ın hayatı, İslâmî ilimlerin pek çok disiplinine konu olmuş ve farklı yönlerine temas edilmiştir. Bu çalışmanın da temel gayesi, Hz. Peygamber'in hayatına dair yazılmış eserlerin tespiti ve farklı disiplinler söz konusu olduğunda Hz. Peygamber'in hayatına yaklaşım tarzlarının keyfiyetini ortaya çıkarmaktır. Bu anlamda Hz. Peygamber'in hayatını ele alan ve bu çalışmanın temelini oluşturan eserler tarih, hadis, tefsir, kelam ve fıkıh ilimlerinin etkisiyle telif edilen çalışmalardan oluşmaktadır.

İmam Nevevî, müstakil bir siyer eseri yazmamakla beraber, hem dil sahasında hem de tabakat türü olarak yazdığı *Tehzîb* adlı eserinin ilk bölü-

411 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Dârü'n-Nefâis, Beyrut 2005, ss. 79-109.

412 Nevevî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, s.4.

413 Kandemir, "Nevevî", *DİA*, XXXIII, 49.

münde Hz. Peygamber'in hayatına dair çok önemli bilgiler vermiştir. Nevevî, özellikle bu bölümü oluştururken fıkhî bilgilerinden hareketle Hz. Peygamber'in hayatına değinmiştir. Aşağıda ele alınacağı üzere İmam Nevevî'nin bu eserinden yola çıkarak siyer anlayışına dair bilgiler verilecek ve tespitler aktarılacaktır.

1. Konu Tasnifi ve Muhteva

İmam Nevevî *es-Sîre* adlı eserinin girişinde, Hz. Peygamber'in hayatını eserinde ele almasının amacını şu şekilde ifade etmektedir: "*Bu kitapta, Hz. Peygamber'in hayatını anlatmak şeklinde bir yol izlememizin temel gayesi, Allah'ın yardımını istemek ve Hz. Peygamber'in isminin şerefi hürmetinedir. Hz. Peygamber'le alakalı verdiğimiz bilgiler bittikten sonra ise kendi tertibimize geri dönülücektir.*"[414] Müellifin sarf ettiği bu ifadeler Hz. Peygamber'e duyulan muhabbetin ve onun karşısında ihtiramlı duruşun bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. İmam Nevevî, lügat ve tabakât türü bu kitabında Hz. Peygamber'i isminin baş harfine göre "m" ile ismi başlayanların arasında değil, kitabın içinde yer alan bütün isimlerin ilk sırasında zikretmektedir. Bu uygulamasının da İmam Buhârî'nin ve diğer ulemânın başlattığı bir geleneğin devamı olduğunu ifade etmektedir.[415] Ayrıca ismi Muhammed olanları da yine Resûl-i Ekrem'in isminin hürmetine binâen baş tarafta sıraladıktan sonra eserinin alfabetik/ Mu'cem şeklindeki tertibine dönmektedir.

Nevevî'nin *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât* dâhilinde yer alan Resûlullâh'ın sîretine dair kısım, "Fasl: İslâm'da Târihin Başlangıcı" adlı başlığı müteakip eserde haklarında bilgi verilecek kimselerin ilki olarak "Muhammed b. Abdillah b. Abdilmuttalib b. Hâşim b. Abdimenâf b. Kusay b. Kilâb b. Mürre b. Kâ'b b. Lüey b. Gâlib b. Fşhr b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b.

---

[414] 414 Nevevî, *Tehzib*, I, 59.
[415] Nevevî, *Tehzîb*, s. 61.

Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Mead b. Adnân şeklinde neseb bilgisinin zikredilmesi ile başlamaktadır.[416]

Oysaki İmam Nevevî, *Tehzîb*'de "İslâm'da Tarihin Başlangıcı" adındaki başlık altında hicrî takvim hakkında bilgi vermiş ve hicrî takvimin ilk defa Hz. Ömer döneminde kullanılmaya başlandığını söylemiştir. Daha sonra ise İmam Nevevî, hicretten Hz. Peygamber'in vefatına kadar, yıl yıl Asr-ı saâdet'te meydana gelen önemli olayları sıralayacağını ifade etmektedir. Bu durumda *Tehzîb* içinde yer alan siyer kısmını takvim başlığından başlatmak daha uygun gözükmektedir. Hâlbuki hicretten sonraki yıllarda meydana gelen olayların sayıldığı söz konusu başlık müstakil olarak neşredilen *es-Sîretü'n-nebeviyye* adlı kitaba dâhil edilmemiş, kitap doğrudan Hz. Peygamber'in nesebi ile başlatılmıştır.[417]

Nevevî, yıllara göre sıralanan bu takvimde hicretin ilk senesinde Resûl-i Ekrem'in Mescid-i Nebevî'yi ve hücre-i saâdetlerini inşa ettiğini, muhâcir ve ensâr arasında muâhâtın yapıldığını, Abdullah b. Selâm'ın Müslüman olduğunu ve ezan okunmaya başlandığını kaydetmiştir.[418]

Hicretin ikinci senesinin olayları arasında hicretten 16 veya 17 ay sonra Şaban ayında kıblenin Kâbe'ye tahvîli, Ramazan orucunun ve zekâtın farz kılınması, fıtır sadakasının farz kılınması, Ramazan ayında Bedir gazvesinin olması, Şevval ayında Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile evlenmesi ve Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma ile nikanlanması zikredilmektedir.[419]

Nevevî'nin sıralayışına göre diğer seneleri ve olayları şu şekilde gösterebiliriz:

---

[416] Nevevî, *Tehzîb*, s. 81.

[417] Nevevî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Abdurraûf Ali-Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî, Dârü'l-Besâir, Dımaşk 1980, s. 7.

[418] Nevevî, *Tehzîb*, s. 79.

[419] Nevevî, *Tehzîb*, s. 79-80.

Hicrî üçüncü yıl: Üç gazve ve dört seriyye meydana gelmiştir. İçkinin bu yılda haram kılındığı, Hz. Peygamber'in Hz. Hafsa ile ve Hz. Osman'ın Ümmü Gülsüm ile evlendiği ve Hz. Ali'nin de oğlu Hasan'ın doğduğu anlatılmaktadır.

Hicrî dördüncü yıl: İmam Nevevî hicrî dördüncü yıldaki olayları zikrederken aynı zamanda tarihlerle alakalı tartışmaları da aktarmaktadır. Hendek gazvesiyle alakalı hicrî beşinci yılda olduğunu zikredenler olsa da, bu gazvenin hicrî dördüncü yılda olmasının daha doğru olacağını zikretmiştir. Hz. Peygamber'in bu yılda, Ümmü Seleme ile evlendiğini, seferde olan kimse için namazın kısaltılacağı hükmünün bu yılda indiğini, teyemmüm ruhsatının verildiğini ifade etmektedir. Yine aynı şekilde müellif, bu senede Zatü'r-Rikâ' gazvesinin olduğunun iddia edildiğini ne var ki bu gazvenin hicrî beşinci yılda omeydana geldiğini bildiren görüşün doğru olduğunu açıklamıştır. Nevevî, Bi'rü Maûne'de kurrâların katledilmesinin bu yılda gerçekleştiğini belirtmiştir.

Hicrî beşinci yıl: Bu sene Dûmetü'l-Cendel gazvesi ve Benî Kurayza gazvesinin olduğunu belirten müellif, örtünmenin de bu yılda farz kılındığını ifade etmiştir.

Hicrî altıncı yıl: Hudeybiye ve Benî Mustalik gazvelerinin olduğunu, güneş tutulmasının gerçekleştiğini ve zıhâr ayetlerinin nâzil olduğunu ifade etmiştir.

Hicrî yedinci yıl: Hayber gazvesini, umretü'l-kazâyı, Hâlid b. Velîd, Osman b. Talha ve Amr b. Âs'ın Müslüman olduklarını, Hz. Peygamber'in Ümmü Habîbe, Safiyye ve Meymûne ile evlendiğini, Habeşistan heyetinin geri döndüğünü ve Ebû Hüreyre'nin Müslüman olduğunu zikretmiştir.

Hicrî sekizinci yıl: Mûte ve Zâtü's-Selâsil gazvesini, Ramazan ayında olan Mekke'nin fethini, Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhim'in doğumunu, Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb'in vefatını, Huneyn ve Tâif gazvelerinin gerçekleştiğini ifade etmiştir.

Hicrî dokuzuncu yıl: Tebük gazvesini, Hz. Ebû Bekir'in hac emîri olmasını, Ümmü Gülsüm ve Necâşî'nin vefat ettiklerini ve son olarak heyetlerin İslâm'a girmek için geldiklerini aktarmıştır.

Hicrî onuncu yıl: Hz. Peygamber'in Veda Haccı yaptığını, Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhim'in vefat ettiğini ve Nasr suresinin nâzil olduğunu belirterek Medine dönemiyle alakalı meşhur olayları bu şekilde aktarmıştır.[420]

İmam Nevevî'nin Medine dönemiyle alakalı aktardığı olaylara bakıldığında özellikle o yılla alakalı zihinde kalması gereken meşhur hadiseleri zikrettiği görülmektedir. Burada seçtiği olaylarla alakalı bazı tespitler yapmak mümkündür. Müellif, öncelikle gazve ve seriyyeler hakkında bilgi vermektedir. Diğer taraftan İmam Nevevî'nin hakkında bilgi verdiği hadiselerin ekseriyetini hakkında fıkhî bir hüküm ihdâs olunan olaylar veya ibadetler oluşturmaktadır. Özellikle ahkâma dair olaylar söz konusu olduğunda hemen hemen her olayı zikrettiği görülmektedir. Ayrıca *Tehzîb* adlı eseri genellikle meşhur ve önemli kişiler hakkında bilgi vermek üzere telif ettiği için, eserin mâhiyeti ile uyuşacak tarzda Medine dönemi olaylarını anlatırken de Asr-ı saâdet'te yer edinmiş önemli sahâbîlerin isimlerini zikrettiği görülmektedir. Müellifin seçtiği gazvelere bakıldığında ise, İslâm tarihi açısından dönüm noktaları oldukları görülmektedir. Nihai tahlilde İmam Nevevî'nin temel amacına işaret etmek gerekirse, kısa ve zihinde kalıcı olacak şekilde önemli hadiseler hakkında kronolojik bir tertiple bilgi vermiştir.

2. Usulü ve Rivayetleri Değerlendirme Yöntemi

Burada İmam Nevevî'nin yöntemine dair bilgi vermeden önce ifade etmek isteriz ki, Nevevî'nin eseri hem muhteva hem de rivayetleri değerlendirme açısından ele aldığımız diğer müelliflerden farklılık arz etmektedir.

---

[420] Nevevî, *Tehzîb*, s. 79-81.

Hal böyle olunca diğer siyer müellifleri için söz konu olan tasnif şekli, İmam Nevevî özelinde mümkün olmamıştır.

İmam Nevevî eserinde takip ettiği yöntemi, Hz. Peygamber'in kişisel özelliklerini zikrettikten hemen sonra şu ifadelerle aktarmaktadır: *"Bil ki Resûlullah'ın işleri, onun siyeri ve Allah'ın ona nasip ettiği şeyler sınırlandırılamaz. Ne var ki detaylı bir şekilde incelemeye de elverişli değildir. Özellikle bu kitabın konularında yapmak istediğim şey, belli isimleri tespit edip bir kitapçık oluşturmaktır. Kitapta ele aldığım konuları anlatmakla birlikte ele almadığım konulara da dikkat çekmek istiyorum. Çünkü benim bu kitaptaki temel gayem ilk olarak Hz. Peygamber'in bazı ahvalini anlatmak ki, Allah'a şükür bu da hâsıl olmuştur."*[421]

İmam Nevevî'nin siyeri oldukça muhtasar olup genel hatlarıyla Hz. Peygamber'i tanıtmayı hedeflediği görülmektedir. Konulara detaylı bir şekilde yer vermeyerek, bir Müslümanın başucu eseri olacak mahiyette tertip edildiğini belirtmemiz gerekir. Özellikle İmam Nevevî'nin benimsemiş olduğu dilin yalın ve sade oluşu bu kanaatimizi desteklemektedir. Esere bakıldığında muhteva itibariyle zâhiren şemâil türü bir eser olarak görünse de, ele aldığı konular açısından öyle olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ifade etmemiz gerekir ki, konular bakımından daha çok Hz. Peygamber'in kişilik özelliklerini, ahlakını, aile hayatını, akrabalarını ve mucizelerini anlatmayı hedeflemektedir. Özellikle *Tehzîb* adlı çalışmasında fıkhî anlamda anlaşılamayan hususları açıklığa kavuşturmak ve daha anlaşılır kılmak için böyle bir eser yazdığı düşünüldüğünde, Hz. Peygamber'in hayatını da ahkâma dönük yönüyle ele almasının daha anlaşılır olacağı ifade edilebilir.

İmam Nevevî, siyer müelliflerinin eserlerini yazarken benimsemiş oldukları Hz. Peygamber'in nesebiyle başlamayı yöntem olarak kabul etmiştir. Nevevî, Hz. Peygamber'in nesebini dedesi Adnân'a kadar dayandırdıktan sonra, "*Buraya kadar ümmetin icmâ'ı*"[422] vardır, diyerek ensâb bilgisini gös-

---

[421] Nevevî, *Tehzîb*, s. 61-62.
[422] Nevevî, *Sîre*, s. 8.

termekle ve Hz. Âdem'e kadar olan neseble alakalı ise ihtilaf olduğunu belirterek âlimlerin nesebin geri kalanı için hüküm bina edilemeyeceğini söylediklerini aktarmıştır.

İmam Nevevî, Hz. Peygamber'in nesebiyle alakalı bilgileri verdikten sonra Hz. Peygamber'in isim ve künyelerini zikretmiştir. Müellif bu bölümde Hz. Peygamber'in isimlerini teker teker zikrettikten sonra, aktardığı isimlerle alakalı *"Burada zikrettiğim bazı isimler asıl itibariyle sıfattır.*-Beşîr, Nezîr gibi sıfat olup da isim olarak zikredilen sıfatları kasdetmektedir.- *Bu sıfatların isimlere ıtlâk edilmeleri mecâzendir."*[423], ifadelerine yer vererek açıklama mahiyetinde bilgiler vermiştir. İmam Nevevî, daha sonra ise bu konu hakkında aktardığı bir rivayette, Hz. Peygamber'in isimlerinin bin olduğuna dair sufîlerin görüşüne işaret etmekte; ancak İbnü'l-Arabî'nin bu isimler arasında isim olduğu açık olan 64 tanesini tespit ettiğini belirtmektedir.[424]

Çalışmamızın muhteva ve konu tasnifi bölümünde müellifin siyer yazımında meşhur olan hadiselere önem verdiği uzun uzadıya aktarılmıştı. İmam Nevevî, bu yöntemi çalışması boyunca devam ettirmektedir. Hz. Peygamber'in doğumunu anlattığı bölümde yazar, farklı görüşleri aktardıktan sonra, "والصحيح المشهور" diyerek yine bu konuda Hz. Peygamber'in fil yılında doğmuş olmasının meşhur ve kabul gören bilgi olduğunu ifade etmiştir. Yine benzer şekilde rivayetlerin devamında Hz. Peygamber'in hangi günde doğduğuyla alakalı dört farklı görüşü belirttikten sonra, *"Aktardığımız bu dört görüş Hz. Peygamber'in doğumuyla alakalı en meşhur görüşlerdir."*, diyerek döneminde doğru kabul edilen bilgileri aktarmış olmaktadır. Burada İmam Nevevî'nin yöntemine dair bizim için önemli olan husus, VII. (XIII.) asırda yaşadığı coğrafyada kabul gören rivayetlerin neler olduğunun böylece ortaya çıkmasıdır. Bu noktada siyer ilminin gelişimi hususunda, hangi rivayetle-

423 Nevevî, *Sire*, s. 82.
424 Nevevî, *Sire*, s. 82.

rin hüsn-i kabul gördüğü meselesi önemlidir.[425] İmam Nevevî'nin yöntemine dair son olarak ifade etmek isteriz ki, "meşhur görüşler" derken aynı zamanda müellif rivayet hakkında hem tercihte bulunmakta hem de yorum yapmış olmaktadır.

İmam Nevevî, Hz. Peygamber'in doğumu ve vefatı başlıklarını peş peşe ele almıştır. Müellif burada Hz. Peygamber'in yaşıyla alakalı, 63, 65 ve 60 yaşlarına dair rivayetler aktarmaktadır. Doğru olan görüşün 63 olduğunu belirtmekte ve bu şekilde tercihini açıklamaktadır.[426] İmam Nevevî, hadis ilmindeki maharetini, bilgi birikimini Hz. Peygamber'in defniyle alakalı rivayette bariz bir şekilde göstermektedir. Eserine seçtiği rivayetleri sıhhati açısından şüphe olmayan rivayetlerden seçmiştir. Bununla birlikte Nevevî, ele aldığı rivayetlerin metin açısından tahlilini de yapmaktadır. Hz. Peygamber'in defin işlemleriyle alakalı verdiği rivayette "*Denilir ki Muğîre b. Şu'be Hz. Peygamber'in kabrine indi. Bu doğru değildir.*"[427], diyerek rivayetin sıhhatine dair değerlendirmede bulunmaktadır.

İmam Nevevî, Hz. Peygamber'in doğumu, vefatı, çocukluğu ve gençliğine dair özet mahiyetinde bilgiler verdikten sonra Hz. Peygamber'in kişisel özelliklerini anlatmaya başlamaktadır. İmam Nevevî'nin üslubu Hz. Peygamber'in kişisel özelliklerini, ahlakını anlattığı kısımlarda edebî bir üsluba dönüşmüştür. Öyle anlaşılıyor ki Hz. Peygamber'e karşı duygusal bağ onun böyle bir üslup benimsemesine etki etmiştir. Methiye babında sayılacak tarzda Hz. Peygamber'in özelliklerini şiirimsi bir dille aktarmaktadır.[428] Aynı şekilde Hz. Peygamber'in ahlakına dair özellikleri zikrettiği başlık altında da benzer muhabbet üslubunu sürdürmüştür.[429]

---

[425] İmam Nevevî'nin bu meseleleri aktardığı bölümle alakalı bkz. Nevevî, *Tehzîb*, s. 82-83.
[426] Nevevî, *Sire*, s. 83.
[427] Nevevî, *Sire*, s. 84.
[428] Nevevî, *Sire*, s. 85-87.
[429] Nevevî, *Sire*, s. 91-93.

Siyer kitaplarında bazı konuların arka planda kaldığı bir vâkıadır. Kanaatimizce İmam Nevevî'nin ele aldığı konular siyer ilmi açısından hem ilgi çekici hem de bir arada ele alınması açısından önemlidir. Örnek olması adına Hz. Peygamber'in çocuklarını zikrettiği bahiste çocuklarıyla alakalı detaylı bilgiler vermektedir.[430] Oysaki eseri boyunca İmam Nevevî çok özet mahiyette bilgiler vermektedir. Benzer şekilde Hz. Peygamber'in eşleri[431], amcaları[432], halaları[433], köleleri[434], hizmetçileri[435], vahiy kâtipleri[436], hükümdarlara gönderdiği elçiler[437] ve son olarak müezzinleri[438] söz konusu olduğunda sadece isimlerini zikretmekle yetinmiş ve ancak Müslüman olmaları hakkında bilgi varsa anlatmıştır.[439]

İmam Nevevî, Hz. Peygamber'in hac, umre, gazve ve seriyyelerini aynı başlık altında işlemiştir. Hz. Peygamber'in dört umre ve bir hac yaptığını ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in savaşlarına dair bilgi verdiği kısımda ise, gazveler hakkında bilgi vermeyen İmam Nevevî, sadece gazve ve seriyyelerin sayısını zikretmektedir. Meşhur bulduğu görüş, Hz. Peygamber'in 25 gazveye katıldığı yönündedir. Ayrıca bu görüşte olan siyer âlimlerinin Mûsâ b. Ukbe, İbn İshâk, Ebû Ma'şer dışında siyer ve meğâzî âlimlerinin olduğunu belirtmiştir. 27 sayısının da söylendiğini aktarmaktadır. Bununla birlikte İbn Sa'd'ın ise gazve sayısını 27, seriyye sayısını 56 olarak naklettiğini belirtmektedir.[440]

---

430 Hz. Peygamber'in çocuklarıyla alakalı bilgi verdiği kısım için bkz. Nevevî, *Sire*, s. 87.
431 Nevevî, *Sire*, s. 88.
432 Nevevî, *Sire*, s. 88.
433 Nevevî, *Sire*, s. 88.
434 Nevevî, *Sire*, s. 88-89.
435 Nevevî, *Sire*, s. 89.
436 Nevevî, *Sire*, s. 90.
437 Nevevî, *Sire*, s. 90.
438 Nevevî, *Sire*, s. 91.
439 Nevevî, *Sire*, s. 88.
440 Nevevî, *Sire*, s. 91.

İmam Nevevî, Hz. Peygamber'in ahlakına dair bir bölüm açmış ve bu konuda bilgiler vermiştir. Müellifin verdiği bilgilere bakıldığında, Hz. Peygamber'in ahlakıyla alakalı sarf ettiği her bir ifadenin aslında İslâm tarihi kaynaklarında parça parça rivayet edilen hususlar olduğu ve bu rivayetleri bir bütün olarak aktardığı anlaşılmaktadır. Müellifin bu bölümde Hz. Peygamber'le alakalı ifadelerini kısaca şu şekilde aktarmak istiyoruz: "*Hz. Peygamber insanların en cömerdiydi. Özellikle de Ramazan ayında daha da cömert olurdu. Ahlak itibariyle insanların en güzeliydi. Güzel koku itibariyle en güzel kokanı, aile ilişleri itibariyle en iyi olanıydı. İnsanların en cesaretlisi ve Allah'ı en çok bilen ve Allah'tan en çok korkanıydı.*"[441] Kısaca bir bölümünü paylaştığımız, İmam Nevevî'nin Hz. Peygamber'in ahlakına dair verdiği bilgilerde görüleceği üzere, özellikle hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'i anlatan rivayetlerden yola çıkarak, her bir özelliği saydığı anlaşılmaktadır. Aslında müellifin muhtasar-müfîd şekilde hulâsa ettiği bu bilgilerin kaynaklarda farklı yerlerde dağınık bir şekilde ve daha geniş olarak anlatıldığı ve İmam Nevevî'nin bu ahlâkî umdeleri son derece mâhir bir üslupla derli-toplu bir arada derlediği görülmektedir.

İmama Nevevî'nin son derece önemli addedilebilecek bir diğer başlığı ise Hz. Peygamber'in mucizelerine dairdir. Bu başlık altında yine muhtasar bir şekilde Resûlullâh'ın mucizelerini tek tek sıralamaktadır. Açık mucizeler olduğunu söylediği bu hadiselerin sayılamayacak kadar çok olduklarını ifade etmektedir. İlk sırada zikrettiği zâhir mucizesi ise Kur'ân'dır. *Tehzîb*'i tahkîk eden muhakkiklerin tahrîclerinden anlaşılmaktadır ki, bu mucizelerin her biri bilgi olarak hadis kitaplarında mevcuttur.[442]

İmam Nevevî, Resûlullâh'ın atları hakkında da bilgi verdikten sonra Siyer bölümünün son kısmında Hz. Peygamber'in ahkâm ile alakalı özelliklerini anlatmaktadır. "Ahkâm ve benzeri konularda Resûlullâh sallallâhu

---

[441] Nevevî, *Sire*, s. 91-92.
[442] Nevevî, *Sire*, s. 94-99.

aleyhi ve âlihî ve sellem'in hasâisi" başlıklı bu bölüm için müellif, "*Hâzâ faslun nefîs*"[443] ifadesini kullanarak bu bölümün önemine dikkatleri çekmektedir. İmam Nevevî, "ashâbunâ" olarak tanımladığı müelliflerin bu bölümü genellikle "Kitabü'n-Nikâh"ın girişinde ele aldıklarını belirtmektedir. İmam Nevevî'nin "ashâbımız" lafzından kastın ise, Şâfiî mezhebine mensup olan âlimler olduğu anlaşılmaktadır. İmam Nevevî sözlerine şöyle devam etmektedir: "*Hz. Peygamber'in 'nikâh' kısmındaki özellikleri daha çoktur ve ben Ravza'da*[444] *bu bilgileri toplu bir şekilde ele aldım.*"[445]

İmam Nevevî'nin eserinin son bölümünde ele aldığı konular, siyerin fıkhî anlamda ele alınmasıyla irtibatlıdır. Özellikle fıkıhla meşgul olan ilim sahipleri, Hz. Peygamber'in ahkâma konu olan özellik ve uygulamalarından yola çıkarak fıkhî hükümler istinbât etme yoluna gitmişlerdir. İmam Nevevî'nin de belirttiği üzere, Şâfiî mezhebine mensup fukaha eserlerinin "Kitabü'n-Nikâh" adlı bölümlerinde bu konuyu ele almışlardır. Bilindiği üzere Hz. Muhammed (sas) peygamber olması hasebiyle Müslümanlar için aynı zamanda üsve-i hasene yani bir rol modeldir. Hz. Peygamber'in hayatının her yönü bu doğrultuda Müslümanlar için önem arz etmektedir. Hz. Peygamber'in hayatını sadece siyer âlimleri değil, hadis, tefsir, fıkıh âlimleri de kendi alanları ölçüsünde değerlendirmişlerdir. İşte İmam Nevevî'nin sahip olduğu ilmî birikim kendisini böyle bir yol takip etmeye sevk etmiştir. Kanaatimizce konuların ele alınışı itibariyle benzerlik göstermesi açısından İbn Kayyım el-Cevzî'nin (v. 751/1350) *Zâdü'l-Meâd* adlı çalışması zikredilebilir. Hem konuları derli toplu ele alışı, hem Hz. Peygamber'in hayatına yer veriş şekli hem de Hz. Peygamber'in hayatından yola çıkarak fıkhî hükümler çı-

---

[443] Nevevî, *Sire*, s. 101.

[444] İmam Nevevî burada başka bir eserine referansta bulunmaktadır. Genel olarak yöntemi özet mahiyetinde bir kitap oluşturmak olduğu için, bu bölümde de bahisleri yine özet mahiyetinde anlatmıştır. İmam Nevevî'nin bahsettiği eserin tam adı, "*Ravzatü't-tâlibîn*"dir. Şâfiî mezhebinin fıkhını anlattığı bu kitapta özet mahiyetinde verdiği bilgileri daha geniş bir şekilde detaya inerek 344-363 sayfaları arasında izah etmektedir. Bkz. İmam Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.

[445] Nevevî, *Sire*, s. 101.

karması açısından bu alanda yapılmış en önemli çalışmaların başında gelmektedir. İbn Kayyım her ne kadar geç dönemde yaşamış olsa da seçtiği konular ve bu konuları ele alış yöntemi açısından incelenmeyi hak etmektedir. Özellikle İslâmî ilimlerin hemen hemen hepsinde eser vermiş olması kanaatimizce siyer anlayışına etki etmiş ve pek çok açıdan orijinal bir çalışma yaptığı görülmüştür.

İmam Nevevî, Hz. Peygamber'in hayatından yola çıkarak bazı fıkhî hükümler aktarmaktadır. Bu hususta sözü müellife bırakmak gerekirse: "*Ashâbımız (Şâfiî mezhebi imamları) dedi ki: Hz. Peygamber'in bu konudaki özellikleri dörttür. Birinci kısmı, Hz. Peygamber'e has olan vâcibâttır. Buradaki vâcibâttan hikmet, Allah'a yakınlaşmaktır (kurbiyet). Fakat Allah'a yakınlaşma noktasında en önemli husus, farz hükmünde olan şeylerin edâ edilmesidir. İmamü'l-Harameyn'in, bazı ashâbımızdan naklettiğine göre; farz olanın sevabı nafileye oranla 70 derece daha fazladır. Bu babdan şunlar sayılabilir: Duhâ Namazı, Udhiye (Kurban kesilmesi), Vitr namazı, Teheccüd namazı, Sivâk ve İstişaredir. Bizim ashâbımıza göre tüm bunlar Hz. Peygamber'e vacibdir.*"[446] Örnek olması adına burada böyle bir hususu ele aldık. Örnekten de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber ile alakalı namaz hususunda hükümler değerlendirilmektedir. Bu husus sadece Hz. Peygamber'e has olmayıp Müslümanlar için de kaideler barındırmaktadır. Nitekim Teheccüd namazıyla alakalı, "*Teheccüd Hz. Peygamber'in hakkında neshedilmiştir. Ümmetin hakkında neshedildiği gibi.*"[447] denmektedir. İmam Nevevî'nin verdiği bilgiden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber ile alakalı hususlardan yola çıkarak Müslümanlar için de bilgiler verilmektedir.

Bu çalışmanın kapsamı dâhilinde İmam Nevevî'nin Siyer bölümünde ele aldığı bütün konuları detaylı bir şekilde incelemenin mümkün olmadığını ifade etmek isteriz. Ne var ki genel olarak ele aldığı hususları kısaca belirtmekte de fayda görüyoruz. İmam Nevevî bu bölümde Hz. Peygamber'in aile

---

[446] Nevevî, *Sire*, s. 101.
[447] Nevevî, *Sire*, s. 101.

hayatını[448], Hz. Peygamber'e haram ve mekruh olan hususları[449], Hz. Peygamber'e mübah olan durumları[450], bayılma, hediyeleşme gibi pek çok hususta fıkhî hükümlere yer vermektedir. Burada hemen şunu da ifade etmek gerekir ki, İmam Nevevî'nin Hz. Peygamber'in hayatından yola çıkarak tespit ettiği fıkhî hükümler Şâfiî mezhebinin görüşlerine dayanmaktadır. Zira İmam Nevevî pek çok yerde "ashâbımız dedi ki" şeklinde ibareler kullanmaktadır.[451] İmam Nevevî bu bahsin son kısmında ise fıkıh kitaplarında Hz. Peygamber'in özelliklerini anlatma meselesine dair açıklamalar yapmaktadır. Müellif, günümüzde Hz. Peygamber'in özelliklerinin fıkıh kitaplarında işlenmesinin aslında bir faydasının olmadığını, ne var ki pratikte faydası olmayan pek çok şeyin fıkıh kitaplarında işlendiğini belirtmektedir. İmam Nevevî aynı zamanda fıkıh kitaplarının bu konudan mahrum kalamayacağını da ifade etmiştir. Fıkıh âlimlerinin bu konuları işlemesinin alıştırma babından sayılabileceğini söyleyen İmam Nevevî, görüşünü desteklemek adına miras hukukundan bir örnek vermektedir: "*Bir adam yüz nine bıraktı.*"[452] Müellifin, verdiği bu örnekten anlaşılıyor ki, fıkıh kitaplarında farazî meseleleri tartışmak ve aktarmak yerine, Hz. Peygamber'in hayatının anlatılmasının ve bu anlamda fıkhî hükümler çıkarılmasının, bu örnekten daha iyi olacağı kanaatini paylaştığı görülmektedir. İmam Nevevî bu kısa açıklamalardan sonra Hz. Peygamber'in bu anlamdaki özelliklerinden yola çıkarak, yani Hz. Peygamber'in hayatındaki ahkâma konu olabilecek özelliklerinden hareketle, hüküm inşa edilip edilemeyeceği meselesini tartışmaya açmaktadır. Nevevî'ye göre fıkhî anlamda farazî mevzular üzerine hüküm inşa etmektense, Hz. Peygamber'in hayatının bu şekilde işlenmesinin daha isabetli bir girişim olduğu anlaşılmaktadır.[453]

---

448 Nevevî, *Sire*, s. 102.
449 Nevevî, *Sire*, s. 102.
450 Nevevî, *Sire*, s. 103.
451 Nevevî, *Sire*, s. 105, 109.
452 Nevevî, *Sire*, s. 109.
453 Nevevî, *Sire*, s. 109.

3. Kaynak Kullanımı

İmam Nevevî'nin hem hadis alanında hem de fıkıh alanında çeşitli hocalardan eserleri okuyarak icâzet aldığı bildirilmektedir.[454] Dolayısıyla Nevevî'de bu icâzetin tezahürleri, kaynak kullanımındaki zenginlik ve çeşitlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Müellif bazı yerlerde telfîk yaparak hiçbir şekilde senedlere yer vermezken –ki bu hususlar genellikle meşhur olan rivayetler olarak karşımıza çıkmaktadır- çoğu yerde ise rivayeti ve görüşü aktardığı kaynağı zikretmektedir. Hz. Peygamber'in nesebiyle alakalı verdiği bilgilere bakıldığında hiçbir isnad ve kaynak belirtilmeksizin konunun anlatıldığı görülmektedir.[455]

İmam Nevevî alıntı yaptığı kaynak dolayısıyla bahsi geçen âlimin kim olduğunu kısaca tanımlamaktadır. Örneğin İbrâhim b. Münzir'den bahsederken, "*Buhârî'nin hocası*"[456], Hâkim Ebû Ahmed'den bahsederken, "*O Hâkim Ebû Abdullah'ın hocası*"[457] şeklinde ifadeler kullanarak okuyucuya kısa açıklamalar yapmaktadır. Bazen de istifade ettiği kaynağın müellifinin tam künyesini zikretmektedir: "*el-İmam el-Hafız Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullâh b. Abdullah eş-Şâfiî ed-Dımaşkî ki İbn Asâkir diye bilinir- Tarihu Dımaşk'ta bir bab açmış ve orda pek çok isim zikretmiştir.*"[458]

İmam Nevevî, genellikle rivayette bulunduğu kaynakları belirtmektedir. Hz. Peygamber'in ahlakıyla alakalı bilgiler verdiği bölümde ilk başta rivayetleri aktarırken herhangi bir kaynak zikretmemesine karşın, bütün rivayetleri bir bütün hâlinde aktardıktan sonra, "*Bu zikrettiğim hususların hepsi Sahîh'te meşhur olan rivayetlerdir.*"[459], diyerek kaynağını rivayetleri aktardıktan sonra açıklamaktadır. Burada yeri gelmişken ifade etmek gerekirse, mü-

---

[454] Kandemir, "Nevevî", *DİA*, XXXIII, 46.
[455] Nevevî, *Sire*, s. 81.
[456] Nevevî, *Sire*, s. 82.
[457] Nevevî, *Sire*, s. 83.
[458] Nevevî, *Sire*, s. 81.
[459] Nevevî, *Sire*, s. 93.

ellifin Hz. Peygamber'in ahlakıyla alakalı verdiği bilgilere bakıldığında, aktardığı tüm bilgilerin aslında kaynaklarda mevcut bilgilerin bir toplamı olduğu görülmektedir. Başka bir değişle, İmam Nevevî'nin, Kütüb-i Sitte'de Hz. Peygamber'in ahlak anlatımına dair ne kadar rivayet varsa, hepsini topladığı ve bu rivayetlerdeki isnadları kaldırarak sadece metinleri bir araya getirerek bilgi verdiği anlaşılmaktadır. Özellikle müellifin daha çok Hz. Peygamber'in kişisel özellikleriyle alakalı (şemâil ağırlıklı) bilgilere yönelmiş olması, Nevevî'nin hadis kaynaklarından daha fazla istifade etmesini sağlamıştır.

İmam Nevevî, tarih kitabı anlamında çok fazla kaynak kullanmamıştır. Kullandığı kaynaklar ise, Vâkıdî'nin (v. 207/823) *Meğâzî*'si, Halife b. Hayyât'ın (v. 240/854-55) *Târîh*'i ve İbn Asâkir'in (v. 571/1176) *Târîhu Medîneti Dımaşk*[460] adlı eseridir.

Müellifin kullandığı Hadis kaynakları olarak İmam Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), Buhârî (v. 256/870), Müslim (v. 261/875), diğer kütüb-i sitte müellifleri, özellikle şemâil rivayetlerinde İmam Tirmizî (v. 279/892), İbrâhîm b. Münzir'in (v. 318/930), Ebû Hâkim el-Kebir (v. 378/988), Hâkim en-Nîsâbûrî (v. 405/1014), Beyhâkî (v. 458/1066), eserleri zikredilebilir.

İmam Nevevî'nin kullandığı fıkıh kitaplarına gelince ise bu sayı daha da artmaktadır. Çünkü müellif, Hz. Peygamber'in hayatını, fıkıh içerikli konuları öne çıkararak ele almış ve kullandığı kaynakların çoğunluğunu da Şâfiî mezhebi âlimlerinden oluşturmuştur. Nevevî'nin kullandığı fıkıh kaynakları şu isimlerden müteşekkildir: İmam Şâfiî'nin arkadaşı Ebû İbrâhim el-Müzenî (v. 264/878), Şâfiî âlimi İbn Süreyc (v. 306/918), Ebû Ali ibn Hayran (v. 310/923), Şâfiî fakihi Ebû Saîd el-İstahrî (v. 328/940), Şâfiî fakihi Ebü'l-Abbâs b. el-Kas (v. 335/946), Şâfiî fakihi Ebû İshâk el-Merverûzî (v. 340/941), Şâfiî mezhebi fıkıh usulü âlimi Kadı Ebû Hamîd el-Merverûzî (v.

460 İmam Nevevî'nin İbn Asâkir'den rivayette bulunduğu hususlar için bkz. Nevevî, *Sire*, s. 82, 90.

362/963), fakih ve muhaddis Ebû Bekir el-Keffal eş-Şâsî (v. 365/964), Ebü'l-Kasım es-Saymerî (v. 386/996), Şâfiî fakihi Ebû Abdullah el-Hennâtî (v. 400/1009), Şâfiî fakihi mütekellim İmamü'l-Haremeyn Cüveynî (v. 478/1085), fakih müfessir Ebû Ahmed el-Beğavî (v. 516/1122), fakih Ebû Saîd el-Mütevellî (v. 478/1085).

3.1. Ayet Kullanımı

Bilindiği üzere, Hz. Peygamber'in ahlakı, özellikleri söz konusu olduğunda tercih edilen ilk temel kaynaklar, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerdir. Nitekim "Hz. Peygamber'i bütün yönleriyle öğrenmeye ve onun özelliklerini benimsemeye ilk defa Kur'ân teşvik etmiştir."[461] İmam Nevevî de, bu düsturdan hareketle ayetlerden ve sahip olduğu ilmî birikimden yola çıkarak hadislerden çokça istifade etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in isimlerini sayarken İmam Nevevî, ayetlerden yararlanarak Hz. Peygamber için kabul edilen farklı isimleri, İmam Beyhâkî'den alıntılayarak işlemiştir. İmam Nevevî, burada Kur'ân'da geçen Hz. Peygamber'in isimlerini, "*Resûl, Nebî, Ümmî, Şâhid, Mübeşşir, Nezîr…*" şeklinde aktararak ayetlerden hareketle zikretmiştir.[462]

Nevevî, Hz. Peygamber'in ahlakıyla alakalı Yüce Allah'ın Kur'ân'da, peygamberini övdüğü ayetleri ele almıştır. "*İçinizden size bir resûl gelmiştir ki sizin sıkıntılara maruz kalmanız onu üzmektedir. Size karşı çok düşkün, müminlere karşı da şefkatli ve merhametlidir.*"[463] Yine aynı şekilde, "*Onlar için dua et, çünkü senin onlar için duan onlara huzur kaynağıdır.*"[464] İmam Nevevi, bu ayetlerden istifade ederek Hz. Peygamber'in ahlakı hakkında bilgiler vermiştir.[465]

---

461 M. Yaşar Kandemir, "Şemâil", *DİA*, XXXVIII, 497.
462 Nevevî, *Sire*, s. 182.
463 Tevbe 9/128.
464 Tevbe 9/103.
465 Nevevî, *Sire*, s. 93.

Hz. Peygamber'in mucizelerini müstakil bir başlık altında ele alan müellif, burada Kur'ân mucizesine değinirken İsrâ suresi 88. ayetten istifade ederek Kur'ân'ın i'câzını açıklamaktadır.[466]

İmam Nevevî, eserinde şiir kullanımına hiç yer vermediği için, müstakil bir başlık açılmamıştır.

4. Hz. Peygamber Algısı

Bahsi geçen diğer siyer müelliflerinde de görüldüğü üzere aslında âlimlerin sahip olduğu bilgi birikimi ve ilmî merak duygusu düşünce yapılarına ciddi anlamda etki etmektedir. Bu anlamda Nevevî'nin özellikle Şâfiî fıkhı ve hadis ilmiyle iştigal etmiş olması kanaatimizce onun Hz. Peygamber algısına önemli ölçüde etki etmiştir. Evvelemirde ifade etmek isteriz ki, Nevevî'nin siyer sahasındaki bu çalışması özet mahiyetinde bilgilerden oluştuğu gibi, İslâm âleminden her kesime Hz. Peygamber'in hayatındaki belli başlı önemli olayların anlatıldığı bir kesit sunmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla ilk başta zâhiren özgün bir çalışma olarak görünmese de özet mahiyetinde verdiği bilgilerin aslında ciddi bir ilim mesaisinin neticesi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu kısa girişten sonra müellifin tüm bu bilgi birikiminin Hz. Peygamber algısına ne şekilde etki ettiği açıklanmaya çalışılacaktır.

İmam Nevevî'nin Hz. Peygamber anlayışına dair belirgin bir tespit yapmak güç olsa da, mevcut anlayışını konumlandırma anlamında gayret ettiğimizi ifade edebiliriz. Yukarıdan itibaren açıklanan hususlar ışığında, İmam Nevevî'nin fıkhî hükümler bağlamında Hz. Peygamber'in hayatını ele aldığı görülmektedir. Dolayısıyla müellifin bu perspektiften olaya yaklaşmış olması, Hz. Peygamber'in beşer yönünün önemine vurgu yaptığını göstermektedir. Gerçekten de Hz. Peygamber'in gerek kişisel özelliklerini anlatma

[466] Nevevî, *Sire*, s. 94.

noktasında olsun gerek ümmete örnekliği açısından olsun insan yönünün eserde daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir.

Nevevî, mucizeleri anlatma noktasında çok fazla aşırılığa kaçmamıştır. Ancak diğer siyer ve hadis kitaplarında zikredilen çok sayıda mucizeyi ard arda sıralmıştır. Malumdur ki Hz. Peygamber'in doğumuna ve gençliğine dair var olan rivayetlerin pek çoğu mucize kabilindendir.[467] İmam Nevevî eserinin ilk bölümlerinde Hz. Peygamber'in doğumu, gençliği hakkında bilgiler vermektedir. Bu bilgilere bakıldığında İmam Nevevî'nin olağanüstü anlatımlara çok ağırlık vermediği görülmektedir. Ne var ki yer verdiği bilgiler de hadis mecmualarında mevcut olan hadislere dayanmaktadır. Hz. Ali'den rivayetle, Hz. Peygamber'in: "*Ben putlara hiç tapmadım. Hiç içki içmedim. Bu işlerin hep küfür alameti olduğunu biliyordum.*", buyurduğunu rivayet eden müellif bu rivayetten yola çıkarak: "*Bu Yüce Allah'ın lutfundandır. Allah onu Câhiliyenin kötülüklerinden ve her türlü ayıptan berî kılmıştır. Ona her türlü güzel ahlakı vermiştir. Ki böylelikle kavmi onu emin bilmiş, onun temizliğine, doğruluğuna ve güvenirliğine şahitlik etmiştir.*"[468], şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. İmam Nevevî'nin verdiği bu örneğin mucize kabilinden olduğu anlaşılsa da aslında Hz. Peygamber'in bu şekilde korunmuş olmasının bir nevi mantıkî açıklamasını yapmaktadır.

İmam Nevevî ayrıca "Hz. Peygamber'in mucizeleri" adlı bir başlık açmış ve Hz. Peygamber'e isnad edilen pek çok mucizenin olduğunu belirtmiştir. İmam Nevevî mucizelerin hepsini yazmamakla birlikte kendisinin de belirttiği üzere sadece yaygın olarak bilinen mucizeleri ele almıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'e verilen en önemli mucizenin Kur'ân-ı Kerîm olduğunu da ilk

---

[467] Bu konu hakkında bkz. Palabıyık, M. Hanefi Palabıyık, "Akademik Siyer Siyer Yazıcılığı: Yaklaşımlar, Metotlar ve Sorunlar Bağlamında", *Siret Sempozyumu I: Türkiye'de Siret Yazıcılığı*, 2012, s. 161.

[468] Nevevî, *Sire*, s. 85.

başta ifade etmekte ve bütün mahlûkatın bir araya gelse dahi bir benzerini ortaya çıkaramayacağını belirtmektedir.[469]

İmam Nevevî'nin peygamber algısıyla alakalı son olarak, cümle aralarında kullandığı ibareler aktarılabilir. Yukarıda İbnü'l-Esîr'in Hz. Peygamber'in ümmîliği ile alakalı aktardığı rivayet hakkında tartışmalar olduğu belirtilmişti. İmam Nevevî de Hz. Peygamber'in ahlakıyla alakalı bilgileri aktardıktan sonra, *"O ümmiydi. Ne okuma ne de yazma biliyordu. İnsanlardan hiç kimse ona öğretmenlik anlamında bir şey öğretmemiştir. Ve yüce Allah dünyada hiç kimseye vermediği ilmi ona vermiştir."*[470], sözlerine yer vermektedir. Burada müellif herhangi bir tartışmaya girmeksizin sadece bu sözleri ifade etmiştir. Oysa yazarın açıklamalarından, Hz. Peygamber'in ümmîliği ile alakalı mevcut tartışmalardan haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple, özellikle Hz. Peygamber'in ümmîliğiyle alakalı net ifadeler sarf ettiği görülmektedir.

---

[469] İmam Nevevî'nin ele aldığı mucizeler için bkz. Nevevî, *Sire*, s. 94-99.
[470] Nevevî, *Sire*, s. 49.

— SONUÇ —

VII. (XIII.) asır, siyer yazımında geç bir dönemi ifade etmekle birlikte rivayetlerin artık belirginleştiği, rivayet farklarının kolaylıkla tespit ve tenkit edilebilir olduğu, ana kaynaklara şerh ve hâşiyelerin yazıldığı bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırma, söz konusu yüzyıl çerçevesinde kaleme alınmış dört adet siyer, belli özelliklerine binâen tercih edilerek, araştırmaya konu edilmiştir. Bu dört kitap veya kitap bölümü; doğrudan konusu siyer ve meğâzî olan Kelâî'nin *el-İktifâ*'sı ile içinde siyer ve meğâzîye hasredilmiş müstakil birer kısım bulunan İbnü'l-Esîr'in e*l-Kâmil fi't-târîh*, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-zamân* ve Nevevî'nin *es-Sîretü'n-nebeviyye* adlı eserlerinden oluşmaktadır. Söz konusu müellifler ve kitapları, dönemlerinde telif edilen diğer siyerler arasında belli özellikleri ile öne çıkmaları ve temsil güçlerinin yüksek olması sebebiyle seçilmişlerdir. Ortaya konan bu kitapta; bu dört kitap veya kitap bölümü, siyer yazımı kapsamında yer alan olayları nasıl bir zaman akışı içinde ele aldıkları, siyerle irtibatlı bilgileri hangi kaynaklar kanalıyla kullandıkları, Hz. Peygamber, ailesi, ashâbı ve muhatapları ile ilgili işaret ettikleri ayetler ve bu ayetleri tefsirleri, hadis literatüründen istifade oranları ve ayrıca belirledikleri içerik çeşitliliği yönlerinden incelemeye tâbi tutulmuşlardır.

VII. (XIII.) asırda; umumî tarih kitapları içinde Hz. Peygamber'in siyerinin müstakil bir bölüm olması geleneğinin devam ettiği görülür. Bu şekilde yazılmış olup bu eserin kapsamında hakkında araştırma yapılan eserlerden birisi İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi't-târîh* adlı kitabının siyer kısmı ve diğeri Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-zamân fî tevârîhi'l-a'yân* adlı tarihinin siyer kısmı-

dır. Her iki kitapta da, yazılış hedeflerine uygun bir şekilde yaratılıştan kendi zamanlarına kadar meydana gelen hadiseler kronolojik olarak kayıt altına alınmıştır. Bu zaman akışı içinde Resûlullâh'ın doğumundan başlamak üzere nübüvvet öncesi ve sonrası hayatı vefatına kadar anlatılmaktadır. İbnü'l-Esîr, yoğun bir şekilde Taberî'yi kaynak olarak kullanırken İbnü'l-Esîr de, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin kaynakları arasında yer almıştır.

el-İktifâ' ve *Tehzîb*'e bakıldığında ise; bu iki eserde de siyer ve meğâzî bahisleri yine kronolojik bir zaman akışı üzerinde nakledilmektedir. *el-İktifâ* siyer ve meğâzî hakkında derinlemesine bilgi verirken *Tehzîb*'in siyer kısmında ise Hicret'ten sonra meydana gelen olayların ve bazı önemli durumların senelere göre çok kısa bir şekilde de olsa tespit edildikleri görülür. Bu dört eser birlikte değerlendirildiğinde; sınırlı sayıda bazı olayların zamanlamasında takdim ve tehirler olsa da, tarihlendirme noktasında İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sini takip ettikleri anlaşılmaktadır. Sonuç olarak ifade etmek gerekirse; adı geçen müelliflerin bu tutumu, siyer yazıcılığı içinde bir usul olarak kronolojik yazımın benimsendiğinin bir göstergesi olmaktadır.

Siyer yazımında üzerinde durulması gereken önemli bir husus da; siyer kitaplarındaki içerik oluşumu ve bu içeriğin zaman içinde daralarak veya zenginleşerek değişimi veya dönüşümü meselesidir. İncelenen dört siyer kitabı; içeriklerini oluşturan konu başlıkları itibariyle değerlendirildiğinde; *el-Kâmil fi't-târîh*, *Mir'âtü'z-zamân* ve *Tehzîb*'de siyer ve meğâzî konularına ilave olarak; şemâil türü içerisinde şekillenmiş bazı başlıkların da bu eserlere dâhil edildiği tespit edilmiştir. *el-İktifâ* ise muhtevasının sadece siyer ve meğâzî konularına hasredilmiş olması sebebiyle bu konuda ayrı bir yerde durmakta olup esasen kitabın adında yer alan meğâzî kelimesi de bu içeriği açıklamaktadır. Diğer taraftan müelliflerin bazı konular üzerinde durmadıkları anlaşılmaktadır. Söz gelimi Medine Vesikası ve Muâhât bu dönemde siyer telifinde temas edilmeyen iki hadise olarak tespit edilmiştir; sadece

İbnü'l-Esîr, Benî Kaynuka'nın cezalandırılmasından bahsederken anlaşmayı bozduklarına dair bir ibareye yer vermekle yetinmiştir.

Diğer taraftan İmam Nevevî'nin *Tehzîb*'inin başlangıç kısmındaki siyer bölümü, içerik oluşumu noktasında kendine has bir özellik taşımaktadır. Bu eserde, Hz. Peygamber'in eşleri ve evlilikleri merkez alınarak nikâhın fıkhî boyutlarını ortaya koyacak şekilde siyer konularına yaklaşıldığı görülmektedir. Nevevî, Hz. Peygamber'in hayatından, kişisel özelliklerinden yola çıkarak İslâm Hukuku nezdinde Hz. Peygamber'in hayatını konumlandırma uğraşı içerisine girmiş ve bu bağlamda farklı bir içerik sunmuştur. Öyle görünüyor ki; incelenen bu dört eser, kendilerinden önceki ve sonraki siyer telifleri ile bağlarının kurulması yolu ile siyer yazıcılığında içerik oluşumu ve zenginleşmesi meselesine ışık tutacak niteliktedirler.

Siyer ve meğâzî rivayetlerinin, hadislerin tedvininden itibaren derlenmesi ile siyer edebiyatının inşa olunduğu bilinen bir gerçektir. Siyer edebiyatı içerisinde vücut bulan ilk eserler, sonraki çalışmalara da kaynaklık etmişlerdir. Siyer rivayetlerinin oluşum ve aktarım kanallarını ortaya koymak, rivayetlerin sened ağaçlarını çıkarmak ise hâlen siyer yazıcılığının uğraş alanlarından birisidir. Şaban Öz'ün tasnifine göre İbn Sa'd ve sonrası dönemin en belirgin özelliği 'karşılaştırmalı nakil dönemi' olmasıdır. Öz'ün tasnifine göre bugüne kadar devam etmekte olan bu dönem içerisinde, eldeki mevcut siyer eserlerinden derlenen bilgiler yeni bir eser olarak ortaya konmak suretiyle siyer yazıcılığı sürmektedir. Ancak bu araştırma neticesinde görülmüştür ki; bu dört siyer de kendi özellerinde Mi'râc, mucize, tıp gibi belli bazı konuları derinlemesine tartışmaktalar ve tefsir, hadis, kelam, fıkıh, şiir, lügat gibi farklı ilmî disiplinlerin usulleri doğrultusunda neticeler ortaya koymaktalar. Rivayet farklarını gidermek maksadıyla deliller serdederek kanaatlerini açıklamaktalar. Dolayısıyla hem yeni bazı meseleleri tartışmaya açmaları hem ihtilaflı bilgilerin doğrusunu ortaya çıkarma yönündeki tu-

tumları sebebiyle adı geçen müelliflerin sadece karşılaştırmalı nakil yapmadıkları tespit edilmiştir.

Kur'ân'ın İslâmî ilimlere kaynaklığı tartışılmaz bir hususken, Kur'ân'da siyerle alakalı pekçok ayetin olduğu da herkesin malumudur. VII. (XIII.) asır siyer yazıcılığını konu edinen bu çalışmada ele alınan müelliflerin ayetlere çokça atıf yaptıkları görülmektedir. Ayet atıflarının belirgin bir şekilde görülmesi adına, ilgili dört kitap veya bölümde yer verilen ayetlerin listesi çıkarılarak hangi konular hakkında hangi ayetlerden istifade ettikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. VII. (XIII.) asır siyer müelliflerinden özellikle Kelâî ve Sıbt İbnü'l-Cevzî, ayetlere çokça atıf yapmışlar, bazen ayetleri kendileri tefsir etmişlerdir. Söz konusu bu dönemde müellifler, siyerin daha anlaşılır kılınması adına en güvenli kaynak olan Kur'ân'dan faydalanmışlar ve peygamberler tarihinden, Hz. Peygamber'in kişisel özelliklerine kadar geniş ölçekte bilgileri ayetlerle irtibatlandırarak okuyucuya sunmuşlardır.

VII. (XIII.) asırda yazılan siyer ve meğâzî konulu teliflerin dayandıkları kaynak çeşitlerine baktığımızda, bu dönemin belirgin bir özelliği olarak hadis kaynaklarının önemli ölçüde kullanıldığı görülmektedir. Bilhassa Kelâî, Sıbt İbnü'l-Cevzî ve İmam Nevevî'nin hadis müktesebâtı noktasında sahip oldukları ilmî birikim, Buhârî ve Müslim başta olmak üzere Kütüb-i Sitte ve diğer hadis kitaplarından büyük oranda istifade etmelerini sağlamıştır. Bu katılım siyer yazımında malzeme genişlemesine yol açmıştır. Bu dönemde özellikle Hz. Peygamber'in kişilik özellikleriyle alakalı rivayetlerin çeşitlendiği ve çoğaldığı görülmektedir. Hatta Sıbt İbnü'l-Cevzî'de, mevcut hadis kitaplarından nakledilen rivayetler siyer ve tarih kaynaklarından nakledilen rivayetlerin sayıca önüne geçecek duruma gelmiştir. Meğâzî konuları ise söz konusu olduğunda siyer ve tarih kaynakları kullanılmaya devam edilmiştir.

VII. (XIII.) asır müelliflerinin neredeyse tamamı isnad sistemini kullanmamış ve önceki dönemlerde uygulanmaya başlanan telfîk yapma yönteminin devam ettiği görülmektedir. Özellikle İbnü'l-Esîr rivayetleri aktarırken

kaynak ve isnad belirtmezken; Kelâî'nin bazı durumlarda telfîk yaptığı bazen ise kaynak zikrettiği ifade edilebilir. İmam Nevevî'de de benzer uygulama karşımıza çıkmaktadır. Sıbt İbnü'l-Cevzî'ye gelince, hadis rivayetleri söz konusu olduğunda isnadı zikrettiği görülürken, salt tarihî bilgi içeren rivayetler mezvu bahis olduğunda ya telfîk yapmakta ya da kaynağını zikretmektedir.

Aynı zamanda bu dönemde hoca-talebe ilişkisi bağlamında, icazet usulünün devam ettiği görülmektedir. Müelliflerin hayatlarıyla alakalı verilen bilgilerde, müelliflerin belli hocalardan icazet aldıkları zikredilmektedir. Kelâî özelinde ifade etmek gerekirse, kendisi hakkında Endülüs'ün son hadis hafızı olduğu aktarılmaktadır.

Bu dönemin belirgin özelliklerinden birisinin rivayet farklılıkların zikredilmesi, müelliflerin rivayetleri mukayeseli bir şekilde aktarmaları ve rivayetler arasında tercihte bulunmaları olduğu yukarıda zikredilmişti. Müelliflerin aktardıkları rivayetler üzerinde metin tenkidi yaptıkları görülmektedir. Özellikle metin içerisinde yanlış ifade edilen bir husus söz konusu olduğunda, müelliflerin bu duruma müdahale ettikleri belirtilebilir. Yine, erken dönem kaynaklarında görülen rivayeti olduğu gibi aktarma yöntemi bu dönemde terk edilmiş ve müellifler metin içerisinde çok aktif bir şekilde yer almışlardır. Bu da okuyucuya eseri okurken bir kolaylık sağlamakta ve müelliflerin görüşlerini tespit etme imkânı sunmaktadır.

Bu araştırmada; incelenen dört müellif ve eseri, günümüzde yerleşik bir tabir olarak kullanılmaya başlanan "Hz. Peygamber algısı" bakımından da değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu eserlerdeki Hz. Peygamber tasavvuru, siyer yazıcılığında önemli bir tartışma konusu hâline gelen özellikle mucize bağlamında incelenmiştir. Söz konusu teliflerde mucize konusunun müstakil bir başlık altında ele alındığı, mucizenin çeşitlerinin sayıldığı ve mucizelerin tafsilatlı bir şekilde sayıldıkları görülmektedir. Erken dönem İslâm ta-

rihi kaynaklarında mevcut olmayan bazı mucizelerin, Kütüb-i Sitte rivayetlerinin aktarımı sayesinde çeşitlendiği anlaşılmaktadır.

VII. (XIII.) asır müelliflerinin siyer yazımında mezhep tartışmalarına girmedikleri görülmektedir. Bununla birlikte, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte ortaya çıkan halifelik/imamet meselesine dair bir mevzuyu rivayet üzerinden aktardığını ifade etmemiz gerekir. İbnü'l-Cevzî, rivayet hakkında herhangi bir yorumda bulunmadığı gibi, ele alınan rivayetin Hz. Ali'nin imametiyle alakalı olduğu da dikkat çeker niteliktedir.

Siyer müelliflerinin yaşadıkları bölgelerden etkilenerek bir siyer yazımı oluşturdukları görülmektedir. Başka bir değişle müelliflerin içerisinde bulundukları toplumsal ruh hâli ve dönemin zihniyeti müelliflere etki etmiştir. Nitekim Kelâî'nin Endülüs'te yaşaması ve Müslümanların içinde bulunduğu savaş ortamı Kelâî'ye etki etmiştir. Söz konusu dönemde, Muvahhidî yönetici, âlimlerden cihad rivayetlerinden oluşan eserler yazmalarını istemiştir. Kelâî'nin de bu istek üzerine mi meğâzî ağırlıklı bir eser telif ettiği kesin olarak bilinmese de, yazdığı eserin meğâzî rivayetlerinden oluşması ve Hz. Peygamber'le ashâbının fedakârlık ve azimlerini ön plana çıkartacak şekilde rivayetleri derlemesi yaşadığı dönemle açıklanabilmektedir. Öyle ki Kelâî'nin bizzat kendisi de savaşlara katılmış ve sonunda bu savaşların birinde şehit düşmüştür. Aynı şekilde Endülüs'ün belagat anlamında çok ileri bir noktada oluşu, Kelâî'nin hem üslubuna, hem şiirlere yer veriş şekline tesirde bulunduğu anlaşılmaktadır. Hatta Kelâî, Hz. Peygamber hakkında kendi döneminde yazılmış 121 beyitlik bir şiiri eserinde aktarmıştır.

Yukarıda ifade edildiği üzere, bu dönemde siyer yazımında yeni meselelerin tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Asıl itibariyle siyer rivayetleri cevher olarak nitelenecek olursa, ne kadar geç dönem olursa olsun rivayette bir değişikliğin ortaya çıkması imkânsızdır. Siyer ilminin diğer ilimler gibi nazarî bir yönünün olmadığı da düşünüldüğünde, öz hep rivayetler olarak karşımıza çıkmakta, siyer müelliflerinin yaklaşım tarzları, bilgi birikimleri,

dönemin şartları ise siyer yazımını etkileyen faktörler olarak kendisini göstermektedir. Dolayısıyla; zamanın şartlarına, toplumun eğilimlerine ve ilim adamlarının yaklaşım biçimlerine göre siyer kitaplarının belli konular etrafında ilmî usullerle fikir beyan edilmesi yönünde bir zemin oluşturdukları söylenebilir.

Bu araştırma neticesinde görülmüştür ki; Hz. Peygamber'in hayatı söz konusu olduğunda, İslâmî ilimler siyer ilmine etki etmiş ve katkı sağlamıştır. Mevcut çalışmalardan yola çıkarak ifade edilebilir ki, siyer ve tarih ilmi Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik tarzda, belirli usuller çerçevesinde ve diğer bilim dallarından da istifade etmek suretiyle ele almayı zorunlu kılmaktadır ve söz konusu müellifler buradan yola çıkarak eserlerini telif etmişlerdir. İhtisası hadis ağırlıklı olup da siyer yazan müelliflerin, rivayetlere yaklaşım yöntemlerine bakıldığında, daha dakik oldukları ve aynı zamanda Hz. Peygamber'in daha çok kişisel özelliklerine ve ahlakına dair konulara ağırlık verdikleri anlaşılmıştır. Diğer taraftan İmam Nevevî'de görüldüğü üzere, Hz. Peygamber'in hayatının ahkâmla ilgili yönünün de siyer yazımında konu edinilmesi ile fıkhî hükümler istinbat etmenin imkânı tartışmaya açılmıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in hayatının diğer ilmî disiplinleri de ilgilendirdiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Son olarak; siyer yazımının gelişimini VII. (XIII.) asır özelinde henüz tam anlamıyla tespit etmenin mümkün olmadığını belirtmekle birlikte, bu dönemin dikkat çeken bir görünüm oluşturması anlamında önemli olduğu ifade edilebilir. Erken dönem İslâm tarihi kaynaklarıyla alakalı olarak siyer araştırmacılarının zihninde genel bir çerçeve olduğunu söylemek güç değildir. Ancak İbn Sa'd'da dâhil olmak üzere, İbn Sa'd'dan sonrasına dair temelli bir kanaate sahip olmadığımız bilinen bir husustur. Hal böyle olunca, siyer ilminin, özellikle hicrî III. asırdan sonrasına dair elimizdeki bilgiler siyer yazıcılığının gelişimi noktasında tam bir resim ortaya koymaktan uzaktır. Özellikle siyer yazımına Kütüb-i Sitte ve diğer hadis literatürü kaynaklı ri-

vayetlerin, ne zaman dâhil olduğu probleminin çözülmesi ve bu anlamda çalışmalar yapılması gerekmektedir. Kanaatimizce bu sorunun çözülebilmesi için, III. asırdan itibaren mevcut bütün siyer eserlerinin bu anlamda yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu çalışma ile siyer ilminin gelişimini tespit anlamında bir farkındalık oluşturmak hedeflenmiştir.

– KAYNAKÇA –

Abbûdî, Ammâr Muhammed Hüseyin Nassâr, "*Tetavvüru kitâbeti's-sîreti'n-nebeviyye*", Dârü'ş-Şuûni's-Sekâfiyyeti'l-Âmme, Bağdat 2005.

Ahatlı, Erdinç, "Şakk-ı Sadr", *DİA*, XXXVIII, 309-310.

Akgün, Hüseyin, "İnşıkâk-ı Kamer Hâdisesi (Rivayetlerin Aslu'l-Hadis ve Hadis Coğrafyası Açısından Ele Alınması), *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 2018, sayı: 3, ss. 33-54.

Algül, Hüseyin, "Gazve", *DİA*, XIII, 488-489.

______, "Hz. Muhammed Devri Kronolojisi", *UÜİFD*, 1992, cilt: IV, sayı: 4, ss. 99-108.

Altıkulaç, Tayyar, "Alemüddin Sehâvî", *DİA*, XXXVI, 311-313.

______, "İbn Abdüssemî", *DİA*, XIX, 288-289.

Apak, Adem, "Siyere Kaynaklığı Açısından Kur'ân'ın Değeri ve Önemi", *İSTEM: İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi*, 2010, cilt: VIII, sayı: 16, ss. 9-18.

______, "Siyer Yazıcılığında Hz. Peygamber'in Doğru Tanıtılması Üzerine Tespit ve Teklifler", *Siret Sempozyumu I: Türkiye'de Siret Yazıcılığı*, 2012, ss. 281-282.

Arslan, Ali, "Tarih ve Hadis İlimlerindeki Tenkit Usulleri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi= Journal of Theology Faculty of Bülent Ecevit University*, 2014, cilt: I, sy. 2, ss. 53-57.

Arslantaş, Nuh, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, KURAMER, İstanbul 2016.

Atçeken, İsmail Hakkı, "Asr-ı Saâdet'te Yahudilerle İlişkilere Genel Bir Bakış", *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı] Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) Özel Sayısı*, Ankara 2000, 2003, Özel Sayı, ss. 433-452.

Avcı, Casim -Yusuf Şevki Yavuz, "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec", *DİA*, XX, 543-549.

Avcı, Casim, "Muhammed (Literatür/İslâm Dünyası/Arapça/Türkçe/Farsça/Batı Dilleri)", *DİA*, XXX, 466-472.

Aycan, İrfan-İbrahim Sarıçam, "İslâm Tarihinin Kaynaklarıyla İlgili Problemler ve Çözümüne İlişkin Bazı Düşünceler", *İslâmi İlimlerde Metodoloji: Usul Meselesi 2*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, ss. 877-912.

Azimli, Mehmet, "İsra ve Miraç Olayı Üzerine Bazı Mülahazalar", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2009/1, cilt: VII, sayı: 16, ss. 43-58.

______, "Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2008, cilt: VIII, sayı: 4, ss. 25-40.

______, "Siyer Yazıcılığında Malzemeyi Kullanma Problemi", *Siret Sempozyumu I: Türkiye'de Siret Yazıcılığı*, 2012, ss. 705-721.

Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn, esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, tsh. İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal İnal-Avni Aktuç, I-II, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1955.

Başaran, Sönmez, Selman -Ali, *Hadis Tarihi ve Usulü*, Esra Fakülte Kitapevi, Bursa, ts.

Bebek, Adil, "Kelam Literatürü Işığında Mucize ve Hz. Muhammed'e Nispet Edilen Hissi Mucizelerin Değerlendirmesi", *MÜİFD*, 2000, sayı: 18, ss. 121-148.

el-Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (v. 279/893), *Ensâbü'l-eşrâf,* thk. Riyaz Ziriklî-Süheyl Zekkâr, I-XIII, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1996.

Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur: Supplementband*, I-III, Leiden 1937-1943.

______, *Târîhu'l-edebi'l-arabiyye*, trc. Seyyid Yakup Bekir, Abdülhelim en-Neccâr, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire 1993.

Bulut, Halil İbrahim, "Mûcize", *DİA*, XXX, 350-352.

Bulut, Mehmet, "İsmet", *DİA*, XXIII, 134-136.

Bûtî, Muhammed Saîd Ramazân, *Fıkhü's-Sîre*, çev. Atik Aydın, Bilge Adam Yayınları, İstanbul 2016.

Câbirî, Muhammed Âbid, *Arap Ahlakî Aklı*, çev. Muhammed Çelik, Mana Yayınları, İstanbul 2015.

Cemmâîlî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâîlî (v. 600/1203), *Sîretü'n-nebî ve sîretü ashâbi'l-aşere*, thk. Hidyân Edîb Dannâvî, Dârü'l-Cinân, Beyrut 1990.

Çakın, Kamil, "Buhârî'nin Otoritesini Kazanma Süresi", *İslâmî Araştırmalar*, 1997, cilt: X, sayı: 1-2-3, s. 100-109.

Çoruh, Seyfullah, *İbn Hişâm'ın Hayatı ve Tarihçiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1995.

Demil, Emine, "Ümmî Kavramı ve Hz. Muhammed'in Ümmîliği", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 7, 2017, ss. 91-123.

Demir, Ferda, *Yirminci Yüzyıl Siyer Yazıcılığında Hz. Muhammed Algısı: Muhammed Hüseyin Heykel, Muhammed İzzet Derveze ve İmadüddin Halil Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2013.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü*, İFAV, İstanbul 2008.

Dımaşkî, Ebû Abdullah, *Tabakâtü ulemâi'l-hadîs*, thk. Ekrem el-Bûşî-İbrâhim ez-Zeybek, I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1989.

Durmuş, İsmail, "İstitrat", *DİA*, XXIII, 401-402.

Ebû Zer el-Huşenî, Mus'ab b. Muhammed b. Mes'ûd b. el-Ciyânî (v. 604/1208), *el-İmlâü'l-muhtasar fî şerhi garîbi's-Siyer*, thk. Abdülkerim Halîfe, I, Dârü'l-Beşîr, Amman 1991.

Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, Cemâlüddîn Yuhannâ Mâr Grigorius b. Tâciddîn Ehrûn el-Malatî (v. 685/1286), *Abu'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, I-II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1945.

______, *Târîhu'z-zamân*, thk. Ebû İshâk Ermele, Dârü'l-Meşrik, Beyrut 1986.

Efendioğlu, Mehmet, "Ziyâeddin Makdisî", *DİA*, XXXXIV, 491-495.

Erul, Bünyamin, "Hz. Peygamber'in Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmi Dergi*, 2003, Özel Sayı, ss. 33-66.

Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî et-Taberîstânî (v. 606/1210), *el-Muhassal (Kelam'a Giriş)*, çev. Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978.

Fayda, Mustafa, "Muhammed (Hz. Peygamber Dönemi Kronolojisi)", *DİA*, XXX, 408-423.

______, "Siyer ve Meğâzî", *DİA*, XXXVII, 319-324.

______, "Hâlid b. Velîd", *DİA*, XV, 289-292.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, I-II, İrfan Yayınları, İstanbul 1980.

Hattâbî, Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim b. Hattâb el-Büstî (v. 388/998), *İ'lâmü hadîs fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-IV, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1990.

Hatipoğlu, İbrahim, "Muhibbüddin et-Taberî", *DİA*, XXXI, 38-39.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (v. 681/1282), *Vefeyâtü'l-a'yân*, thk. İhsan Abbâs, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrut 1968-1978.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî (v. 213/829), *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Muhammed Ali Kutub-Muhammed Delibalta, I-IV, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1992.

İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. el-Muttalibî (v. 151/768), *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzî*, thk. Süheyl Zekkâr, Beyrut 1978.

İbn Kayyim el-Cevzîyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (v. 751/1350), *Zâdü'l-Meâd*, çev. Abdi Keskinsoy-İbrahim Türklü, I-VI, Pınar Yayınları (Gerçek Hayat), İstanbul 2009.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' (v. 230/845), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. İhsan Abbâs, I-IX, Dâru Sâdır, Beyrut 1968.

______, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebîr*, çev. Musa Kazım Yılmaz, I-XI, Siyer Yayınları, İstanbul 2015.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen Alî b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (v. 630/1233), *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Halil Me'mûn Şiha, I-IX, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 2002.

______, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Muhammed İbrâhim el-Bennâ-Muhammed Ahmed Âşûr, I-IV, Dârü'ş-Şâb, Kahire 1970.

İbnü'n-Nefîs, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Ebi'l-Hazm el-Kureşî ed-Dımaşkî (v. 687/1288), *er-Risâletü'l-kâmiliyye fi's-sîreti'n-nebeviyye*, thk. Abdülmün'im Ömer, 2. Baskı, Vizâretü'l-Evkâf, Kahire 1987.

______, *Nübüvvet Felsefesi*, çev. Cevher Şulul, İnsan Yayınları, İstanbul 2010.

İğdi, Ahmet, *Bir Siyer Müellifi Olarak et-Taberî-Târîhu'r-Rusül ve'l-Mülûk Özelinde*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2012.

İstemi, Fuat, *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.

Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî (v. 544/1149), *Şifâ-i Şerîf Şerhi*, tercüme Mehmet Yaşar Kandemir, I-III, Tahlil Yayınları, İstanbul 2012.

Kanbur, Canan, *Muhammed Hamidullah ve Tarihçiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2011.

Kandemir, M. Yaşar, "Kelâî", *DİA*, XXV, 193-194.

______, "Nevevî", *DİA*, XXXIII, 45-49.

______, "Şemâil", *DİA*, XXXVIII, 497-500.

______, "Cemmâîlî", *DİA*, VII, 338-340.

Kâtib Çelebi, Hacı Halîfe Mustafa b. Muhammed (v. 1067/1657), *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, tsh. Mehmet Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, I-II, Tahran: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1967, Ankara: Maarif Vekâleti, 1941'in tıpkıbasımı.

Kaya, Zeynep, *İbn Şihâb ez-Zührî'nin Tarihçiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.

el-Kelâî, Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim (v. 634/1237), *el-İktifâ' fî (bimâ tedammenehû min) meğâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ*, thk. Kemaleddin İzzeddin Ali, I-IV, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1997.

Kelpetin Mahmut, *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi, Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, Siyer Yayınları, İstanbul 2012.

Keskinoğlu, Osman, "Hazret-i Peygamber'in Mübarek Hayatının ve Asr-ı saâdet'in Kronolojisi", *Diyanet İlmi Dergi*, 1970, ss. 156-160.

Kılıç, Ünal, “Hz. Peygamber’i Anlama ve Anlatmada Kaynak ve Araştırmaların Yeri ve Önemi”, *İSTEM: İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi*, 2009, cilt: VII, sayı: 13, ss. 30-32.

Koca, Ferhat, “İbn Kudâme”, *DİA*, XX, 138-139.

Koçkuzu, Ali Osman, “İbnü’l-Esîr, Mecdüddin”, *DİA*, XXI, 28-29.

Koçyiğit, Tahsin (edt.), *Siret Sempozyumu I: Türkiye’de Siret Yazıcılığı: İSAM Konferans Salonu 16-17 Ekim 2010*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2012.

______, *Siret Sempozyumu II: Türk İslâm Tarihinde ve Batı’da Hz. Muhammed Algısı 30 Nisan-01 Mayıs 2011*, Bilecik Üniversitesi 2012

Koçyiğit, Talat, *Hadis Usulü*, Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1967.

Köse, Feyza Betül, “İbn Haldun’un Siyer Anlatımı, el-İber Özelinde”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Darulfunun İlahiyat)*, sayı: 37, İstanbul 2017, ss. 123-145.

Kurt, Ali Vasfi, *Endülüs’de Hadis ve İbn Arabî*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.

Kutluay, İbrahim, “İbnü’l-Esir el-Cezeri’nin Üsdü’l-Gabe Fi Ma’rifeti’s-Sahabesinin Tabakat Edebiyatı İçindeki Yeri, Kaynakları ve Metodu, *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre (Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri)*, 2012, ss. 205-221.

Külekçi, Cahit, “"Ermeni Kaynaklarında Siyer Anlatıları -Movses Dasxurants'i’nin Tarihi Örneği-", *ASD: Akademik Siyer Dergisi*, 1 (Ocak 2020), 140-154.

el-Makkarî, Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî et-Tilimsânî el-Fâsî (v. 1041/1632), *Nefhu’t-tîb min gusni’l-Endelüsi’r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni’d-dîn İbni’l-Hatîb*, thk. İhsan Abbâs, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrut 1968.

Mallett, Alex, *Medieval Muslim Historians and the Franks in the Levant*, Brill, Leiden 2014.

Muhibbüddin et-Taberî, Ebü'l-Abbâs Muhibbüddin Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed el-Mekkî (v. 694/1295), *Hulâsatü siyeri seyyidi'l-beşer*, thk. Tallâl b. Cemîl er-Rifâî, Riyad 1997.

el-Müneccid, Selâhuddîn b. Abdillâh (v. 1920/2010), *Mu'cemü ma üllife an Resûlillâh*, Dârü'l-Kitâbi'l-Cedîd, Beyrut 1982.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (v. 676/1277), *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, I, Dârü'n-Nefâis, Beyrut 2005.

______, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Abdurraûf Ali-Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî, Dârü'l-Besâir, Dımaşk 1980.

______, *Ravzatü't-tâlibîn*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.

Önkal, Ahmet, "Hz. Peygamber'in Ümmiliği", *SÜİFD*, 1986, sayı: II, ss. 249-262.

Öz, Asım, *İbn Habîb ve Tarihçiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.

Öz, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.

______, *Siyer'e Giriş*, Ankara Okulu, Ankara 2015.

______, "Siyer Literatüründe Mitoloji Metinleri Üzerine", *ASD: Akademik Siyer Dergisi*, 1 (Ocak 2020), 2-20.

______, *Siyer Tasarımı*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2018.

Özaydın, Abdülkerim, "İbnü'l-Esîr", *DİA*, XXI, 26-27.

______, "İbnü'l-İbrî", *DİA*, XXI, 92-94.

______, “Bağdat (Kültür ve Medeniyet)”, *DİA*, IV, 437-441.

Özcan, Murat, “Câhiliye Dönemi Arap Edebiyatında Şiir Sanatı”, *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 2007, sayı: 5, ss. 107-111.

Özer, Hüsnü, *İbn Kuteybe’nin Tarihçiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.

Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları: Kültür Ve Medeniyet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2017, ss. 277.

______, *Endülüs Müslümanları: Siyasi Tarih*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2016.

Özdemir, Serdar, “Seriyye”, *DİA*, XXXVI, 565-566.

Özsoy, Abdulvahap, “Hz. Peygamber’in Ümmiliği Hakkında Bir Tartışma”, *AÜİFD*, sayı: XXXI, Erzurum 2009, ss. 150-170.

Palabıyık, M. Hanefi, “Akademik Siyer Yazıcılığı: Yaklaşımlar, Metotlar ve Sorunlar Bağlamında”, *Siret Sempozyumu I: Türkiye’de Siret Yazıcılığı*, 2012, ss. 133-186.

es-Sakkâr, Sâmî, “İbn Hubeyş”, *DİA*, XX, 77.

Saraçoğlu, Tuba Nur, “Hadis ve Tarih: Metodolojik Bir Karşılaştırma” Adlı Makale Üzerine, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2007, cilt: V, sayı: 1, ss. 157-161.

Sarıçam, İbrahim, “Hz. Muhammed’in Hayatının Güncel Sunumu Üzerine Bazı Düşünceler”, *İSTEM: İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi*, 2016, cilt: IV, sayı: 7, ss. 9-14.

Sevim, Ali, “Sıbt İbnü’l-Cevzî”, *DİA*, XXXVII, 87-88.

Sezgin, Fuat, *Geshichte des Arabischen Schrifttums*, I-XIII, Leiden 1967-2007.

Sıbt İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî (v. 654/1256), *Mir’âtü’z-zamân fi tevârîhi’l-a‘yân*, thk.

Muhammed Berekât-Kâmil el-Harrat, Ammâr Reyhâvî, I-XXIII, er-Risâletü'l-Âlemiyye, Dımaşk 2013.

Sifil, Ebûbekir, "İbn Ebü'l-Hısâl", *DİA*, XIX, 466-467.

Şulul, Kasım, "Hz. Peygamber Devri Kronolojisinin Miladi Karşılığı İle İlgili Bir Araştırma", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 6, Şanlıurfa 2001, ss. 143-172.

______, "Siyer Yazıcılığında Kronoloji Meselesi", *Siret Sempozyumu I: Türkiye'de Siret Yazıcılığı*, 2012, ss. 663-703.

______, *Siyer Usûlü*, Ensar Yayınları, İstanbul 2019.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî (v. 310/923), *Târîhu'r-rüsul ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, I-XI, Dârü Süveydan, Beyrut 1967.

Türkiye'de Tüm Yönleriyle Siyer Çalışmaları Sempozyumu: Tebliğler Kitabı I, II, editör: Tan, Hatice Sarı, Meridyen Destek Derneği, İstanbul 2016.

Türkoğlu, Nevzat, *İbn Seyyidinnas'ın Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.

Uyar, Gülgün, *Hz. Muhammed'in Risalet Öncesi Hayatına Dair Bazı Rivayet Farklarının Tespiti*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *MÜSBE*, İstanbul 1993.

______, "Abbâsî Coğrafyasında Bir Neseb Âlimi: Zübeyrî (326/851) ve Kitâbu Nesebi Kureyş'ine Göre Neseb Bilim Usul, Muhteva ve İfade Şekilleri", *İSTEM: İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi*, 2008, cilt: VI, sayı: 12, ss. 127-152.

el-Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî el-Medenî (v. 207/823), *el-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, I-II, Oxford Universty, Londra 1966.

Varol, Bahaüddin, "Zübeyr b. Bekkâr", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XV, Konya 2003, ss 189-206.

Yardım, Ali, "Hz. Peygamber'i Anlatan İlim Dalları ve Şemail Nev'i", *Diyanet İlmi Dergi (Diyanet Dergisi)*, 1989, cilt: XXV, sayı: 4, ss. 213-220.

______, "Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin *Kitâbü'ş-Şemâili*", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, sayı: 1, ss. 349-410.

Yavuz, Salih Sabri, "Mi'râc ", *DİA*, XXX, 132-135.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Delâilü'n-Nübüvve", *DİA*, IX, 115-117.

Yıldız, Güllü, *Siyer Yazıcılığında Şerh-Hâşiye Geleneği ve Moğultay b. Kılıç'ın (762/1361) ez-Zehrü'l-Bâsim Adlı Eseri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.

ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî (v. 748/1348), *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût başkanlığında bir heyet, XXIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1981-1985.

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER

SAMER
KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER